

IRODALMI SZEMLÉ

LXV ■ 2022 ■ 3

ÁRA: 2,50 € / 1100 FT
ELŐFIZETŐKNEK: 2,00 € / 900 FT



■ ALAPÍTÁS ÉVE: 1958

■ LXIV. ÉVFOLYAM

■ ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ:

DOBOS LÁSZLÓ

■ FŐSZERKESZTŐ: **MIZSER ATTILA**

(ATTILA.MIZSER@GMAIL.COM)

■ SZERKESZTŐ:

NAGY CSILLA

(CSILLESTER@GMAIL.COM)

NÉMETH ZOLTÁN

(NEMETX@GMAIL.COM)

■ LAPTERV ÉS TÖRDELÉS:

GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA

■ KÉPSZERKESZTŐ: **GYENES GÁBOR**

■ KORREKTOR: **SZANISZLÓ TIBOR**

■ FŐMUNKATÁRSÁK:

CSANDA GÁBOR, GRENDEL LAJOS, N. TÓTH ANIKÓ, POLGÁR ANIKÓ, TÖZSÉR ÁRPÁD

■ **SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:**

BALÁZS IMRE JÓZSEF, BÁRCZI ZSÓFIA, DARVASI FERENC, JUHÁSZ TIBOR, NAGY HAJNAL CSILLA, PLONICKY TAMÁS, SZALAY ZOLTÁN

■ **SZERKESZTŐSÉG:**

MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11 BRATISLAVA

■ ISSN 1336-5088

■ WEB: WWW.IRODALMISZEMLE.SK

■ FACEBOOK.COM/IRODALMISZEMLE

■ IRODALMISZEMLE@GMAIL.COM

SZÁMUNKAT **KAROL FELIX** ALKOTÁSAIVAL ILLUSZTRÁLTUK.

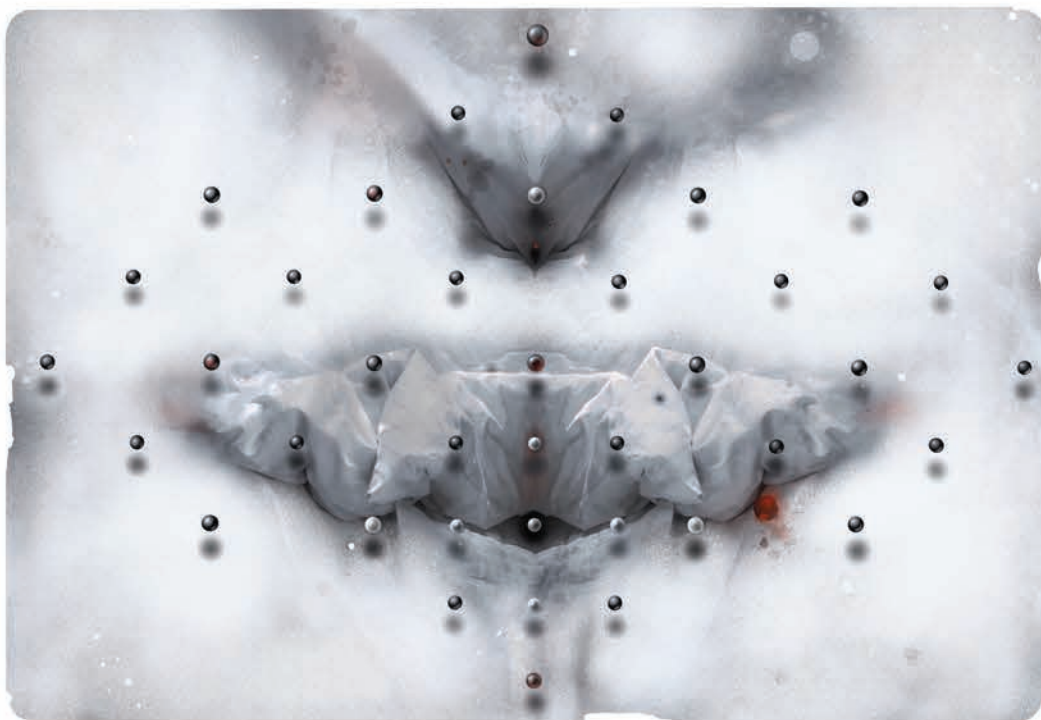
KAROL FELIX 1961-ben született Kassán, 1987-ben diplomázott a pozsonyi Képzőművészeti Főiskola grafika szakán. Mestere Albin Brunovský volt. Tanulmányai befejezése óta Nyitrán él és alkot. Festéssel, grafikával, illusztrációval, szobrászattal és bélyegművészettel foglalkozik. A G Bod (G pont) társaság alapítótagja, a Szlovák Képzőművészeti Unió (Slovenská výtvarná únia), a Szlovák Grafikusok Társaságának (Spolok grafikov Slovenska) tagja. Ezidáig 76 önálló kiállítása volt 16 különböző országban. Több mint 200 hazai és nemzetközi csoportos kiállításon, versenyen vett részt Európában, Ázsiában, Észak- és Dél-Amerikában, Afrikában és Ausztráliában. Számos díjjal tüntették ki, vendégelődő volt az Amerikai Egyesült Államokban, a Dél-afrikai Köztársaságban, az Egyesült Arab Emírségekben, Mexikóban, Franciaországban, Skóciában és Kínában. Kurátorként több mint 30 kiállítást és egyéb projektet vezényelt le.

■ A CÍMLAPON: EGY MONDAT NYOMÁBAN, ELEKTROGRÁFIA,
20x27 cm, 2020, RÉSZLET



EGY MONDAT NYOMÁBAN, ELEKTROGRÁFIA, 20x27 cm, 2020

OLTÁR VII., ELEKTROGRÁFIA, 59x86 cm, 2018



CSENDÉLET ANDY WARHOL SZÁMÁRA, RÉZKARC, MEZZOTINTA, 20x15 cm, 1998



- 3 HIZSNYAI ZOLTÁN: A SAJÁT EGÉSZ (MÁSODIK RÉSZLET) (VERS)
- 19 JENNIFER KWON DOBBS: HADÜGYMINISZTERIUMI SZÍNHÁZ; ÁRVA-
MENTÉS; AZ USA CAMPTOWNI BORDÉLYÁBAN HAGYOTT ÜZENET EL-
TŰNT NAGYNÉNIKÉM RÉSZÉRE; PARAZITA IKER (VERSEK GYUKICS
GÁBOR FORDÍTÁSÁBAN)
- 24 KIRÁLY CSENGE KATICA: IMRE; KÖNNYEN SÜLLYEDŐ HAJÓ (VERSEK)
- 27 TÉLFFY ÁRMIN: AZ ELBESZÉLHETETLENSÉG SZELLEME; HÍVJATOK
ISHMAELNEK!; CSATAKÜRT ÉS HARANGZÚGÁS (VERSEK)
- 30 SZÁZ PÁL: HASZIDOK A SZÍNPADON I.; HASZID TÖRTÉNETEK DRÁ-
MAI ADAPTÁCIÓI AZ EZREDFORDULÓ UTÁNI MAGYAR DRÁMÁBAN
(TANULMÁNY)
- 51 POSTA MARIANNA: SALAMON-SZIGETEK; SEHOL EGY ÖRÖKZÖLD
(PRÓZA)
- 54 VERES ERIKA: EREDETI MÁSOLAT: ÇINTAMANI (PRÓZA)
- 57 PETRES CSIZMADIA GABRIELLA: NEMI SZTEREOTÍPIÁK A KORTÁRS
IKERMESEREGÉNYEKBE (TANULMÁNY)
- 73 SILVESTER LAVRÍK: AZ UTOLSÓ K. U. K. BÁRÓNŐ (DOKUREGÉNY,
MÉSZÁROS TÜNDE FORDÍTÁSA)
- 84 ALTA VÁŠOVÁ: TÁVOZÁSOK (PRÓZA, PÉNZES TÍMEA FORDÍTÁSA)
- 90 BAKA L. PATRIK: AZ IRODALMI MESE MORFOLÓGIÁJA. PETRES
CSIZMADIA GABRIELLA *KONTÚRKÍSÉRLETEK. A KORTÁRS IRODALMI
MESE VÁZLATA* CÍMŰ KÖNYVÉRŐL (KRITIKA)

96 SZERZŐINK

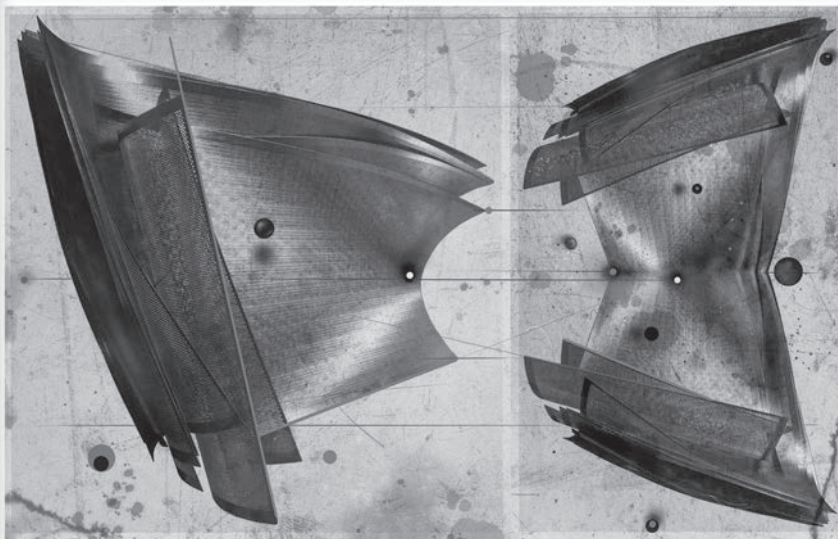
■ KIADJA A „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET”
■ (EV 153/08), NYILVÁNTARTÁSI SZÁM: 30807719.
■ A LAP MEGJENÉSÉT A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG
KISEBBSÉGI KULTURÁLIS ALAPJA TÁMOGATTA.

**KULT
MINOR**
FOND NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN

■ NYOMTA A VALEUR KFT., DUNASZERDAHELY. ■ TERJESZTI A KIADÓ ÉS A SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. MEGRENDELHETŐ A SZERKESZTŐSÉGBEN, ILL. A KÖVETKEZŐ CÍMEN: SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. ■ P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ■ E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK ■ MEGJELNIK HAVONTA (ÉVENTE 10 RENDES ÉS EGY ÖSSZEVONT SZÁM). PÉLDÁNYSZÁM: 250. ■ EGYES SZÁM ÁRA: 2,50 €. MAGYARORSZÁGON: 1100,- FT. ELŐFIZETŐKNEK FÉL ÉVRE 12,- €, EGY ÉVRE 23,50,- €, ■ MAGYARORSZÁGON FÉL ÉVRE 5500,- FT, EGY ÉVRE 10.500,- FT. SZLOVÁKIÁN, ILL. MAGYARORSZÁGON KÍVÜLI POSTÁZÁS ESETÉN A POSTAKÖLTSÉGET FELSZÁMÍJTJUK.

■ MAREC/2022 ■ VYDÁVA „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET” ■ (EV 153/08). ■ SPOLOK IRODALMI SZEMLÉ EGYESÜLET ■ ŠÉFREDAKTOR: ATTILA MIZSER ■ REDAKTOR: CSILLA NAGY, ZOLTÁN NÉMETH ■ GRAFICKÁ ÚPRAVA A OBÁLKA: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ■ VÝTVARNÝ REDAKTOR: GABRIEL GYENES ■ JAZYKOVÝ REDAKTOR: TIBOR SZANISZLÓ ■ ADRESA REDAKCIE: MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11 BRATISLAVA. ■ ISSN 1336-5088. ■ WEB: [HTTP://WWW.IRODALMISZEMLE.SK](http://www.irodamiszemle.sk) ■ ADRESA VYDAVATEĽSTVA: SPOLOK MADÁCH, MIEROVÁ 16, 821 05 BRATISLAVA 2. ■ IČO VYDAVATEĽSTVA: 30807719. ■ REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU FONDU NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN ■ TLAČ: VALEUR, S.R.O., DUNAJSKÁ STREDA. ■ ROZŠIRUJE VYDAVATEĽSTVO A SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. OBJEDNÁVKY NA PREDPLATNÉ PRIJÍMA REDAKCIA A KAŽDÁ POŠTA SLOVENSKEJ POŠTY. OBJEDNÁVKY DO ZAHRA- NIČIA VYBAVUJE SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ■ E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK. ■ VYCHÁDZA MESAČNE (10 RIADNYCH A 1 SPOJENÉ ČÍSLO ROČNE). ■ NÁKLAD: 250. ■ CENA JEDNÉHO ČÍSLA: 2,50 €. PREDPLATNÉ ZA POLROK: 12,- €, NA ROK: 23,50,- €.

NYISD KI AZ ELMÉD IV. ELEKTROGRÁFIA, 54x80 cm, 2020





HIZSNYAI ZOLTÁN

A SAJÁT EGÉSZ

(MÁSODIK RÉSZLET)

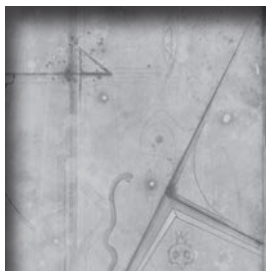
*Óh idő, te egy egész!
Nincsen neked sem kezdeted, se véged;
És csupán a véges ész
Szabdalt fel apró részeidre téged.*

Csokonai Vitéz Mihály

Ezerkilencszázhetvenkilenc
október harmadikán, amikor
Kassáról nemsokára elindulok,
hogy szocialista hazánk dolgozó
népét az álnok kapitalizmus jóléttel
és szabadsággal kecsegtető ármányától
utolsó csepp véremmel is megvédeni két
hosszú esztendőre bevonuljak a seregbe,
utam az állomási parkon vezet majd keresztül,
így az előtt a jobb időket tán sose látott,
ammóniapárában bóbiskoló, rozoga csehó
előtt is el kell haladnom, ahol fodros szélű,
sörfoltos fehér köténykében, vörösesbe
hajló barna hajadba tűzött szabványos
múcsipke fityulában felszolgálsz, állva a
nádszálderekadon s márvány tomporodon
matató mocskos munkásmancsok
göcsörtös araszolgatását, és ahol
galambszürke szemedből folyton
szivárgó könnyeid estére mindig
lemossák az olcsó fekete szemceruza
vastag rajzolatát, és a feloldódott
sötétség kusza ereken kanyarog
szeplős arcodon szelíd állandig s tovább

őzgida nyakad megtört ívén, málnás melleid
zihálva párálló horhosán, tétován bolyongva
hamvas hasadon, utat törve dús rőt fanszór-
zeted ősvadonán át párnás combodig,
lezúgva inas lábszáradon s lebugyogva láb-
ujjaid között az epés köpetekkel pöttyözött
olajos deszkapadlóra, kitöltve eresztékeit,
hasadékait, pórusait, hogy onnan estére
szökőárként buzogva fel, elárassza az olcsó
dohány szemkaparó füstjében tántorgó termet,
majd háborgó, sós tavakká, tajtékos tengerekké
szaporodva az egész épített
és teremtet világot, a voltat,
a voltok jelenben szertehezmzegő
sokaságát, sáskás habzsolásukat
a jelen hébe-korba elébük libbenő
könnyű fátyolán.

*Východniar tájszólásban utorálsz, és
intézeti lányként sosem hiszed el, hogy
többre vagy hivatott, mint hogy az állomási
park vasutas csehójának felszolgálójaként
éld az életed, ámde amikor ezen az esős
délutánon unalmamban (és titkon azért
reménykedve is) elviszlek a Kelet-szlovákiai
Galériába, s már az első teremben elkerekült
szemmel torpansz meg egy angyalt ábrázoló
festett gótikus faszobor előtt, és én nem értem,
meg sohase értem, miért nem szeretek beléd*

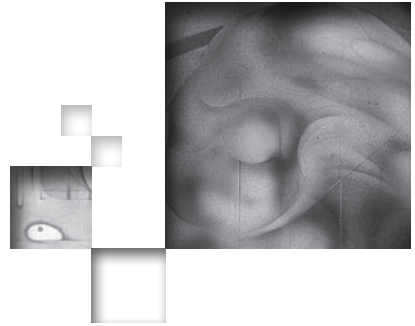




üstöllést ott, a repedt homlokú, horpadt mellű
nemtő oltalmában, aki mellett, ha jobban bele-
gondolok, bizony, nem a csecsemőkorukban
elszakított egypetéjű ikrek egymásra találásának
ámulattal elegy döbbenetével hőkölsz te hátra
– jaj, pedig szakasztott olyan az arcprofilod,
mint az övé, a mélységes alázatnak és
átszellemültségnek ugyanaz a letaglózó
deleje árad belőled is –, meghátrálásod
sokkal inkább az ellenlábás taktikai
visszavonulása, aki áhítatos tisztelgést
tettetve torpan meg a nálánál nagyobb
hatalom előtt, attól a merőben romlott
céltól vezéreltetve, hogy éhes lelkembe
a szeretetteljes szájalom és a szorongó
féltés tövises virágait
jó mélyre elültessed,
merthogy mostanra nyilván
tudhatod már, hogy a Samael
terjesztette ki fölötted
koromfekete szárnyait,
és az ő sötét mentorsága mellett
elli benned magát
újra és újra a Halál,
buzgó burjánzásra
készítve szűz méhed balga sejtjeit, hogy
végezetül naphosszat vizeletgőzben úszó

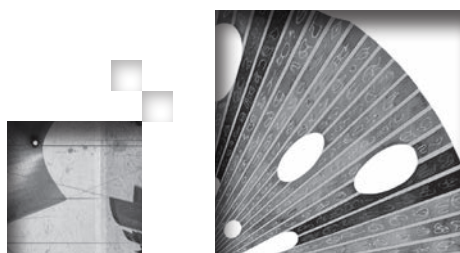


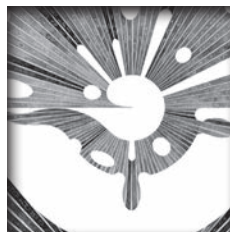
halálos ágyad szélén gubbasszak naphosszat,
csontsovány, viaszfehér kezed szerelmesen
szorongatva, legalább lelki kínjaid tompítandó,
sanyarú életed legszebb pillanatait meggyötörten
is mesés szép galambszürke szemed elé idézzem,
például amikor valahol
a Bankó fölötti nagy
erdőségek mélyén meghitten sétálgatva egy
pár napos őzgida toppan elénk a páfrányok
övezte, fényfoltos ösvényen, és olyan szelí-
den, gyámoltalanul pillant ránk, akár
egy eltévedt, megszeppent kisgyerek,
mi meg csak állunk, szemben a remegő
lábú, imbolyogva egyensúlyozó, elárvult
őzikével, egy végtelenül hosszú,
múltba és jövőbe
messze kinyúló pillanatig,
egy röpkésége örvényének
teljességében fosszilizálódó
örökérvényű pillanatig...
Fogadjuk örökbe, súgom
később alig hallhatóan
villódzó fénypászmáktól
ékes hajkoronádba, mire
az őzgida vezna testecskéjén
újabb remegéshullám fut át,
s ügyetlenül betámolyog az acél-
kék leheletfinom árnyalataival
sejtelmesen párálló páfrány-
rengetegbe, te meg elpityeredsz,
és viaszfehér kezeddél hirtelen
olyan erővel szorítod meg kezemet,



hogy a kanül kis híján kiszakad vér-
aláfutásos karhajlatodból, még az
infúzió tartóállványa is beleremeg,
én meg lágyan átölellek, és hátadra
omló hajzuhatagodban csuklóig meg-
mártózva csendesken levezetlek a
Csermely-völgybe, egészen a kisvasút
végállomásáig, és a szerelvény utolsó
vagonjának nyitott ablakán kitámaszkodva
pöfögünk el a város elejéig, majd néhány
megállónyi kéz a kézben buszozunk, az-
tán a csilingelős villamoson zümmögünk
végig a Komenský úton, egészen a Maraton
térig, és onnan már gyalog, ahogy az iskolai
sportpályáról vagy a csajkoleszről jövet is,
persze a Ponorkát se hagyva ki, ahova
általában csak éjfél tájt bukdácsolunk le
a csorba grádicson, fáradt vándorok, hogy
egy lityi rossz bort még elszopogassunk
a görbe este méltó lezárásaként, alig bírva
elhessegetni az öreg, fogatlan kurvákat,
akik egy pohárka lőre reményében kiadós
baszással kecsegtetnek a füstös pince-
helyiség salétromfoltos boltívei alatt,
aztán tovább a Lenin utcán, noha nem épp a
lenini úton, el a Prior áruház előtt, ahol most
épp a legfelső emeleten kialakított drinkbár
kancsal pultos lányával van folyamatban
egy, szó szerint, egyéjszakás liezonom,
mivel épp zárás előtt sikerül becsalnom
a raktárba, és mire végzünk, hát nem ránk
találják zárni az áruház kapuját, és pont

amikor a kijáráthoz érünk, bizony, még a lámpákat is leoltják, nincs hát más megoldás, a vészfények alig pislákoló pirosában osonunk vissza a raktárba, a terebélyes téli kabátok mögé húzódva a mellettünk elkacsázó éjjeliőr elemlámpájának pásztázó fénykúpja elől, hogy a raktárban ott folytassuk, ahol abbahagytuk, linóleumpadlón, söröshordón, radiátoron, hajnaltájt, persze, a forgó bárszéket is megjátszva, egészen a nyitásig, amikor vibrálva-kattogva sorban kigyulladnak a neonfények, majd kisvártatva felköhögnek a villanymotorok, és mormogva megindulnak a mozgólépcsők is, de amikor az első vendégek felérnek, én már túl vagyok az első Becherovkán, az elsőn, merthogy léhán még évekig rájárok a forrásra, de erről inkább nem teszek említést, mert a szemem sarkából látom ám rajtad, hogy máris gyanút fogtál, vetélytársakat szimatolsz az agyonmosott pamut-harisnyaként kinyúlt időben, szelíden továbbtessékellek hát az Andrássy-palota irányába, amelynek híres földszinti cukrászdájában *majd meg fogod látni, milyen mennyei habcsókot szolgálnak fel*, de a hajdani Ferences kolostornál azért előtte még eléd-fordulok, és a hétszáz éves épületegyüttes felé biccentve elmondom, hogy elsős iparista diákként fél évet ebben a nagy múltú épületben volt szerencsém lakhatni, egy húsz férőhelyes kollégiumi szoba egyik emeletes vaságyának földszintjén, de csak addig, amíg nem jött





híre, hogy az ügyeletes nevelőnő, egy erő-
sen középkorú négycsöcsű csallóközi törpe
éjjelente sorban nagy, konya szájára veszi
az édesdeden alvó suhancokat, mert akkor,
két sörben megalkudva, helyet cseréltem a
fölöttem alvó bodroγκözi sráccal, akinek
nyilvánvalóan soha nem volt még dolga
semmilyen női ajakkal se, én viszont még
mindig a te duzzadt szeméremajkaid közt
lubickolok az augusztusi Rima-part
hőgutás gypén, de a békesség
végett ezekről is, mondjuk így,
csupán részlegesen tájékoztatlak,
s inkább a habcsók felé terelem
még mindig lankadatlan figyelmed...

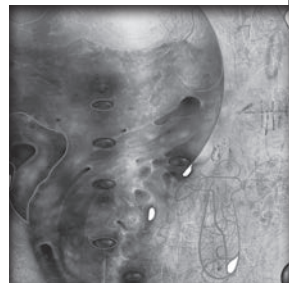
A rosszabbik válltáskám lóg
a vállamon, mentás fogkrémet,
fésűt, borotvát, borotvahabot,
pemzlit, tükröt, vaskos noteszt,
papírt, levélborítékot és tollat
készülök belehelyezni, és a behívó
parancs szikár szövegét betűzőm épp,
amikor megberren az ajtócsengő
csontig lelakott lakásunk ajtaja fölött.
Te állsz odakint, feszes ujjatlan trikóban,
pöttyös szoknyában, dülöngélve körömcipőd
idéltlenül magas tűsarkain, összehányt, sárfoltos,
szakadt, alvadt vérrel kipitykézett nejlonharisnyád
térdben úgy lifeg, mint egy félig lecsúszott óvszer,
máskor bódító Dior-illatodba most áporodott
dohány- és penetráns csatornaszag keveredik,



bűbájos barna szemed savószín, zagyva moslék,
és kihívóan biggyesztgeted fel-le kunkorodó,
nyugvópontot nem lelő, arcod egész alsó
harmadán szétkenődött alvadtvér-vörös
rúzsod maradékától maszatos ajkad.

– *Jól megbasztak!* – közlöd váratlanul,
olyan repedtfazék hangon, hogy csak úgy
csörömpöl az egész lépcsőház. – *Talán
inkább be...* – vetem közbe pihekönnyű
mosollyal –, *előbb gyere inkább be, Cica-
malac, és meséld el szépen, kivel sikerült
ilyen emberesen...* – teszek egy tétova
kísérletet a jelenet térszervezésének
átkomponálására. *De nagy fasszal ám,
minden oldalról, isteni volt!* – makacsolod
meg magad az ajtókeretbe kapaszkodva,
amire már a hetven pluszos emeletszomszéd
vénlány is kilép a kukucskalónyílás mögül,
püspöklila üstökében rózsaszín hajcsavarókkal,
püncösdirózsa-mintás porrongyot lóbálva.
*Csókolom, Irma néni, elnézést, épp egy kortárs
szerző Rómeó és Júlia-átiratát próbáljuk,
de megyünk is már beljebb* – próbálom
némileg átkeretezni a pletykaéhes aggszűz
beszűkült értelmezéshorizontját. – *Lófaszt!*
– rikácsolod szédelegve. – *Úgy sikítottam,
minthaló, hukk,
...minthaló, hukk,
faszkalim, hukk,
páltvolnaben, hukk,
nem, csuklod el éppen
a jól felépített poént.*
– *'zanyját, színművészúr,
mikor adják ezt a darabot?*

– kiált fel borízű baritonján
 a féllábú Józsi bácsi is az ötödikről,
 mire te, egy óvatlan mozdulatot téve
 a hang irányába, kibillensz amúgy is igencsak
 törékeny egyensúlyhelyezetedből, és szemetes-
 zsákként bedőlsz végre az ajtón,
 beverve lepcsés szádat a vesszőből
 font esernyőtartó peremébe, de
 a jelenet ezen a ponton
 (és a paralel pillanatok
 masszájává gyúródott saját
 idő egészében) hirtelen
 véget is ér a mindvégig kidülledt szemmel
 figyelő Irma néni számára, mert vérprofi
 függönyösként jó ritmusban tüstént
 berúgom az ajtót, és a kanapéhoz
 vonszollak, miközben te szípodva,
 vérbe borult szájjal nyögdecseled, hogy:
 – *Nem is igaz. Nem is..., nem is*
basztak meg, Mókusmajom...
 – *Legalábbis..., hát legalábbis...*
nem tudok róla, hukk – teszed
még hozzá legszendébb szempilla-
rebegettetéssel, kissé révetegen.
Tudom, Nyusztubicám, tudom,
hogy nem... Vagy nem is tudsz
róla – vigasztallak, és buksi
 fejed simogatom közben, a homlokodra
 hulló huncutkák tövétől indulva, egészen
 pihe-puha tarkódig, ahogy szereted,
 bensőséges dörögve dorombolással,
 hosszasan, hallgatva egyre elnyúltabb,
 mind mélyebb tónusú, mindegyre

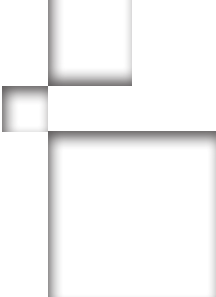


békésebb szuszogásodat, már-már
magam is bele-belebólintva az idillbe,
amikor, mint mindig, és mindig teljesen
váratlanul, megberren az ajtó-
csengő a csontig lelakott lakás
ajtaja fölött, és te állsz odakint
mélyen kigombolt, gyűrött, vörös
selyemingben, félrecsúszott, kurta
loknis szoknyában, dülöngélve már-
kás körömcipőd idétlenül magas
tűsarkain, összehányt, ondófoltos,
szakadt, alvadt vérrel kipitykézett
nejlonharisnyád térdben úgy lifeg,
mint egy félig lecsúszott óvszer,
máskor bódító feromonfelhődbe
penetráns kanszag keveredik, bú-
bajos barna szemed most savó-
szín, zagyva moslék, s kihívóan
biggyesztgeted fel-le kunkorodó,
nyugvópontot nem lelő, alvadtvér-
vörös rúzs és vazelin kutyulmányától
mocskos ajkad. – *Jól megbasztak!* – közlöd
váratlanul, megint és megint, és ekkor,
újfent teljesen váratlanul, mint mindig,
időim végezetéig, megberren az ajtó-
csengő csontig lelakott lakásunk ajtaja
fölött, és persze te állsz odakint,
fekete-fehér keresztcsíkos blúzban,
suhogós, hosszú, fehér szoknyában,
mámorító illatod még a kulcsra zárt
ajtón is utat lel, hogy befészkelje
magát agytekervényeim kozmikus
labirintusába, de nem nyithatok ajtót,
mert a hátsó, mindig a leghátsó szo-
bában szűzanyameztelenül, hasmánt
fekszel a széttúrt, összeizzadt ágyon,

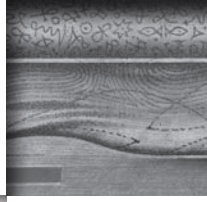
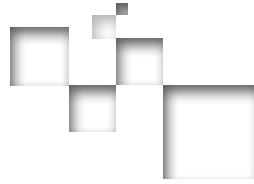


ahonnan magam is csak épp megint
az imént kászálódok ki, hogy óvatosan
kikukucsáljak a kémlelőnyíláson, de
surranok is már vissza, lábujjhegyen szö-
kellve, himbálódzó szerszámom vész-
harang nyelveként paskolja combom,
és ahogy nyitom, nyitottam
s mindéig nyitni fogom,
mikor finoman résnyire tárom
a hálószoa ajtaját, nehogy
zajt keltsek, és te odakinn
gyanút fogj, egyszeriben
a saját barlangmélyről feltörő
hörgésemet zsilettpengeként
résút átmetsző állati kéjsikolyod
tódul ki a hálóból, forró verejtékpárát
csapva elképedt ábrázatomba, miközben
éppen megint kitörni készül belőlem az
időföltöttség hamvas szőke lánvája:
– *Zoliii...* – hangzik fel mindig velőt-
rázó sikolyod a lépcsőházból –, *azonnal*
nyisd ki az ajtót! – hörgöd magadból
kikelve. – *Úgyis hallom, hogy bent vagy!*
– És két ököllel verni kezded az ajtót, de
akkora erővel, hogy a leghátsó szobában is
megremegnek a spermatócsák a farizmaid
fölötti érzéki horpadásokban, mire gyorsan
behúszom a háló ajtaját, abban bízva, így
talán a felettünk lakó párocska számlájára
írod majd az iménti félreérthetetlen hang-
egyveleget, s közben rettenetes fordulat-
számon zakatol az agyam, merre mene-





külhetnék szorongatott helyzetemből, és persze eszembe jut a vécészsze fölötti papundekliajtó mögött húzódó szerelvényakna, de amikor nagy nehezen sikerül bepréselni magam a csótány-promenádként funkcionáló, ide-oda indázó rozsdás csövek közé, hogy felkússzak a párocska lakásába, akik így munkaidőben, nyilván nincsenek otthon, te már a vécéajtót püfölsz, nem kímélve vérvörösre lakkozott, hónapok, évek, évtizedek óta növesztett körmeidet se, miközben én a csókiókkal birkózva próbálom hangtalanul magamra húzni a szerelvényakna nyiszorgó zsanérú, húsvétinyuszi-mintás tapétával bevont ajtaját, de a lehetetlennek tetsző művelet közepette szerencsére ráunsz feltételezett búvóhelyem strázsálására, és már a konyhaszekrények ajtaját csapkodod, lábasok, fedők cintányérzenéje festi alá mindegyre vérszomjasabb üvöltésedet, de így legalább észrevétlenül kisurranhatok a lodzsára, ahonnan majd, terveim szerint, átlépve a korláton, hat emelet magasban lezserül átsasszézok Irma néni bólogató leandereinek oltalmában barátaink lakásának lodzsájára, ahogyan azt néhány nagy féldeci mellékhatásaként nemegyszer megcselekedtem, s ahogy ez kinéz, számtalanszor meg is fogom még, csakhogy mielőtt átlendíteném lábam a szabadulás irányába, te



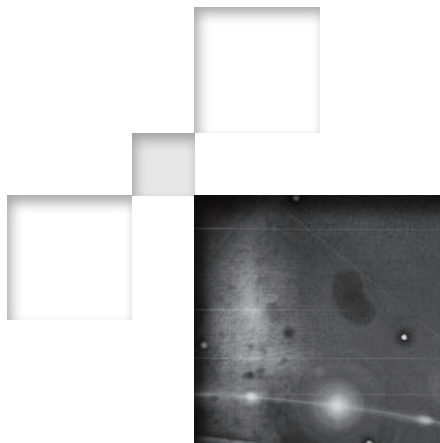
éktelen dühvel, s mint mindig, váratlanul,
kicsapod az odaáti lakás lodzsájának ajtaját,
visszahúzódok hát a válaszfal mögé, és
jobb híján bemenekülök a lakásba, aztán
meg, mivel még mindig az utcafront felől
hallom zokogással vegyes sikongatásodat,
tovább a lépcsőházba, és szorosan a falnak
tapadva le az ötödikre, a negyedekre, a har-
madikra, le egészen a földszintig, ahol aztán
végre meghallom, hogy, most már szípgova,
megint a mi ajtónkon kezdesz dörömbölni,
de már egyre lágyabban, erőtlenebbül,
és amikor már csak igen csendeskén
sírdogálsz, kézfejemmel megtörlöm
izzadt homlokom, kihúzom magam,
jól becsapom az utcai ajtót, és nagy
dérrel-dúrral, szórakozottan
fütyörészve beszállok a liftbe.

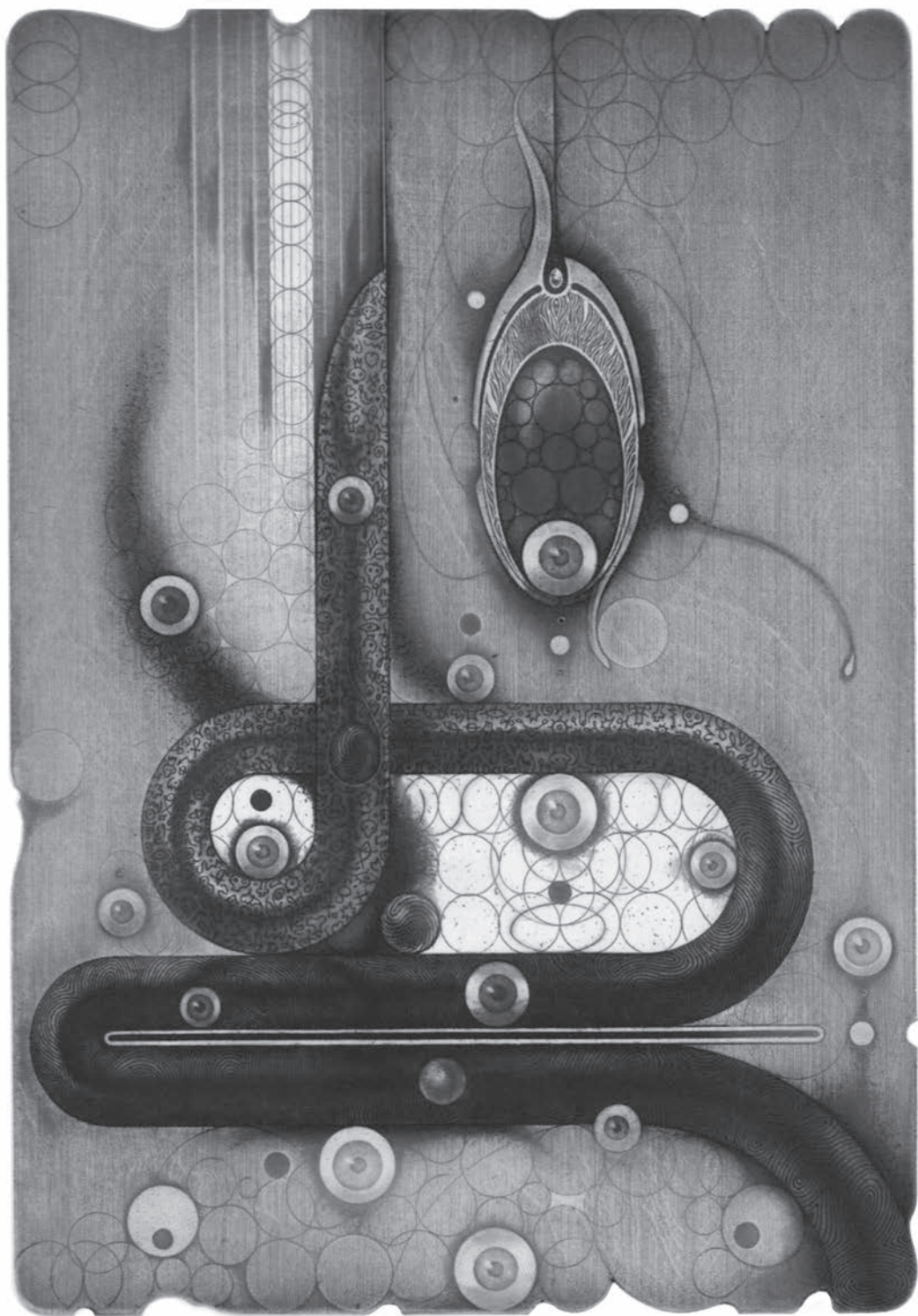
Útközben szerencsére sikerül simlis kis
mosolyomat tömött bajsza alá gyűrni,
és amikor kulcsosomóm hanyagul csörgetve
kilépek a liftajtón, azt kell látnom, hogy te
már, szegénykém, kisírt szemmel ülsz a lép-
csőház hideg kövén, hátad a bejárati ajtónak
támasztva, és olyan megható érzelmességgel
veted rám hálás kiscica-tekinettedet, hogy
egyszeriben minden felvett pózom, álnokul
rejtegetett minden kajánságom és ferde hátsó
gondolatom szertefoszlik, nyomban letérdelek
elé, és szerelmes szavakat sugdosva szorosan
átölellek, mire megint hangosan felsírsz, de
megújult bizalommal erősen visszaölelsz.
– *Tudod, én már* – tagolod pityeregve – *...én
már azt hittem, nem is szeretsz...* – És újból

elbőgöd magad, én meg tarkódat tartó izzadt
tenyeremmel szelíden vállamra tessékelem
dús hajkoronád sűrűje mélyén rázkódó fejed,
lágy, babás ritmussal himbálva babusgatlak,
és még mindig enyhén remegő kecses kis
fülcimpádat csókolgatom hosszan, nem is
észlelve még, hogy a jéghideg járólap milyen
erősen nyomja megmerevedett térdízületeimet,
aztán másik kezemmel lenyúlok derekadig, és
lassan magamhoz húzlak teljesen, s így, egész
testünkkel érintkezve térdelünk még egy jó
darabig, amíg csak meg nem érzem átizzadt
trikómon és feszes, keresztcsíkos blúzodon
is átütő, hatalmasra duzzadt mellbimbóid
lázás lüktetését, amelyek, mintha felhevült
testemen dörömbölve egyre hevesebben
dobogó szívem legmélyére, hetedik pitvarába
kérnének bebocsáttatást, még erősebben
megszorítlak hát, és próbálnám talpra
állítani magunkat, de térdem megroppan,
iszonyatos fájdalom nyilall belém, felnyögök,
s nyilván nagyon fájdalmas ábrázattal állhatok
ott ép fél lábamon, fájós végtagom gólyaként
magam alá húzva, mert te azonnal felpattansz,
mellém lépsz, vállad karom alá tolva, hátulról
átkarolsz, és betámogatsz a leghátsó szobába,
ahol változatlanul ott szeretkezünk, mintha egy
végtelenített filmszalagon futna a jelenetsor,
határozott karmozdulattal segítesz rá az ágyra,
mintegy beágyazol örökké beléd horgadó másik
önmagamba, és még ugyanazzal a lendülettel
lerántod rólam rám dagadt farmeromat is, amire
picit felszisszenek ugyan, bár elmém akkorra már
rég mámorító illatod örvényében kering, de te
hímzett kispárnát helyezve fájós térdem alá,
egyre csak becézel, dédelgetsz, babusgatsz,

mint egy csecsemőt, feszes keresztcsíkos
blúzod felhúзва meg is szoptatsz, de aztán
suhogós, hosszú, fehér szoknyád egyszer csak
fellibbented, és formás lábad végre átveted
parázsló ágyékomon, és átszellemült arccal
te is belecuppansz igazán ideális önmagadba,
abba az eszményi valódba, aki mindig is
ott volt, ott van, ott marad, akit
minden időmben keresek, hajszoľsz,
benned és bennem, a közös
saját egészben,
amikor megberren,
világom kezdete óta s egész a végítéletig
mindig megberren az ajtócsengő csontig
lelakott lakásunk ajtaja fölött,
s te állsz odakint
feszes ujjatlan trikóban,
mélyen kigombolt, vörös selyemingben,
fekete-fehér keresztcsíkos blúzban,
pöttyös szoknyában,
félrecsúszott, kurta loknis szoknyában,
suhogós, hosszú, fehér szoknyában,
lehúzott, levetett, letépett, ledobott,
pöttyös, loknis, suhogós hosszú szoknyában,
fellibbentett szoknyában,
rajtam, előttem, mellettem, alattam,
rajtad, előtтед, melletted, alattad,
benned, mindig csak benned,
előtтед, veled és utánad,
bennem, mindig
csak bennem.

Csak benn nem.
Soha, már soha többé
nem leszek benned többé.
Hacsaknem
általad.





SZEMEK EGY BÜVÉSZNEK, RÉZKARC, HIDEGTŰ, MEZZOTINTA, 22x16 cm, 2016



JENNIFER KWON DOBBS

HADÜGYMINISZTERIUMI SZÍNHÁZ

Uraim, ez kell ahhoz, hogy elsajátítsák a légi
közelítést a mikroba belsejébe
Lehetséges a csólatás
a szárazmontázs
egy festett lány az üvegen kiterítve
a diafilmek megnyitják a dőltbetűket
nincs szerelmeslevél, ez a lány
bekúszik és egyesül
amennyiben vágyaiknak nem tudnak ellenállni
idézzék fel szőke lánytestvérüket Montanából
a tuti garantált prédikátor kölyök
a maguk Rozsda Övezet érzékenysége
ahogy megteremtik felszíni kapcsolatukat
a ketyegő óra
belsőcombjukhoz kötve
ahol a lány spirochaetái becsavarodnak



*Don't go it alone, Casanova**

Tartsd a pozíciódat / a nézőtéren

oldalt / tiszta fénysugárral

védj az őrnagyot / védj minket

Légy profi kölyök

ha nagy szarban vagy

villámként csapj oda / green mountain rejtékhely

óvakodj a koreai csajtól

nemi fekélyek / a levegő királynőjének

fém alsótestére szíjazott lövedék

zúmmög át a fátyolon / függöny a föld

a pilótafülkéből / nézed

remegve / nyeldekelsz

seb / anyaméh

innen tiszta lappal indulsz

* Idézet az 1943-as *Three Cadets és a nemi úton terjedő betegségek története* című amerikai katonai ismeretterjesztő filmből.

ÁRVAMENTÉS

Yongsan Amerikai katonai helyőrség, Szöul, Davidnek

Miközben anyád a kantinban konzervvirslit kockáz, addig te katonák társaságában, akik Spurinak hívnak, mert egy forgószéken ülve sebességét teszteled az ebédlőben sarkaiddal. Tizenkét éves vagy. Anyád gondoskodik tisztaságodról. A katonák nevetnek a hadsereg maradványingének tátongó nyakkivágásán, miközben előrehajolva a tested erejére összpontosítasz, sovány karjaid csúzlit formálnak. Nem mész sehova. Nem tudod miként. Ekkor az arkansasi újonc megteszi azt, amire gyáva társai gondolnak. Megragadja a szék fémét, és körbe-körbe forgat, meglepetésedben kitátod szádát, szél veri torkod mélyét. Hallod anyád szeletelőkéésének koppanását a pulton, habzó vörös húsleves, ó ne, nyögi, miközben a Chamisul* lány szív alakú reklámarca a 12. gyalogezred csillagos, csíkos zászlójává homályosul: *Az égést szolgáljuk.* Nem akarsz megszabadulni attól, hogy az újonc faltól falig lökdös, amíg át nem zuhansz egy katonák övezte résen, miközben felváltva pörgetnek: *Én vagyok az apád? Én vagyok az apád? Én vagyok az apád? Én vagyok az apád? Én vagyok az apád? Én vagyok az apád?* Arcuk váltakozva fénylik fel, nem ismered fel őket, nem tudod megállítani a vihogó centrifugát, sem gyomrod savanyú levét, nem tudsz kiáltani anyádnak, aki még mindig sóhajtozik, miközben keveri az alaptábor pörköltjét.

* koreai szeszecital



AZ USA CAMPTOWNI BORDÉLYÁBAN HAGYOTT ÜZENET ELTÚNT NAGYNÉNIKÉM RÉSZÉRE

Kedves Hatodik Nagynéne, Nagypapa legkisebb lánya,

Senki nem tanította meg neked, hogy leírd „szírom” / szétnyíló vörös az ágyon /
patakozva hasítja ketté a matracot / Senki nem mondta meg a neved / kréta
rajzolta tested csillagos és nyitott / hogy Nagymama rizst vehessen, míg a szomszéd
árpát eszik / Senki nem kérdezte, honnan van a pénz / Mind tudták, hova tűntek el legkisebb
leányai / hogy miért tűntek el kevert vérű babái / milyen matek alapján vettek tengeri moszatot a
leveshez, hogy enni adhassanak a fiút szülő legidősebbnek / amikor először hallottam rólad a hí-
resztelést, elkövettem a hibát / és a nevedet kérdeztem, mivel Omma nagy el akart rejteni / csak
úgy, ahogy a tényt eltitkolta előlem, én is eltitkoltam az ismert szavakat – kijichon, yanggongju,
koa, ibyeongah / az ágy alá bújtam, az almáriumba, agyagedények mögé / az összes hiányzó meg-
nevezést, amivel etette családjunkat, csak rágtuk és rágtuk.



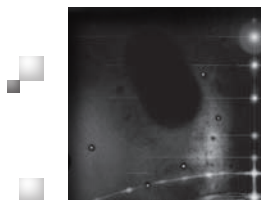
PARAZITA IKER

Dana Weiser szobra alapján

Újra késsel kezében, hámozott
papírbőrök halmozódva a konyhapulton,
zúzott fokhagyma, egy tál rizs és főtt vér,
omma kitakarítja a tokot, hogy laza tekercset töltsön bele
romlott babbal tele cseréptál
omma ragaszkodott hozzá, hogy ez a kisfiú kedvenc étele.
먹어 먹어 omma egy csipetnyit az ujjával a szájába lökött
a fiú az íztől a konyhapadlóra zuhant,
örökbe fogadott teste elutasította
az erjesztett babkrémet, miközben egy másik
megszülte magát telhetetlen csípőjén.
Forrásba lendült
omma első osztályú marhahússal hízelgett neki.
Megkeményítette ajkait. Eltökélten
kilúgozta kalciummal, leeresztette a nyirkot,
míg haja megmintázta koronáját. Nézte, amint
az eltűnt iker visszatér kiolvasható ajakkal,
idővel tányért követel, kitalálta,
hogyan kell lenyelnie, mielőtt kialakulna arca

KIRÁLY CSENGE KATICA
IMRE

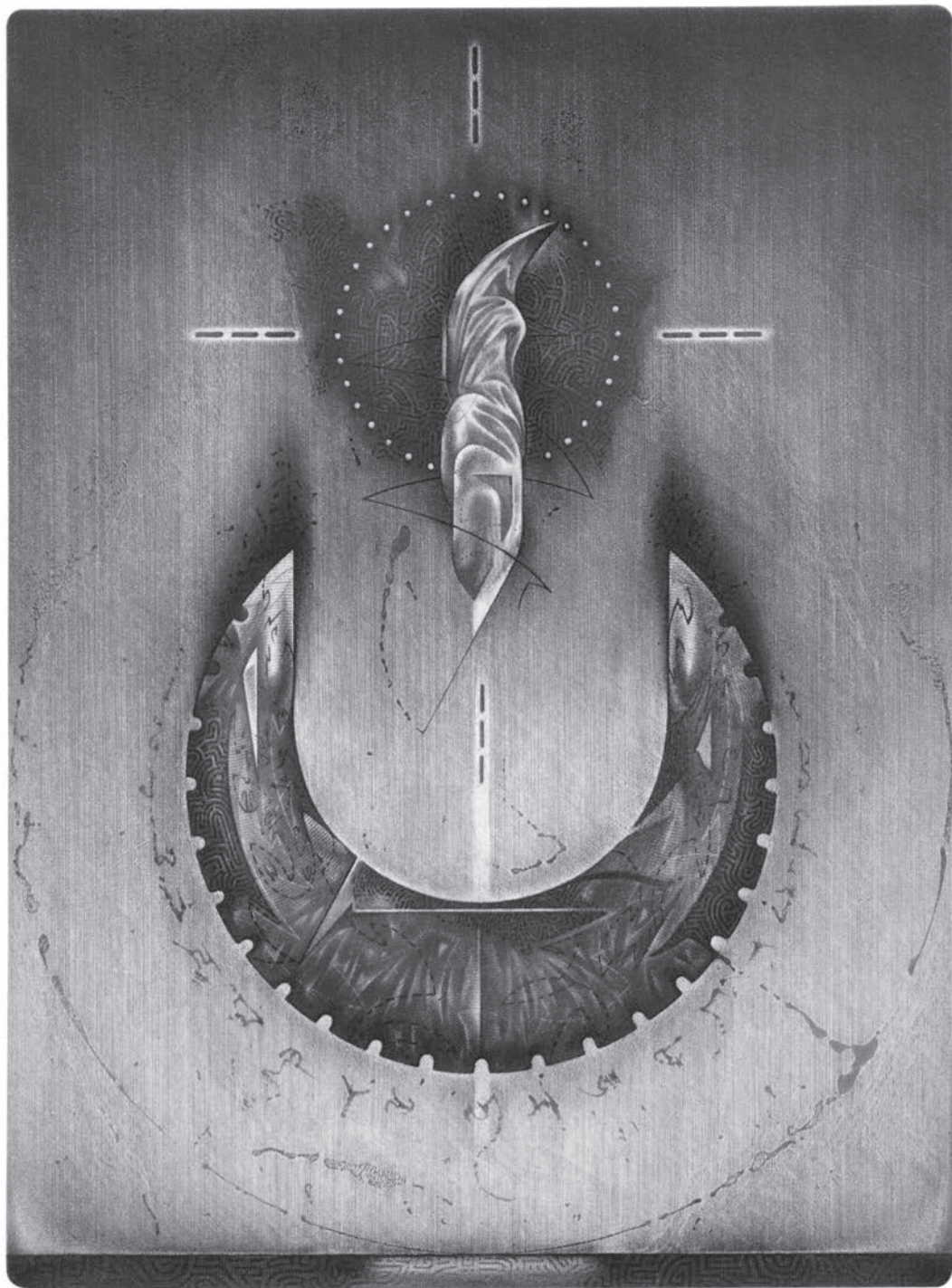
Amikor az abortusztól kezdtünk el vitatkozni,
már éreztem, hogy smárolni fogunk.
Attól féltem, hogy a szokatlan mosolyára
szánalommal tekintek majd. De nem jött,
csak időszakonként ez a háziállat.
Szégyent is alig éreztem. Siker!
Fapofával tudott ironizálni,
de folyton elfelejtettem a nevét.
Nem alaptalanul attól féltem, hogy a
bölcsestszáron nem lesznek jó fiúk. Imrével már az első
este beszélgettem valamiről. A borderline-ról.
Részegen. A kedvenc költője József Attila,
elég gyakran néz filmeket,
de a verseket csak megzenésítve tudja
átértelmezni teljesen. Kertszaga van.
Hagymás. És székely. És leszólva lesz, hogy
szeressem.



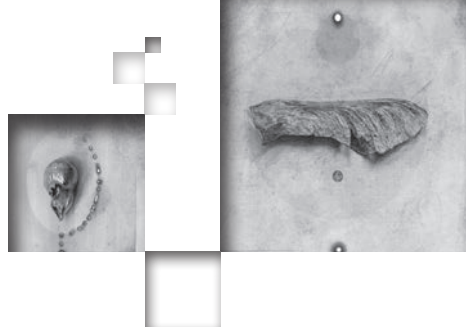


KÖNNYEN SÜLLYEDŐ HAJÓ

mikor egy tudományos szó leszúrta az utolsó közérthetőséget,
és néreida-arcú vízipóknak öltöztek a barátaim, mert az volt a divat,
és vörösizapot hánytak a gimnazisták már a szentek utcatábláján sem találva saját neveiket,
és a szubkultúra gyomrában megemésztődött Pinokkió jobb ökle,
a trauma fuxaitól egyensúlyozó afganisztániakat kerülgettél,
én egyetlen ékszerem a rabonbánok biztonsági őrének nyakára húztam
és húztam, húztam,
ott volt ő is, aki mangául beszélt és ők, akik nem értették, de
hallgatták, mert színesek voltak a mondatai, mint egy játszóház-
i medence, ami térdelve nyakig ér.
csak a napközis tanárnő nézte őket, a bánatos szűz, aki
egyszer én, egyszer mi voltunk, de még te is voltál, hazudták nekem,
mikor elsüllyedtem a gömbök között.
Menstruálok, úgyhogy biztosítlak, ez ihlet, nem önigazolás-hiány,
olvastam egy vécé fehér falán, egészítette ki a csempészett
alkohol sámánja, akit elkapott a biztonsági őr a hatodik mondatból
és kidobta, azóta kronológiai máj.
Mikor Orbán Ottót szétnyomta egy préselt húsevő virág
és fácánarcot növesztettek a Mitológia baktériumot
őrző vad kincstárosok a frigid-bálban,
akkor savanyodott be egy visszhang re-publikáltan és
akkor hörögtél te is szerencsére, mintha először hörögnél kagylókat könnyezve,
és még lábszárcsontjaink kopjafáját sem hagytuk a használtruha-kereskedésben,
és mert bántás nélkül beléd szerethettem volna a kedvenc pillanatomban,
buborék lettél, én meg léggél.



LEVITÁCIÓ, RÉZKARC, MEZZOTINTA, 21,2x15,4 cm, 1993



TÉLFFY ÁRMIN

AZ ELBESZÉLHETETLENSÉG SZELLEME

Apa olyan ember, akinek legfőbb létigérete a néhaiság, aki legszívesebben elhallgatná, hogy napestig jó hallgatni és tiszteletlenül megnémulva durván hangot adni a csendnek. Csendéletet élni, csendtől részegen zajongva a semmiről, de mellékesen se elhitetve, hogy bármely pillanat fontosabb lehet, mint akármelyik más. Kedvenc mondása, hogy semmi sincs sehogy, anyának kiváltképp nem tetszik. Szerinte túl prózai, van benne valami mélyen szántó üresség, ami idegen a mi családunktól. Ugyanis, folytatja, a költő nem gyakorló létszaki, hanem soha nem szabaduló, zöldfülű inas. Vagy olyan eltökélt mezei olvasó, aki a nyelv motoros kaszáival szigorú rendet vág a lelki élet romantikusan burjánzó regényében. Néha egyetértünk abban, hogy apa rendíthetetlen esetlegessége olyan, pontosan megkomponált sodródás, melyben a sokszínű véletlen fényei és árnyai szinte láthatóvá teszik az elbeszélhetetlenség szellemét.

HÍVJATOK ISHMAELNEK!

Helyesek a szavak? Engem már annyiszor hívtak Ishmaelnek, mondja a férfi.
Apa szerint túl olcsón adom arroganciába csomagolt bensőségeim.
A hímek jobban szeretik a jelentést, a szavak fájdalmas ürességét, bök felém anya rozsdás tekintetével. Homályba úszó távoli árnyék a gyerekkor, nem tudom kivenni, még akkor se, ha mindent újranezlek a rég lebontott gödi moziban.
Csónaknyi ember hányódik a bálnavértől piros múlt vizén. Például a kislány, aki elé odahúznak a nagyobb fiúk, hogy szerelmet valljak neki, de én, a horizontot kémlelő Ahab kapitány, bátran megtagadom. Ha jól rémlik, még abban az évben, tízévesen, örökre kirepül egy Trabant ablakán, hogy most megint rám mosolyogjon hiányosan is szép fogsorával. Nem koncentrálsz, mondja dühösen apa, miközben megcsillan méretes szigonyán a jövőm.
A költő mindig költő marad, replikázik anyám évődve, mint aki számára napnál világosabb, hogy nem lesz belőlem semmi, és szárazföldi patkányként kalózkodhatok életem pápai vizein. A férfi természeténél fogva prózai, mondd. Váratlanul útra kel valamerre, másoknak láthatatlan hófehér bálnája után. Szótlan. Hagyja, hogy mozdulatai beszéljenek önleplező marhaságokat.
Képregény-olvasó szemével nem látja, hogy merre sodornak érzelmeid. Kézikönyvként lapozza pókfonál-életed, és nem tudja, hogy hol bujkálsz tested rejtelmes kulisszái mögött. Gondolatait nem ringatják váratlanul szép ritmusok.
De én csak egy árva személy vagyok, magyarázom leginkább magamnak, bizonytalan olvasó, aki, bár tagadja a költő útjának érdemeit, mégis lelkesen követné titokban bárhová. Aki mellől sóvárgó hímek üvöltének megrészegülten az elérhetetlen Leviatán felé.
A boldogság zaja nem hatol a magányos bálnavadászat hófehér csendjébe. Hívjatok Ishmaelnek!

CSATAKÜRT ÉS HARANGZÚGÁS

Ha tiéd a dombhajlatokat vörösre festő,
akkor enyém a céltalan sötétben derengő világ.
Kapcsolatunk szemérmetlenül éles tükrében
a teljesség egy-egy embertelen vonása sejlik.
Mintha együtt írnánk, ahogy Julien áhítatának két arca,
a csatakürt és a harangzúgás, éltre kelti
Madame de Rênalt. Apa hírhedt Stendhal-óráin
végzet-sugallatú szenteltvíztartó a szerelem.
Szerintem duzzadó formák, törékeny színterek
esetlegessége, ahonnan Julien sötétén néz
a bíborderengésbe. – Ezzel mit akarsz mondani? – kérdezné
apa tanáros éllel vágva a szavamba. Azt, hogy színt
kell vallania, hadarnám sejtelmesen. Aztán gyorsan
hagynánk az egészet, saját Verrières-ünk magányos útjain
menekülve egymás és a világ képtelenségétől.
Apa szerint Mathilde és Julien szerelme
a tiszta formák végtelenjébe rejtett bukás himnusza.
– Az idill vérpadja – válaszolnám hevesen –, de ezt már
mindhárman olvastuk. Szerelmük, mondanám évek múlva,
vérsötét csöndekkel idéz meg minket még meg nem
írt könyvekből, mikben életre kelünk mind, kilobbant sejtcsomók.



HASZIDOK A SZÍNPADON I.

HASZID TÖRTÉNETEK DRÁMAI ADAPTÁCIÓI
AZ EZREDFORDULÓ UTÁNI MAGYAR DRÁMÁBAN¹

A haszidizmus recepciójának sajátos fejezetét a legújabb magyar irodalomban a dráma terepe képezi, pontosabban az a jelenség, hogy a haszidok az ezredforduló után utat találnak a színpadra. Művek tömegéről természetesen ebben az esetben sem beszélhetünk, mindössze három olyan mű létezik, amelyben a haszidizmus teatralizálódik, s mindhárom igen különböző színpadi környezetben született, eltérő poétikát képvisel.

Kárpáti Péter *Negyedik kapu* című drámája Jiří Langer haszid történeteinek sajátos adaptációja, amelyet a Radnóti Színházban mutattak be 2003. március 3-án annak a Forgács Péternek a rendezésében, akinek a darab ajánlása megköszöni, hogy Langer könyvét „kezébe nyomta”. A dráma a *Színház* 2002/10 számának mellékletében jelent meg, majd később könyv alakban.¹ Kimondottan sikeres darabnak mondható, több nyelve lefordították, többször bemutatták, túlzás nélkül állítható, hogy a Kárpáti-életmű egyik legfontosabb darabja. A 2002/2003-as szezon legjobb új magyar dráma kategóriában elnyerte a Színikritikusok díját.

A *Harminchatok* című előadást 2012-ben a Füge produkció az akkor még romos Rumbach Sebestyén utcai zsinagógában mutatta be, később a Trafóban és a Jurányi Inkubátorházban játszották. A darab szövegét szerzője drámaként nem publikálta.² A darab – írója és rendezője a független szcéná fiatal generációját képviselő – Boross Martin nagyszabású debütje, aki a bemutatás évében a Színház- és Filmművészeti Egyetem végzős dramaturg növendéke. Egyik osztályfőnöke éppen Kárpáti Péter, akinek nevével a darab konzultánsaként s mellékszereplőjeként találkozunk.

- 1 A *Kivándorló zsebkönyve* című kötetben közölt változat kisebb eltéréseket tartalmaz a folyóiratközléshez képest, így a továbbiakban ezt a változatot használok. KÁRPÁTI Péter, *A kivándorló zsebkönyve: Egy díszelőadás és öt színdarab*, Pécs, 2004, Jelenkor Kiadó.
- 2 Az általam használt végleges szövegpéldány Boross Martin kézirata (2012), akinek ezúton köszönöm, hogy rendelkezésemre bocsájtotta. BOROSS Martin, *Harminchatok: Kabbalisztikus játék*, [kézirat, utolsó mentés: 2016. 10. 24]. A darab bemutatója: 2012. április 15., Rumbach Sebestyén utcai Zsinagóga, Füge Produkció. Idézésnél oldalszám helyett a jelenet számát adom meg.



Éppen ellentétes harmadik darabunk, a *Szól a kakas már helyzete*, amely megjelent ugyan folyóiratközlésként,³ de máig nem tűzte műsorára egyetlen profi színház sem. Egyedül diákszínjátszó bemutatója volt (a pécsi Apolló Kulturális Egyesület), leszámítva, hogy a 2012-es POSzT Nyílt Fórumán felolvasószínházi bemutatója készült, amelyet éppen Kárpáti Péter rendezett. A darab az Örkény Színház drámapályázatán megosztott harmadik díjat kapott. Nem túlzás azt állítani, hogy a *Szól a kakas már* Borbély Szilárd legderűsebb alkotása, noha nemcsak drámai művei között foglal el mostoha helyet, hanem a szerző életművének méltatlanul mellőzött darabja. Annak ellenére, hogy motívumaiban, témáiban szorosan illeszkedik a *Halotti Pompa Haszid Szekvenciáinak* és a *Míg alszik szívünk Jézuskája* betlehemesének világához, amelyekkel, mint azt egy interjújában a szerző állítja, egy időben kezdett dolgozni.⁴ Egy másik interjújában ráadásul a *Míg alszik...* „ellendarabjának” nevezi az alkotást.⁵

E három darab, noha igen különböző színházi gondolkodást és drámaesztétikát képvisel, másként viszonyul az irodalmi és kulturális hagyományhoz, közös vonásaik és forrásaik mégiscsak összekötik őket. Azon túl, hogy a haszid örökségből építkeznek, mindhárom az adaptáció sajátos módját képviseli. Meghatározó elemmé válik továbbá a zene, a dal, amely nem a szokásos színpadi eszközhasználatra korlátozódik, hanem a dramaturgiai szerkezet egy megalapozó elvévé válik. Hasonló mondható el a felhasznált zsidó rítusok szerepéről: a performativitás archaikus világát idézik meg. A drámák világa a stettl hagyományos zsidó világát eleveníti meg, ebből fakad a drámai alakok stilizáltsága is.

1. AZ ADAPTÁCIÓ ÚTJAIN

Noha mindhárom darab ugyanabból a kulturális hagyományból építkezik, mégsem találunk azonos tárgyat. Nemcsak különböző stratégiákat választva adaptálják a haszid történeteket, hanem úgy szelektálnak belőlük, hogy nem találunk közös elemeket: különböző szereplők, csodarabbik, témák és történetek teatralizálódnak, miközben az adaptálható művek száma igencsak korlátozott. A témát és a forrást illetően egyetlen,

3 A darab „rövidített változata” *A Napút* 2012. májusi számában jelent meg, teljes terjedelemben pedig a *Színház* 2013. szeptemberi dráamellékletében. Az utóbbira hivatkozom. BORBÉLY Szilárd, *Szól a kakas már*, Színház, 2013/9. [Dráamelléklet]

4 „...teljes mértékig összekapcsolódnak [a *Halotti Pompa* és a *Míg alszik szívünk Jézuskája*], sőt együtt készültek. [...] Ennek a két könyvnek van egy latens harmadik könyve is, ami ugyanakkor, 2005-ben kezdett alakot öltetni, csak még nem sikerült lezárni, ez egy purimi játék, purimspiel, Taub Eizik, a nagykállói csodarabbi legendája köré épül, és a betlehemes egyfajta ellenjátéka.” VÁRI György, „*Valami muszájság van benne*”: Interjú Borbély Szilárddal, Magyar Narancs, 2009, 21, 17, könymelléklet, IV.

5 „És ennek a játéknak terveztem el 2005-ben az ellendarabját, talán erre utalhattam. Egy purimspielt kezdtem írni. Ezt még nem volt időm és erőm lezárni. De nem adtam fel, szeretném befejezni.” BEDECS László, *Egyszer láttam zsiráfot: Borbély Szilárd-interjú* (2009) [online], 2011. 11. 25., <http://bedecs2.blogspot.cz/2011/10/borbely-szilard-interju.html?m=1>. (letöltve: 2017. 05. 21.).

ám annál hangsúlyosabb közös pontot találunk a három dráma között. A Messiás alakja, érkezése, a messiásvárás, a róla szőtt vélekedések, elbeszélések a haszid örökség olyan eleme, amelyet mindhárom adaptáció nemcsak felhasznál, hanem domináns motívumként a mű középpontjába állít – ezt később vizsgálom. Az is különös, hogy a néhány könyvre terjedő magyarul hozzáférhető adaptálható anyagból főképpen Jiří Langer gyűjteményéből merítenek a drámák. Kettő ezt paratextuálisan is jelzi: Kárpáti műve egy az egyben a Langer-gyűjtemény dramatizált változata: „A megsemmisült haszid birodalom ragyogása a prágai Jiri [sic!] Langer Kilenc kapuján keresztül ömlött felém.”⁶ Boross Martin szintén megnevezi Langer gyűjteményét, ellentétben Borbély Szilárd darabjával, ahol nem szerepel kitételként semmiféle forrásmegjelölés. Annak tudatában azonban, hogy a szerző a kállói csodarabbi, Eizik Taub alakját formálta meg, nyilvánvalónak látszik, hogy használta Langer gyűjteményét, amelyet éppoly jól ismert,⁷ akárcsak főszereplője alakját s történeteinek egyéb forrásait a (Buber-féle gyűjteményben – további lehetőségként pedig Patai József, Szabolcsi Lajos, esetleg mások változataival is számolnunk kell). Mindhárom darabról elmondható azonban, hogy Langer nem kizárólagos forrása tárgyuknak.

1. KÁRPÁTI PÉTER: *A NEGYEDIK KAPU* (2002)

Már a mű címe is sugallja – s a műnemi-műfaji kereteket tekintve ez előre borítékolható is –, hogy a gyűjteménynek csak néhány történetét használja fel. Az adaptáció módját tekintve a redukciót a dráma centralizáló szerkezete is megköveteli. Langer gyűjteményének *Negyedik kapu* címet viselő részének szereplőjét, a Sztreliszкаи Írele⁸ alakját dolgozza fel, azonban nem a narratíva drámai formává alakításáról van szó, hiszen nem ragaszkodik a fabulák megtartásához, szoros követéséhez. Egyrészt nem Írele történetének, életútjának dramatizálásáról van szó, másrészt *A negyedik kapun* kívüli, a többi fejezetben szereplő alakok is felbukkannak. Vagyis olyanokat is megjelenít a dráma, amelyek a langeri portrécsarnokban mellékszereplőként szerepelnek, és csak egy-egy történettel egészítik ki az adott kapu főalakját, mint például a karlini Áron (Aharon), a Messiás, aki a 6. jelenet főszereplője.⁹ Emellett Szűcs Mónika¹⁰ az adaptációt, az előszöveg és a darab összevetésének tanúságait illetően megjegyzi: „...legtöbb fordulatának, figurájának ugyan megtaláljuk a forrását, de ezek a darabba átemelt elemek számtalan helyről, a *Kilenc kapu* összes fejezetéből vannak összehordva.” Vagyis Kárpáti változtat az eredeti összefüggésrendszeren, és a szereplők közötti kapcsolatrendszert radikálisan átalakítja.

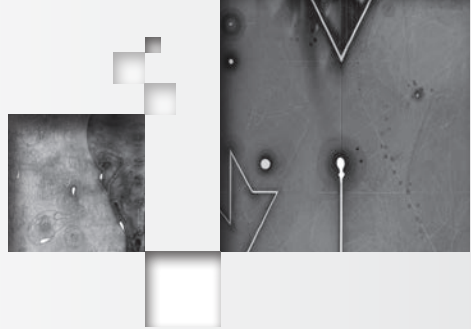
6 KÁRPÁTI, *A kivándorló zsebkönyve*, 219.

7 A gyűjtemény kapcsán cseh fordítója, Lucie Szimanowská felkérésére egy kisesszét is közölt a fordító által összeállított blokkban a *Souvislosti* 2005/1 számában. Ennek kézírata posztumusz jelent meg. SZÁZ Pál, „*Haszid vérző Kisjézuska*”: *Kultúraköziség és szövegköziség Borbély Szilárd műveiben*, Budapest, 2020, Kijárat Kiadó, 329–330.

8 Sztreliszкаи Uri ben Pinchász (1757–1826)

9 Jiří LANGER, *Kilenc kapu: A haszidok titkai*, ford. ZÁDOR András, Pozsony, 2000, Kalligram, 66–68.

10 SZÜCS Mónika, *Mágikus ébredések*, Ellenfény, 169 sz. 2018/3, 25.



Ám nemcsak a fabulák és a szereplők szintjén dolgozza fel Kárpáti a gyűjteményt, merít belőle a rítusok (kézművészet, a gartl, az imaszíjak stb.) használatánál, azok leírásánál vagy az ételek ismertetésénél is. Gyakran pedig a bölcs mondásként, kabbalisztikus tanításként közölt kiragadott részt a drámai szereplőjének „adja szájába”, s a megszólalás drámai szituációja által színpadi funkcióbba helyezi.¹¹

A dramatizáció attól válik invenciózussá, hogy olyan drámai helyzet teremthető meg a darab elején, amely elég dinamikus, egyszerre laza és feszes szerkezetet teremt arra, hogy az epizodikus építkezésű jelenetkezés leleményesen tudja kamatoztatni előzőlege gazdag epikus anyagát.

Mivel a darab cselekménye az Íreléhez való különböző viszonyrendszerek változásából épül fel, *A negyedik kapu* a Bécsy Tamás által meghatározott dráma modellek között a középpontos dráma azon példáját képviseli, melynek esetében a középpont aktív (a célja elérése motiválja), tehát van eszköze érdekei érvényesítéséhez (még ha ez esetünkben nem sikerül is).¹² Ugyanakkor a kétszintes dráma modell ismérvei is ráillenek, hiszen bár a második szint nem jelenik meg közvetlenül a drámában, a viszonyváltozások dinamizmusát több esetben is ez a szint határozza meg, nem annyira a középkori színjátékok világára (mint például a Sátán megjelenése), sokkal inkább az abszurd drámára emlékeztető módon. Bécsy egyik példája, Örkény István *Pisti a vérzivatarban* sok tekintetben mutat hasonlóságot Kárpáti darabjával.¹³

A drámai szituáció, amely a mű alapját adja, az, hogy Írele elhatározza, elindul megkeresni mesterét. Ezt a motivált, megalapozó „quest”-mechanizmust Kárpáti más „mesélős” drámaiban is sikerrel alkalmazta ebben a korszakában (például: *Pájinkás János, Tötferi*). Jákfalvi Magdolna és Kékesi Kun Árpád megállapítása talán éppen *A negyedik kapura* illik legjobban, annak ellenére, hogy két évvel meg is előzte annak közlését:

„Kárpáti jellegzetesen, szinte önidegyszerűen kötődik a stációdramák jelenetkezéséhez: hőseit, karakter értelemben inkább – Gábor a Fogolyszöktetésben, a Honvéd a Halhatatlan háborúban, Jani Világvevőben, Jakab és Csulánó az Országalmában és Tötferi a Tötferiben – a dramatikus vándorlás toposzos képeivel jellemzi. Kimevitt példahelyzetekbe kerülnek vándorlásaik, mozgásaik során, melyeket meg

11 Ilyen például: Az én (anij) és a semmi (ajjin) szavak értelmezése (KÁRPÁTI, *A kivándorló zsebkönyve*, 249.; LANGER, *Kilenc kapu*, 94.); a Kezdetről (Berésisz) való elmélkedés (KÁRPÁTI, *A kivándorló zsebkönyve*, 261.; LANGER, *Kilenc kapu*, 79–80.); a Tóra 600 000 betűje, amely megfelel Izrael lelkei számának. (KÁRPÁTI, *A kivándorló zsebkönyve*, 247.; LANGER, *Kilenc kapu*, 148.)

12 BÉCSY Tamás, *A dráma esztétikája: A dráma műneme és műfajai*, Budapest, 1988, Kossuth, 71–72.

13 BÉCSY Tamás, *A dráma esztétikája*, 77–78.



kell oldaniuk, s Kárpáti csupán a mozgás és a helyzet realitásszintjét és referenciaigényét változtatja. Darabjai jó része a szürreális jelzőt hordozza magán, mert beszélő halak, feltámadt holtak és olyan legendás mesealakok szerepelnek bennük, mint Mátyás király vagy Galeotto Marzio.”¹⁴

A stáció-dramaturgia ez esetben kimondottan epizodikus szerkesztésmódot eredményez, hiszen a darab gerincét azon jelenetek füzére alkotja, amelyekben az potenciális mesterektől, az egyes cádikoktól megtanulja valami földi dolog misztériumát – Szent rebe reb Elimélechtől három év alatt megtanul nevetni, reb Jejbétől megtanul enni, a Lány nevű alak (talán maga a kísértő) szerelemre tanítja, reb Pincheszeltől nem tanul semmit, de megismeri Jíde Herst,¹⁵ akiben társára akad útja során. Árontól, a bukott Messiástól a chochmecolást¹⁶ sajátítja el, és azt, hogy a modern találmányok mire tanítanak bennünket, a hangyabolyban ülő Zsísétól a szenvedés misztériumát tanulja. Csak Slojmele lehet a mestere, akinek jelenlétében remegés járja át, nyelve megbicsaklik, térde reszketni kezd – a Lány esetében a remegés, mint kiderül, nem az istenfélelem jele volt. Slojmele azonban jámbor reggeli imája során „beletestesül” az eszrógba (etrog), mire „beront egy kövér muzsik egy sütőlapáttal” és szétlapítja azt.¹⁷ A mesterét Írele helyett Jíde Hers találja meg, mégpedig Írele személyében, a darab zárlatában.

A dráma vége felé egyúttal komikus párossá lesz a két alak – ez gyakori dramaturgiai fogás Kárpáti darabjaiban, például a Doktor és Tótféri vagy Krisztus és Szempétör. Jíde Hersben a bölcs bolond típusára ismerünk, amelynek képviselőire a haszidizmusban éppúgy találunk példát, mint a vele párhuzamos pravoszlávia *starecei* esetében. Novák Eszter¹⁸ a darabról folytatott beszélgetés során találóan Sancho Panzához hasonlította.¹⁹ Írele és Jíde Hers kettősét Langer Dáviddal és Jonathánnal állítja párhuzamba, majd a koszovói reb Mendel vélekedését is közli, aki Mózással és Józsuával von párhuzamot, akik a Talmud szerint olyanok voltak, mint a Nap meg a Hold.²⁰ Jíde Hers nem a talmudtudásáról híres (mint állítja, nem is olvasta), Írelőtől pedig, mint utóbb kiderül, a cipőfűzést tanulja meg, mert amikor megkérdezik tőle, mit tanult mesterétől, azt válaszolja, „Hát hogy hogy fűzi be a bocskorát az én Mesterem!” Majd

14 JÁKFAI Magdolna – KÉKESI KUN Árpád, *Teríték: Kortárs magyar dráma és színház*, Alfold, 2000/12., 88.

15 A Sztretyini Jehúda Cví (1780–1844)

16 Vitatkozást, magyarázkodást, okoskodást. A kimagyarázás vagy terelés képességét is jelenti, hogy bármit és bárminek az ellenkezőjét is képes valaki megmagyarázni.

17 KÁRPÁTI, *A kivándorló zsebkönyve*, 271.

18 NOVÁK Eszter, *A darabról*, *A Kortárs háromszög* című beszélgetés szerkesztett változata [online], Ellenfény, 2003/8. <http://www.ellenfeny.hu/index.php/archivum/2003/8> (letöltve: 2021. 11. 23.).

19 A Tótfériben felhasznált népi legendamesék Krisztus és Szent Péter párosát hasonlítja Don Quijotéhez és társához a szerző. SÁNDOR L. István, *Játék és önirónia: Beszélgetés Kárpáti Péterrel*, *Novák Eszterrel és Simon Balázssal*, Ellenfény, 2002/2, 65.

20 LANGER, *Kilenc kapu*, 140.

alaposan magyarázva meg is mutatja, s kijelenti, hogy „a cipőfűzésben nagy és misztikus titkok rejlenek”.²¹ Kontextuálisan mindez akár az imaszíjak korábban szerepeltetett rituális felkötésének paródiájaként is értelmezhető, de mindenképpen (hasonlóan például az evéshez) profán és triviális dolog, amelyet a haszid eljárást végletességig túlozva szakralizál. Talán meglepő, de a cipőfűzés motívuma nem Kárpáti találmánya. Az ő invenciója abban rejlik, hogy konkrét képpé és drámai helyzetté fordít egy szimbolikus bölcs mondást. Buber gyűjteményében Löb rabbi, Sára fia jelenti ki: „Nem azért mentem a Maggidhoz, hogy a Tant halljam tőle; hanem csak azért, hogy lássam, hogyan húzza föl nemezbocskorát és hogyan köti meg.”²² A darab második része azzal indul, hogy Jíde Hers az összefagyott Írelét Áronhoz viszi, aki hogy felmelegítse, jégcsappal gyűjt be a kályhába.²³ Ez szintén olyan elem, amely Langernél hiányzik. Az ötlet forrása egy Baál Sémhez kötődő történet, amely Buber gyűjteményében *A jégcsap* címen szerepel.²⁴ Származzanak azonban akárhonnét is, Kárpáti az abszurd, képtelen elemeket kedveli, s átvételében még lendít is egyet rajtuk. Jíde Hersnél maradva, Langernél a szent egyszerűség és együgyűség, a rajongó odaadás példája az alak, míg Kárpáti még abszurdabbá teszi őt, még közvetlenebbé s egyúttal otrombábbá teszi, karikaturizálja, így karakteres drámai figurát teremt. Ám érdekes módon azt, hogy éppen egy ilyen figura képviseli a legtisztább szentséget a mesterek sorában, azt a darab zárata bizonyítja (Langer gyűjteményének parafrázisa), amelyet Írele mond ki: „Ha majd eljön a Messiás, és a szentek mind elébe mennek, mind-mind, hosszú sorban, hosszú, végtelen sorban, a nagy Baal-Sém-Tov, a Nagy Maggid, a Szent Chóchem is, mind-mind a többiek – higgyétek el, hogy élükön az én Jíde Hersem fog menetelni.”²⁵

Érdekes még egy kicsit a gyűjtemény legabszurdabb alakjánál, Jíde Hersnél elidőznünk, ugyanis Borbély Szilárd a Langer-gyűjteményről írott cikkét éppen az ő alakjával indítja, ráadásul azt a bizarrnak, sőt, egyenesen morbidnak tetsző részt idézi, amely arról szól, hogy a sakter Jíde Hers kése alá szívesen hajtották fejüket az állatok, mint kiderül, azért, mivel a gilyul tanításával összhangban, a bennük testet öltött lelkek szenvedésének vetett így véget.²⁶ Borbély Jíde Herst a „vallásos rajongás groteszk példájának” tartja, s vele értelmezi a haszid kegyességet és vallásos lelkiületet. Kárpáti darabjában itt is lendít egyet a bizarr elemen, s hozzáteszi: „Egyszer egy ökörcsorda egészen

21 KÁRPÁTI, *A kivándorló zsebkönyve*, 272.

22 Martin BUBER, *Haszid történetek*, ford. RÁCZ Péter, Budapest, 2006, Atlantisz, 182.

23 KÁRPÁTI, *A kivándorló zsebkönyve*, 255.

24 BUBER, *Haszid történetek*, 140–141.

25 KÁRPÁTI, *A kivándorló zsebkönyve*, 276.; vö.: LANGER, *Kilenc kapu*, 140–141.

26 „Hivatása szerint Jíde Hers sakter volt. De olyan sakter, amilyen nem sok van a világon. Az állatok egyáltalán nem féltek a kesétől. Ellenkezőleg, vágytak rá. / Messziről galambok repültek Sztretenába, ahol fejcskékjüket maguktól Jíde Hers kiélesített kése alá hajtották, és turbékolva kérték Jidét, hogy szeretetteljes kezével vágja el a torkukat. Reb Írele ezért sokáig nem akart Jíde Hersből rabbit csinálni. Tudta, hogy még sok ezer különböző állatba testesült szegény lélek vár szabadulásra Jíde Hers sakterkése által.” (LANGER, *Kilenc kapu*, 141.; vö.: SZÁZ, „*Haszid vérző Kisjézska*”, 327.



BÁLVÁNY I., TUS, AKRIL, PAPÍR, 80x60 cm, 1990

Moszkvából vonult Sztreliszkába!” Amiből a következő replikában Vlagyivosztoz lesz.²⁷ Míg Kárpáti hiperbolizálja, a komikum irányába tolja el a hangsúlyt, Borbély megvilágítja a helyzet paradox lényegét: „nem a halál saktere, hanem egy jobb életre vezető kapu.”²⁸ És ugyan erre nem utal közvetlenül, lehetetlen nem a szerzői névnek és annak az életműnek a fényében olvasni sorait, amely éppen a gyilkosság témáját feldolgozva vett fordulatot, és általa mondott ki keserű igazságokat a létről és végességről. Az is különös összefüggés, hogy Borbély *Míg alszik szívunk Jézuskája* című betlehemesének egyik mottójában messiási jóslatot idéz Martin Buber gyűjteményéből²⁹, itt Jíde Hers a Sztretyini Jehúda Cví névváltozattal szerepel. Egyébként Buber portréja éppen a magukat feláldozó állatokról szóló legendával kezdődik.³⁰ További áttételes összefüggés, hogy Langer portréja végén említi a kállói Eizik Taub rabbit, Borbély drámájának főszereplőjét, aki mesteréről faggatja Jíde Herst, akit az „időnként küldetésbe menesztett Magyarországra”.³¹ (A történet mellesleg Bubernél is szerepel.³²) Kárpáti ugyanezt a megjegyzést drámájában felhasználja, ám a kállóival való találkozásról hallgat – ennek pusztá említése nyilván funkciótlan lenne a drámában. Borbélynál persze nem szerepel ez a változat. Mindazonáltal eljátszhatunk a gondolattal, hogy a történet felhasználása esetén a két dráma akár összeolvashatóvá is válna, s Kárpáti műve a magyar haszidizmus emblematisz alakjával gazdagodva lépne be a köré épülő szöveghagyományba. Ha drámájában nem is, a *Holmiban* folytatásokban megjelent ars poeticaként olvasható doktori munkájában szerepel egy történet a Kállóihoz látogató bóherekről, amelyet Buber, Langer és Neumann Albert verziójában idéz, s elemez igen tanulságosan. E történetben is álruhás prófétákról van szó, akár *A negyedik kapu* kezdőjelenetében, amely az álruhás, földön járó vándoristenek Kárpátit faszcináló, más verziókban és műveiben is feldolgozott toposza esetének minősül.³³

A stációdramaturgia epizodikusságára találó műfaji asszociációt hoz P. Müller Péter, aki a jelenetezés lazasága okán „pikareszk szerkezet[et]” emleget.³⁴ S teljes joggal, hiszen e műfaj mind tematikailag, mind formai szempontból ráillik. Tematikailag a vándorlás, a szerencsét próbálás (esetünkben a mesterekre vonatkozóan) miatt, formailag pedig szintén egy központi szereplő köré épül a cselekmény, amely csak lazán kapcsolódó epizódok füzére. A darabban valóban több jelenet sorrendjét akár fel is cserélhetnénk

27 KÁRPÁTI, *A kivándorló zsebkönyve*, 274.

28 Vö. SZÁZ, „Haszid vérző Kisjézuska”, 327.

29 BUBER, *Haszid történetek*, 590–591.

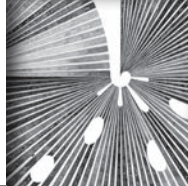
30 BUBER, *Haszid történetek*, 589.

31 LANGER, *Kilenc kapu*, 141.

32 BUBER, *Haszid történetek*, 587.

33 KÁRPÁTI Péter, *A túlvilágon túl* (II), Holmi, 2013/október, 1224–1229.

34 P. MÜLLER Péter, *A magyar dráma az ezredfordulón*, Budapest, 2014, L'Harmattan Kiadó, 60.



anélkül, hogy a makroszerkezet sérülne. Ugyanakkor a pikareszk hőssel szemben itt látunk jellemfejlődést, és a társadalomábrázolás is eltérő.³⁵ A szerkesztésmódot illetően Kárpáti drámai formában valósítja meg a Langer által követett központi karakterhez kapcsolódó, portrészzerűen kibomló anekdotikus-legendai elbeszélések füzérét. Másrészt pedig a mesélés (meta)dramatikus struktúraelvével is izgalmas interakcióba lép a laza jelenetszövés. Ahogy Novák Eszter rendezői szemmel olvasva részletezi a szerkesztésmód finom csúszásait:

„...furcsa módon ebben a darabban a történetet nem egymás után következő jelenetek mesélik el. Állandóan belekavarnak a linearitásba olyan epizódok, amelyekről eleinte nem nagyon értjük, hogy mit keresnek ott. Például nem értjük, hogy miért jelenik meg egy szent, aki csak vicceket mesél. [rebe reb Elimélech – Sz. P.] Vagy hosszú jelenetet látunk például egy Áron nevű vadidegen szereplőről, akihez ellátogat egy nő. És csak sokkal később tudjuk meg, hogy a nő valójában a Sátán volt, és megpróbálta megkísérteni Áront, meg akarván szüntetni ennek a helyi messiásnak a hatalmát. Tehát egy nagyon furcsa, ide-oda kanyargó szerkezet alakul ki a darabban. És tulajdonképpen kicsit zavarba is jövünk emiatt.”³⁶

Nem szóltunk még a darab kezdetéről, amely a jelenetszerkesztés mellett a történetmesélés dramaturgiai eszközeivel strukturálja a művet. Az első felvonás azt a történetet dramatizálja az előszöveget meglehetősen hűen követve, amely az újszülött Írele körülmetélését meséli el. A család olyan isten háta mögötti vidéken élt, ahol nem volt minjen, így kiállt az útra zsidó utasokkal való véletlen találkozás reményében, hogy a körülmetélést el lehessen végezni. Egy hirtelen felbukkanó szekérben pedig éppen tízen ülnek, egy „mojl” (körülmetélő: mohel), zenész, és egy rabbi. Csak utólag derül ki, hogy a szegény ember segítségére siető ósatyákról és ósanyákról van szó.³⁷ A drámai szereplők között azonban csak Avrumenko, Mojszele és Sára szerepel (míg a zenészeket így tünteti fel a dramatis personae: „Dávid király, a primás / és az Ósatyák, a klezmerzenekar”), és a Lánnnyal kiegyesülve az itt olvasható instrukciók szerint „majdnem az

35 SZERDAHELYI István, *Műfajelmélet mindenkinek*, Budapest, 1997, Akadémiai, 70., 86.

36 NOVÁK Eszter, *A darabról*, A Kortárs háromszög című beszélgetés szerkesztett változata [online], Ellenfény, 2003/8., 17. <http://www.ellenfeny.hu/index.php/archivum/2003/8> (letöltve: 2021. 11. 23.)

37 „Nos: Dávid király volt a zenész, aki a körülmetéléshez a muzsikát szolgáltatta. Mózes volt a rabbi, aki Isten ígését prédikálta nekik. És maga Ábrahám atyánk végezte el a körülmetélést. A tanú Illés próféta volt. Hogy kik voltak a többiek, azt biztosan kitaláljátok.” (LANGER, *Kilenc kapu*, 128.) Kárpáti változatában: „Sára: [...] Nos, Dávid király volt a primás! Mózes volt a rabbi! Ábrahám ósatyánk forgatta a kés! Élijahu próféta meg táncolt! És Áron főpap volt, aki a hordót gurította. / Avrumenko: És Sára ósanyánk volt, aki szent reb Írelécskét bepelenkázta!” KÁRPÁTI, *A kivándorló zsebkönyve*, 222–223.

összes többi szerepet ők négyen játsszák...”³⁸ Ezeknek a drámai szereplőknek mesélőként van funkciójuk a darab további folytatásában, az egyes jeleneteket ők vezetik be s zárják le. A szerzői megjegyzések lehetővé teszik a szerepösszevonásokat, tehát hogy egy színpadi szereplő több drámai szereplőt formáljon meg, bár ezek bonyolítására a dráma csak az elején ad instrukciókat.³⁹ A négy szereplő esetében a szerepösszevonások a szokásos dramaturgiai funkciójukon túl ez esetben a struktúra dinamizmusát biztosítják, két szempontból is. Először is a mesélésben rejlő performativitás kiaknázásának legfőbb eszközévé válnak, hiszen a színpadi szereplő narrátorként performálódik, másodszor pedig ezen túl a színpadi szereplő különféle drámai szerepeket is megformál, alakít. *A negyedik kapuban* tehát nem pusztán a mesélés performálása történik, mint az azt megelőző *Pájinkás János* című darab mesélője, Ámi Lajos alakjának esetében (aki nem vesz részt a cselekményben), hanem a mesélésből a játszásba, tehát a narratív formából a mimetikusba való átmenet dramaturgiájára épül a darab. Ugyanakkor nem is a narratív keretbe ágyazott mese eljátszásáról van szó, mint *A negyedik kaput* követő *Első éjszaka avagy utolsó* című darabban, amely az *Ezeregyéjszaka*-ból nemcsak anyagát meríti, hanem a narratív síkok halmozására épülő keretező formát is drámai formába adaptálja. *A negyedik kapu* valahol a két megoldás között egyensúlyoz, a narratív sík (a mesélés) és a mimetikus sík (a játszás) világosan elkülönül a szerkezetben, ennek határát viszont a színpadi szereplők éppen a szerepváltások által hágják át.

A recepcióban állandóan említésre kerül a Kárpáti-dramák védjegyének tartott teatralizált mesélésre épülő szerkesztésmód, ám a dramaturgiai eljárások alaposabb strukturális elemzésére kevés figyelem hárult. Inkább a szóbeliség kútforrásának fontosságát, a hagyományozódás témává emelését konstatálják. Minden további nélkül érvényes ez Kárpáti kb. 1995–2005 közötti korszakát tekintve, amely a szóbeliségből táplálkozik, s legesszenciálisabban éppen *A negyedik kapuban* jelenik meg. A darab így Langer maszkja mögé rejtett szerzői ars poeticájaként is értelmezhető. Sándor L. István a drámai témává tett mesélés kapcsán írja:

„A negyedik kapuban hajdani szentek személyiségét és tanításait őrzi a mesélés. Ezzel a mesélő közösség alapértékeit (és összetartozásának tudatát) képes életben tartani. Miközben az egymást követő nemzedékek egyre jobban eltávolodnak a hajdani teljességtől, a mesélés által jelenvalóvá, újból átélhetővé válik az élet valóságától egyre messzebb került szentség. Ezáltal a reális idő megszenvedett hiányaiból a mitikus idő teljességébe léphet át történetmondó és -hallgató is. Mindez a mesélés szakrális erejét is bizonyítja.”⁴⁰

38 KÁRPÁTI, *A kivándorló zsebkönyve*, 220.

39 „Avrumenko felöltözik kucsmás-bundás lengyel parasztnak” (KÁRPÁTI, *A kivándorló zsebkönyve*, 226.) „Mojsele – mint Menáhem Mendel – leül...” (Uo., 230.) „Közben Avrumenko átöltözik Sijének, Elimélech bóhernek.” (Uo., 233.)

40 SÁNDOR L. István, *Átmesélt életek: Kárpáti Péter darabjai és előadásai*, Ellenfény, 2006/1., 24.

A drámában két, a mesélésre vonatkozó kulcsszöveg található. Sándor L. arra a tanmesére céloz, amelyet a rizsini Jiszráél mesél el a három generációról, és amely a Baál Sémet, a mezricsi Nagy Maggidot és a szaszovi Móse Lejb alakját kapcsolja össze. A történet nem szerepel Langernél, s helyesen mutat rá Szűcs Mónika⁴¹, hogy Martin Buber a forrása.⁴² A történetet Kárpáti kissé kiszínezi (például a gyógyfüvek szerepeltetése), s Móse Lejbet sem nevezi meg, az elbeszélő idő e legfrissebb rétegét az elbeszélés jelenébe helyezi.⁴³ A tantörténet a hagyományozódás mélyértelmű allegóriája, a nagy cádikok, az ősoktól egyre tovább kerülő kulturális tudásnak egyedül a mese biztosítja a túlélést. Találón írja Szűcs:

„A három gyógyítás a szentséggel való közvetlen kapcsolat révén válik sikeressé [...] A második gyógyítás a rítust (a cselekvő emlékezést) hívja segítségül: szimbolikusan megismétli a hajdani cselekedetet. Harmadik alkalommal a gyógyítás már csak a hajdani cselekedet szóbeli felidézésével, a mesélés által megy végbe.”⁴⁴

A mese három rétege valóban a Nagy Maggid dédunokájának, a rizsini Jiszráél írásában visszaköszönő koncepciót tükrözi, mely szerint a Baál Sém utáni első generációk magasabb misztikus-vallásos szinten voltak a *gadlut* (szó szerint: nagyság) tekintetében, míg manapság a *katnut* (kicsiség) korát éljük, amelyben – egy mondása szerint – a cádik világ helyett/érdekében csak kicsiségekkel cselekedhet, mesélve és egyszerű dolgokkal.⁴⁵

A történet által tematizált gyógyítás a világ megjobbítása, a *tikkun* esetének minősül. A haszid felfogás alapján a mesemondás pedig nemcsak *micva* (isteni parancsolatot beteljesítő kegyes cselekedet), hanem egyenesen a megváltás esz-

41 Szűcs, *Mágikus ébredések*, 25.

42 A Szaszovi Móse Lőb történetei alatt közli. (BUBER, *Haszid történetek*, 514.) A történetnek szép irodalmi karrierje van, Agnon is felhasználta, Elie Wiesel pedig a *Les portes de la forêt* című regényébe ékelte be. (Az eredeti történetről ld. Yitzhak BUXBAUM, *Storytelling and Spirituality in Judaism*, Northvale and London, 1994, Jason Aronson, 183.; Gedalyah NIGAL, *The Hasidic Tale*, ford. Edward LEWIN, Oxford–Portland, 2012, The Littman Library of Jewish Civilization 51., 62–63.

43 „SÁRA: Amikor a nagy Baal-Sém-Tov egyszer meg akarta menteni egy halálosan beteg fiú életét, öntött egy gyertyát mennyei füvekből, kivitte az erdőbe, egy fára erősítette. És a gyertya egész éjjel égett, és reggelre a gyermek meggyógyult.

MOJSELE: Amikor harminc évvel később a Nagy Maggid, a nagy Baal-Sém tanítványa meg akart menteni egy gyermeket, már nem ismerte a mennyei füvek misztikus erejét. Hanem elment a boltba, vásárolt egy gyertyát, kivitte az erdőbe, egy fára erősítette, majd megidézte Mestere nevét – és a gyógyítás sikerült.

SÁRA: Amikor tegnap a Nagy Maggid egyik tanítványa ugyanilyen gyógyítással próbálkozott, már nem volt pénze gyertyára, és erdőbe se ment. »Nincs erőnk – mondta –, már nincs erőnk, hogy megtegyük, amit őseink. Azonban elmesélem nektek az esetet.« És mesélt a gyertyáról, a mennyei füvekről, a nagy Baal-Sém-Tovról, az erdőről, az éjszakáról – és a gyermek meggyógyult.” KÁRPÁTI, *A kivándorló zsebkönyve*, 263.

44 Szűcs, *Mágikus ébredések*, 26.

45 NIGAL, *The Hasidic Tale*, 51.

köze.⁴⁶ Éppúgy, mint a rítus és az ima, amely az első két szinten szerepel. Kárpáti verziójában a történet második rétegében a Maggid felejtése a gyógyfüvek tudományára vonatkozik, míg Bubernél az a ködös általánosítás szerepel, hogy „nem ismerte az ima titokzatos feszültségét”⁴⁷. Világos, hogy Kárpáti a színpad követelményének eleget téve egyszerűsített és konkretizált a közérthetőség kedvéért. Fontos azonban a történet értelmezéséhez, hogy eredeti verziójában a Maggid nem tudásának konkrét konnotációja van a haszidizmus tanítását illetően, azt állítja ugyanis, hogy nem ismeri a *jihudimot* (az egyedítéseket) és a *kavanotot* (a vallásos odaadást), amelyet Baál Sém ismert.⁴⁸ A két központi misztikus fogalom, teurgikus aktus, amely az istennel való összekapcsolódás és a tiszta meditáció, vagy áhítatos aktus s az ima örökébe a mesélés lép. Moshe Idel monográfiájában a haszidizmus misztiko-mágikus modelljét állítja fel, a történetet eszerint elemezve bontja szét a három síkra. A Baál Sém által művelt kavanot és jehudim után a második szinten a cselekvést nélkülöző teurgikus ima marad (kavanot), míg Móse Lejb már csak a verbális aktusra korlátozódik. Ha van is hanyatlás a nemzedékek között, akkor az a mágikus tudásban van, azonban – mint azt Idel⁴⁹ hangsúlyozza – mindhárman elérik céljukat, a veszteséget pedig az istenhez forduló verbális aktusa kompenzálja, amely éppen a múltbeli cselekedetek hatékonysága miatt lesz hatékony.

Kárpáti e történet után saját művét is értelmezi, behelyezi e hagyományláncba:

„AVRUMENKO: Az első kaput a nagy Baal-Sém-Tov nyitotta ki.

MOJSELE: A második kapun a Nagy Maggid érkezett.

AVRUMENKO: A harmadik kapuban tolongott a *szentek nemzedéke*.

MOJSELE: És a negyedik kapu?

Csend.

SÁRA: Az még zárva volt. De Írele leskelődött a kulcslyukon, látta a szentek nemzedékét, látta és csodálta! Mert valamit *mindegyik* tudott...”⁵⁰

Langernél az egyes kapuk ugyan nem hierarchikusan helyezkednek el, Kárpáti módosítása azonban nemcsak főszereplőjét helyezi el e hierarchia, a hagyománylánc, a látszólagos hanyatlás végén, hanem a címre tett utalással az egész művet hozzárendeli. Jól érzi Szűcs, amikor az olvasott-nézett artefaktumot a betéttörténet három rétegéhez kapcsolva gondolja el:

„És negyedikként, amikor már lassan minden eltűnt, a mennyei füvek, a gyertya, de még maga a haszid birodalom is, akkor még mindig itt van a színház, hogy felidézze ezt

46 BUXBAUM, *Storytelling and Spirituality...*; IDEL Moshe, *Hasidism: Between Ecstasy and Magic*, New York, 1995, State University of the New York Press, 185–191.; NIGAL, *The Hasidic Tale*, 51–61.

47 BUBER, *Haszid történetek*, 514.

48 BUXBAUM, *Storytelling and Spirituality...*, 183.

49 IDEL, *Hasidism*, 186.

50 KÁRPÁTI, *A kívándorló zsebkönyve*, 263.





a mesélést, és megteremtse, ha csak kis időre is, a csodát: az együtt-lét, a közöség örömteli érzését.”⁵¹

A színház szempontjából lehet értelmezni a másik mesélésre vonatkozó mondást, amely a *Kilenc kapu*ból idéz apró módosításokkal: „Tulajdonképpen – mondja a braclawi [sic!] bölcs reb Nahman – az ember az egész életét mágikus álomban tölti el. És csak akkor tér belőle magához valamennyire, ha szentekről mesélnek neki.”⁵² A mondás azonban a dráma főszövegében is megjelenik, Elimélech mondja ki. (Nahman megnevezése nélkül.⁵³) A metafora az autentikus haszid irodalom legjelentősebb alakjának, a braszlavi Nahman gondolatvilágában könnyen értelmezhető: az álom, az alvás szellemi értelemben vett állapot. A Langer által közölt mondás Nahman rabbi *Likutei Ecot* című gyűjteményében az étkezésről szóló *Akilah* rész 8 passzusa. Itt részletesen leírja a szellemi álom állapotát, amelynek a nem tudás, az erénytelenség és a helytelen élet az oka, és amelyben az ember még ha úgy gondolja is, hogy szolgálja az Istent, téved – s szolgálata az alsóbb világokban marad. Egyedüli módként az kínálkozik, ha felserkenti magát ebből az állapotból, erre pedig a cádikok által mesélt történetek képesek, így aztán nagy ajándék megtalálni azt a cádikot, aki olyan történeteket képes mesélni, amelyek felserkentik az embert a szellem álomból, különben az egész életünket az alvás állapotában töltjük, ne adj’ isten! Vagyis az eredetiben nem a szentekről, de a szentek által mesélt történetekről van szó, nem hagiografikus legendákról, hanem a braszlavi Nahman meséire is jellemző megvilágító értelmű parabolákról.⁵⁴ Ettől függetlenül a bölcs mondás paradoxona abban rejlik, hogy a fiktív világot tételezi valósnak/ébernek a valósággal szemben, amely pedig illuzórikus, s mindez a színház nyelvére lefordítva lényegében a játékot, a mimézis (s persze ezzel a művészet) igazságát cseréli fel a pusztán igaznak tűnő realitással.

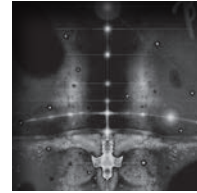
Az sem elhanyagolható, hogy milyen szöveggörnyezetbe kerül Langernél ez a bölcs mondás, hiszen éppen itt, e mű elejére helyezett részben fejti ki a törté-

51 SZÜCS, *Mágikus ébredések*, 26.

52 KÁRPÁTI, *A kivándorló zsebkönyve*, 220.; vö.: LANGER, *Kilenc kapu*, 56.

53 KÁRPÁTI, *A kivándorló zsebkönyve*, 236.

54 Langer egyébként *Die Erotik der Kabbala* című művében a *Kilenc kapu*hoz hasonlóan parafrázeálja Nahman mondását. (Jiří LANGER, *Erotika kabbaly*, fordította: Jiří ZYDRŮN, Brno, 1991, Horus, 123.) A *Likutei Ecot*ban egyébként más helyen is olvashatunk a mesélés szentségéről. Mellesleg az idézett mondás egy változata a rebbe életrajzában szintén felbukkan, ezt tanítványa, a braszlavi Náthán által írta (1874). (Nahman kabbalisztikus parabolákat tartalmazó *Szipurei Maaszijot* című emblematikus haszid mesegyűjtemény bevezetőjét szintén Náthán írta.) Ebben a rebbe mondásaként idézi: „A világ azt mondja, hogy a történetek álomba ringatnak. Én azonban azt mondom, hogy a történetek felébresztik az embert álmukból.” (Hajei MOHaRaN #25: 2) Egyébként Nahman rabbi mesegyűjteményéből (*Szipurej maaszijot*) lefordította a *Hét koldus* című utolsó történetet. (Magyarul lásd: Jiří LANGER, *Mese a hét koldusról*, ford. Száz Pál, *Múlt és Jövő*, 2016/2., 73–84.)



netmesélés haszid poétikáját. Nemcsak a történetek spirituális hasznáról beszél itt, hanem a humorukról is, de a csoda ürügyén problematizált igazságértékük és megbízhatóságuk védelmét is szellemesen kifejti. Emellett egy teljes bekezdést szentel a mesélés performatív jellegét, a mimikát, a gesztusokat, a beszédmodot jellemezve, amelyet ilyen elevénységgel csak az képes lefesteni, aki személyesen megtapasztalta az efféle mesemondást. Mondani sem kell, hogy éppen e teatralitás mentén indulhatott útnak Kárpáti Péter színházi ösztöne az adaptáció során, és hogy mindez a színjáték stilizáltságát vetíti előre.⁵⁵

Világosan látszik, hogy Kárpáti Péter és Jiří Langer világának összeszikrázása a történetmondás poétikájának és a mesélés lelkessége miatt történik. Langer kenetteljes, ízes mesélőkedve, csapongása és kacskaringóssága, az európai szakrális és irodalmi hagyományban otthonos csoda (mirákulum) és csodálatos (mirabile, meraviglia) esztétikájának összemosása vagy felcserélése az abszurdal, a bizarr vagy groteszk ízléssel a huszadik század jellegzetes irodalmi trendjeihez, Kafka, a közép-európai abszurd, a mágikus realizmus világához közelíti a haszid legendák világát, amely ezáltal kiválik a térben, időben, kultúrában távoli, középkorias közegből. Langer mesélőkedve Kárpátinál a (szín)játék örömévé változik, túlzásaira és elemeltségére való rálicitálással pedig a darab az abszurd dráma és az azt megelőző (pre)szürrealista színházi hagyománynak (Jarry, Apollinaire) és a szertartás-színháznak is örökösévé válik a haszid mesék mellett.

Kárpáti adaptációjában a lelkesség a legfőbb hívószó, Langer közvetítésével ugyanis nemcsak a mesélésnek, hanem az egész haszid szellemiségnek is releváns művészi formát tudott találni. A mesterek tanítása mindig arra a jellegzetesen haszid attitűdre vezethető vissza, mely szerint az élet leghétköznapiabb dolgaiban is benne rejlenek az ősfény maradványai, mindenben ott lakozik a szentség szikrája, és ha helyesen, áhítattal viszonyulunk hozzá, fel is emelhetjük. A helyes áhítattal az Istenhez való közelség (devekut) a profán szféra jelenségeit megszenteli és felemeli, a világi eseményeket így misztikus rítussá transzformálja.⁵⁶ Vagy Kárpáti saját költői olvasatában:

„A haszidizmus a nyomor és üldöztetés talaján sarjadt örömvallás. A Nagy Baal-Sém-Tov 1750-ben megvilágosodott: azért nem jött még el a Messiás, mert a zsidók ahe-lyett, hogy örömmel köveznék ki az útját, sanyargatják magukat, folyton keseregnek. Hát hogyan jönne is el a Messiás egy ilyen rohadt világba? A világot széppé kell tenni, mégpedig nagyon egyszerű, mégis csavaros módszerrel: mindent, ami addig csúnyá-

55 LANGER, *Kilenc kapu*, 56.

56 Vö. Gershom SCHOLEM, *The Messianic Idea in Judaism And Other Essays on Jewish Spirituality*, előszó: Arthur HERTZBERG, New York, 1995, Schocken Books, 206.

nak vagy semmilyennek tűnt, ezentúl szépnek kell látni, sőt szentnek. Szent az evés, és szent az éhezés is, minden öröm, minden boldogság. A kakilás is szent. De a legnagyobb szentség, amikor a haszidok történeteket mesélnek egymásnak.”⁵⁷

Mindent, amit Írele mestereitől tanul, ez a lelkület jellemez. Az örömelvet elsőként Elimélech képviseli, a vicceket mesélő rabbi, akinek krédója éppen a szokásos, a templom lerombolása és a szétszórátás, a gólusz⁵⁸ felett érzett zsidó bánat ellenébe megy, a haszid hagyománynak híven.⁵⁹ A csoda és valóság paradoxonát is ő szemlélteti a tüzes kemencében reszkető Ábrahámról szóló találós kérdéssel. Reb Jejbe az evés jelenetében a gyermekjáték dramaturgiáját használva a hagyomány láncolatosságát autentikus színpadi humorral ábrázolja. Bár Langernél nem találunk efféle történetet, a titkos cádik mesés nagytékűségéről már a legkorábbi hagyomány tud.⁶⁰ Áron nemcsak chochme-colásra tanítja, hanem arra is, hogyan tanítanak a modern találmányok jámborságra és misztikus tudásra. Zsísétól a jó és rossz viszonylagosságát, a teodícea paradoxonát tanulja meg. Slojmele csodája, eszrogba testesülése egy átlagos hétköznapi reggeli imája során e tekintetben valóban a haszidizmus lelkes-

57 KÁRPÁTI Péter, *A túlvilágon túl*, 1225.

58 A héber „galut” keleti askenázi, jiddis formája. Száműzetést jelent, vagyis a diaszpórát, amely alatt elsősorban a második Templom (i. sz. 70) pusztulása után jutott osztályrészül a zsidóknak a parancsolatok meg nem tartása miatt. A judaizmus tanítása szerint Izráel népével együtt az eredetileg a szentélyben lakozó Sekhina (az isteni Dicsfény) is száműzetésben bolyong. A luriánus kabbala világmetaforává emelte a tanítást, kozmogóniája és a szikrák elkeveredésének tana által.

59 KÁRPÁTI, *A kívándorló zsebkönyve*, 235.

60 A motívummal kapcsolatban érdemes megjegyezni a lehetséges összefüggését a jelenet és Kafka *Naplójában* 1915. október 6-án rögzített, Langertől hallott történetek között. Pontosabban a Baál Sém s egy Drohobics városából való cadik ha-dor (a generáció igaza: a cádikok közt a leghatalmasabb) találkozásának esete között. Aki elvette amulettjeinek erejét, pedig a Baál Sém csak a saját nevét írta fel rájuk. Hogy túljárjon az eszén, mágikus csellel (egy teljes napot átalszik) sikerül túljárnia a drohobicsi eszén, aki kénytelen a sábeszre ott maradni nála. Baál Sém megígéri, hogy elég vacsorát kap tőle, a drohobicsi étvágya viszont elképzelhetetlen, „felfalja a harminc személynek szánt vacsorát. De nem lakik jól, hanem további ételeket kíván. B. így szól: »Első fokozatú angyalt vártam, második fokozatú angyalra nem voltam felkészülve.« Erre kihozatott minden ehetőt, ami volt a háznál, de az sem volt elegendő.” K. E. GRÖZINGER (*Kafka und die Kabbala / Kafka a kabala*, 1998, Rybka Publishers, 132–136.) a *Mifjalot HaCadikim* (1856) című gyűjteményben azonosította egyik eredeti változatát, Kafka távirati tömörségű verziója ettől nem sokban különbözik.

ség- és áhítatelnének a legszebb kiteljesedése. S ez a végpont összecseng az út kezdetével, Írele ugyanis azt kívánja Élijáhutól, hogy „olyan áhítatosan tudjam elmondani az »Áldott legyen, aki szólott, és szavára életre kelt a világ« kezdetű imát, mint amilyen áhítatosan az én édes Frádelém mondja el!”⁶¹ A szó teremtményét hirdető ima a mesélés poétikájának megalapozójává válik.

Végpont lenne, hogy mire megtalálja, elveszíti a mesterét Írele? Semmiképpen sem, hiszen éppen ekkor érkezik meg a kezdetbe, az igaz élethez: Írele további életéről a 9. részben mesélők tudósítanak. Jíde Hers korábbi szavait utolsó mondatában ismétli meg, mielőtt kileheli lelkét: „Valóban, milyen jó és ragyogó ez a világ, ha az ember nem vész el benne[.]”⁶²

2. BOROSS MARTIN: *HARMINCHATOK* (2012)

Boross Martin darabja színpadi használatra írott szöveg, amely mégsem tekinthető pusztán funkcionálisnak, mivel önmagában is olvasható és értelmezhető komplex drámai alkotás. A darab megjegyzésében az adaptációra vonatkozó megjegyzésként szerepel: „Készült André Schwarz-Bart⁶³ és Jiří Langer történeteinek, valamint valós események felhasználásával.” A történet a Kárpátok alatt megbúvó fiktív Lyuta városkájában játszódik. A szombatköszöntéssel, gyertyagyújtással üdvözlí a rabbi a vendégeket (a közönséget), majd az első jelenetben Mojse Volv ügyének megtárgyalásával folytatják. Az új cári rendelet miatt csak a száz rubelbe kerülő engedély fejében tudja kiházásítani lányát Zóját, ezért: „Én Mojse Volv, lyutai lakos vádat emelek minden világok Ura ellen.” Mivel nem tartja be a próféták által hirdetett ígéretét, miszerint „vigyáz a népére ebben a sanyarú száműzetésben”. (2. jel.) A jelenet Langer egyik, a linzenszki Elimélechhez kapcsolódó történetének adaptációja, amelyből több részlet is kiderül, például a Talmud vádat alátámasztó passzusa (bChagiga 2b)⁶⁴ és az ehhez

61 KÁRPÁTI, *A kivándorló zsebkönyve*, 228.

62 KÁRPÁTI, *A kivándorló zsebkönyve*, 276.

63 André Schwarz-Bart (1928–2006) Metzben született, lengyelországi, jiddis nyelvű családban, eredeti neve: Abraham Szwarcbart. A család a megszállás elől az ország nyugati felére menekült, szüleit Auschwitzban ölték meg, ő pedig az ellenállási mozgalomhoz csatlakozott. Első és legfőbb regénye, az *Igazak ivadéka* (*Le Dernier des Justes*) 1959-ben jelent meg, nagy sikert aratott, elnyerte a Goncourt-díjat is. Schwarz-Bart később feleségével, a szintén író Simone Schwarz-Bart családjának hazájába, Guadeloupe szigetére költözött, s haláláig itt élt.

64 A hivatkozás arra utal, hogy a rabszolgát, aki társadalmi státusza miatt nem tud megházasodni, mivel nem vehet el szabad nőt – ahogy Hillél és Sammáj iskolája egyetértésben kijelenti –, fel kell szabadítani, Ézsaiás 45:18-re hivatkozva, miszerint az Úr nem hiába, pazarlásként teremtette a világot, hanem hogy az ember benépesítse. A *Chagiga* („ünnepi felajánlások”) a Talmud *Moéd* („kijelölt idő”) széderének (rendjének) utolsó, tizenkettedik traktátusa. A három zarándokünnepet (pészah, sávuot, szukkot), a rituális tisztaságot taglaló Második fejezet olyan témákat is érint, amelyek nincsenek összefüggésben a tárggyal, olyan misztikus jellegű aggodákat is tartalmaz a teremtésre vonatkozóan, amelyek a kabbala számára szolgáltak alapul.

kapcsolódó kommentárok (Maimonidész,⁶⁵ Sulchán Áruch⁶⁶). Langer változatában⁶⁷ az Úristen, mivel mindenható és mindenütt jelenvaló, képtelen eleget tenni a felszólításnak, és elhagyni a termet. Emitt pedig – ellentétben a felperessel, aki kimegy – vét a jogrend ellen. Végül azonban kénytelen engedni az Úr: a császári rendeletet az új császár, II. József megszünteti. (A történetben a világok Ura mintha a császár metonímiája lenne, hiszen valójában őt kellene, hogy illesse a vád...)

Az adaptáció nem követi az adaptált történet kimenetelét, Volv ügyének elbírálásában „az új jövevény” segítségét kéri. A történet poentírozása elhalasztódik, a Jóbot idéző, az isten ellen pereskedő embert megtestesítő Volv meghökkentő keresete egy drámai alaphelyzet megteremtésére szolgál, amelybe belép főszereplőnk, akiről a bíró megjegyzi, hogy „a belzi igaz emberek ivadéka, fiatal cádik”, a rabbi szerint pedig „Belzi szentként is emlegetik”. Mordecháj, aki vándorkereskedőként a messziről jött embert testesíti meg, a következő jelenetben találkozik Zójával. A száz rubel problémája később sem oldódik meg, a peres ügy a 6. jelenetben tér vissza, amikor Mordecháj a tudását villogtatva teszi a rabbi és a bírák elé a Chagiga és a Sulchán Áruch könyvét a megfelelő oldalon kinyitva a vád érvényét bizonyítandó passzussal. A jelenet végén a bírák ítéletet hirdetnek (az Úrnak a hó végéig rendezni kell tartozását), és kiderül, hogy a jogtanácsos Mordecháj egyben Volv lányának kérője. A száz rubelt Mojse Volvnak később Bogát adja oda, a birtokos, aki a helyi zsidók nem zsidó „védelmezője”, többek közt a környéken parasztokat ragadozó Kárpátok Réme ellen.

Mordechajt a harminchat igaz ember legendája veszi körül a városkában, az emberek kéréseikkel és adományaikkal járulnak elé, miután csodát tesz a béna Samesszal, aki a hírére érkező zvoretsi rabbiként toppan be. A nézők/olvasók számára később kiderül, hogy álcos volt, és a Samesz az emberek hiszékenységét igyekszik kihasználni Mordechajt igénybe véve. Hogy a csalásnak ő mennyire szer(ve)zője, vagy csak elszenvedője, azt nagyrészt az interpretációra hagyja a szöveg. Mordecháj mindenesetre többször említi, hogy sorsát már nem tartja kezében. (19. jel.) A közösség egyre jobban a hatása alá kerül, miközben maga tagadja a csodálatos képességeit éppúgy, mint kiválasztottságát, noha először maga mondja ki, mintegy véletlenül, hogy „Lamed vov”. (5. jel.) (Ennek jelentésére később térek ki.) A darab nagy erénye, hogy Mordecháj alakját megszólalásai őszinte s ironikus hangolása mentén manipulátorként és a Samesz által kihasznált tiszta

65 Maimonidész (Móse ben Maimon, 1135, Córdoba – 1204, Kairó) rabbi, filozófus, orvos, a középkori zsidó filozófia, vallásbölcselet és orvostudomány legnagyobb alakja. Kortársával, Averroesszel (Ibn Rusd) az arisztotelianizmus képviselői, akik az európai filozófiára is hatottak (Albertus Magnus, Akvinói Tamás). Rengeteg művet írt, tizennégy kötetes *Misné Tóra* című kommentárgyűjteménye a talmudi jog (halacha) legmeghatározóbb hivatkozási alapjának számít.

66 A *Sulchán Áruch* (avagy a *Telített asztal*) Jozsef Káro (1489, Toledo – 1575, Száfed) a halacha, a rituális szabályok és szokásrend négy részbe foglalt gyűjteménye. A kodifikáló jellegű mű széles körben elfogadottnak és a norma mércéjének számít. Népszerűségét elsősorban a gyakorlatiasságának köszönheti.

67 LANGER, *Kilenc kapu*, 169–171.

szándékú emberként egyaránt lehet olvasni/játszani.⁶⁸ A zárt cselekményvezetésű darab ereje éppen a drámai szituáció ezen ambivalenciájából fakad.

Annyi bizonyos, hogy az álmessiási manipuláció mozgatója a Samesz, akinek a zsidók ellen lázongó parasztokat (eltűnt egy lány, Szonja) féken tartó Bogát üzletet ajánl. (16., 17. jel.) Míg Mordecháj hazatér Belzbe, hogy apjától elnyerje áldását a frigyre (nem nyeri, 19. jel.), a Samesz Zója után megy a folyópartra, figyeli őt. (18. jel.) Samesz (idő- és jelenetközben) a folyóba fojtja Zóját, akinek a holttestét (arca felismerhetetlenné válik) a zsinagógába viszik. Samesz azt hazudja, hogy a folyóparton járva Mordechájjal találkozott, majd megtalálta Szonja testét. Bogát közli, hogy odakinn lázong a tömeg. Mordecháj azt állítja, ő fojtotta folyóba a lányt, és hogy ő a Kárpátok Réme. (21. jel.) Mordecháj tehát magára vállalja Szonja meggyilkolását, miközben tudja, hogy a holttest szerelméé, Zójáé.

Mordecháj története André Schwarz-Bart *Igazak ivadéka* című regényének egyik epizódjából származik (I. rész, 3–7 fejezet), pontosabban annak egy részletét használja fel Boross.⁶⁹ A Samesz szerepe és funkciója, tehát a csalás, Szonja eltűnése, Bogát alakja és ármánya, Zója meggyilkolása, azok a cselekményelemek, amelyek a regényből vett fabulához járulnak. Ott ugyanis Mordecháj, a ziemiocoki vándorkereskedő, az igazak leszármazottja Kryszowick városába érkezik, a sábeszre a zsinagógába igyekszik, a kútnál találkozik Judittal, majd a rabbi és a közösség vendégül látja a sábeszi lakomán. Megbetegszik, így ott marad, valamint „számos falubeli jelent meg betegágyánál, oda vonzotta őket a lamed vov híre”.⁷⁰ (A lamed vovról lásd alább.) Judit végül képtelen ellenállni Mordechájnak, aki az eljegyzés után hazaindul Ziemiockba apja áldásáért, aki ezt megtagadja. A történet folytatását Boross nem követi, de a fejezetet záró pogrom inspirálhatta (valamikor az első világháború után „kozákok”, ukrán nacionalisták vérfürdőt rendeznek). Még akkor is, ha a pészah előtt eltűnt lány története a vérvádak tipikus eleme, amely leginkább a tisaeszlárra emlékeztet, s némiképp Elie Wiesel *Az eskü* című regényére.⁷¹

Boross darabjának középpontjában a lamedvavnyikok, a harminchat (ez a két betű számértéke: 37) rejtett cádik legendája áll. A keleti zsidó/haszid folklórban a legenda viszonylag későn terjedt el, alapját tórai helyek talmudi értelmezése adja. (bSzanh. 97.b, bSzukka 45b) A legenda különböző változatokban ismert eredetét, típusait illetően fontos tanulmányok születtek.⁷² Az egyik leggyakoribb verzió: közkeletű vélekedés szerint

68 Puskás Panni recenzijában írja az előadás szerepformálásáról: „Kárpáti Pál az elsőtől az utolsó pillanatig bizonytalanságban tart minket, sokszor tűnik valódi Messiásnak akkor is, amikor nyilvánvalóvá válik, hogy csaló.” PUSKÁS PANNI, *Hiszünk benne, hogy jobb lesz a világ?* [online], Revizor online, 2015. 12. 14., https://revizoronline.com/hu/cikk/5847/stereo-akt-harminchatok-juranyi/?label_id=3049&first=0 (letöltve: 2021. 11. 28.).

69 ANDRÉ SCHWARZ-BART, *Az igazak ivadéka*, ford. JUSTUS PÁL, Budapest, 1983, Európa, 46–58.

70 SCHWARZ-BART, *Az igazak ivadéka*, 54.

71 Ebben a bajkeverő Jancsi eltűnése, az utána való eredménytelen nyomozás, majd a zsidókat ért vádaskodás pattanásig növelve a feszültséget, végül brutális mészárlásba torkollik.

72 NIGAL, *The Hasidic Tale*, 264–276.; SCHEIBER SÁNDOR, *Folklór és tárgytörténet*, Budapest, 1996, Makkabi, 1190–1192.; SCHOLEM, *The Messianic Idea...*, 251–256.

minden generációban rejtetten él harminchat igaz ember, akik miatt a világ fennáll, akik elviselik a szenvedést, és akiknek egyike a Messiás.⁷³ Irodalmi felhasználását tekintve a tárgy nagy karriert futott be, elsősorban Schwarz-Bart regényének köszönhetően irányult rá a figyelem. De Agnon és Borges mellett hozzánk közelebbi eső példaként Ivan Olbracht, Kaczér Illés, Borbély Szilárd műveiben is felbukkan. Scholem tanulmányát éppen Schwarz-Bart regénye kapcsán indítja az akkor még szűz terület tárgytörténeti felkutatására, hiszen – mint megjegyzi – a regényíró nem köti akadémiai elvárásrend, az olvasók előtt viszont nem árt tisztázni a legenda eredetét.⁷⁴ Schwarz-Bart felhasználásában a legenda alaposan átalakul: itt a Lévy család minden egyes generációjában szerepel egy igaz ember, akik sorra mártírhaltalnak (bár akadnak kivételek, mindenekelőtt Mordecháj). A tizenkettedik században induló cselekmény első epizódjai, vagyis a regény első, *Az igazak legendája* című része így a Lévyk tragikusan végződő sorsának füzéréből állnak össze. A történet e verziójában az igazak maguk sem tudják, hogy a kiválasztottak közé tartoznak-e, és mártírhalt vár-e rájuk – ez a kétely a regénybeli Mordechájban is ott motoszkál. A rejtettség motívumának némileg ellentmond, hogy a regényben a Lévy családról közismert ez az örökség, sőt azt is tudják, ki az adott generáció igaza. Mordecháj a pogrom idején önként áldozná fel magát, mégis életben hagyják.

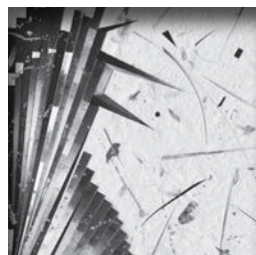
A Boross darabjában szereplő Mordechajt a Lévy családról szóló mendemondák veszik körül, de Volv perének során csak műveltségének alaposágáról győződhetünk meg (a bírósági jelenetnél), a csodatevéssel a közönséget éppúgy megtéveszti, mint Lyuta lakosait. Miután ez előttünk lelepleződik, apránként módosul a kép: Mordechajt a közönség hiedelme teszi messiási alakká, ő maga nem igaz ember, mégsem minősíthetjük egyértelműen népkábító csalónak. „Maga sem tudja, higgyen-e vagy sem a csoda lehetőségében, amit tőle várnak, ami a személyén keresztül legalább reményt ad a falu lakosainak a mindennapok elviseléséhez – ha Isten talán nem is, ők végül is kiválasztották” – írja recenziójában találoan Ady Mária⁷⁵. Mordecháj a Samesszel ellentétben csak egyszer hazudik az egész darab folyamán, mégpedig a zárójelenetben. Boross feldolgozásában tehát Mordecháj, az álmessiás végül valódivá válik, vagy legalábbis beteljesíti a Lévyk sorsát, hiszen a közösség érdekében áldozza fel magát.

A paradox helyzetet tovább bonyolítja, hogy a dráma zárlata két verziót kínál fel, az előadás során ugyanis a nézők választhatnak a végkifejletet illetően. Bogát megkérdezi a közösséget (közönséget), hogy hajlandóak-e tudomásul venni, hogy a Messiásuk csaló, átverte őket,

73 SCHOLEM, *The Messianic Idea...*, 255.

74 SCHOLEM, *The Messianic Idea...*, 251.

75 ADY Mária, *Emberléptékű csoda*, szinhaz.net, 2012. 04. 15. <http://szinhaz.net/2012/04/15/ady-maria-emberlepteku-csoda/> (letöltve: 2021. 11. 28.).



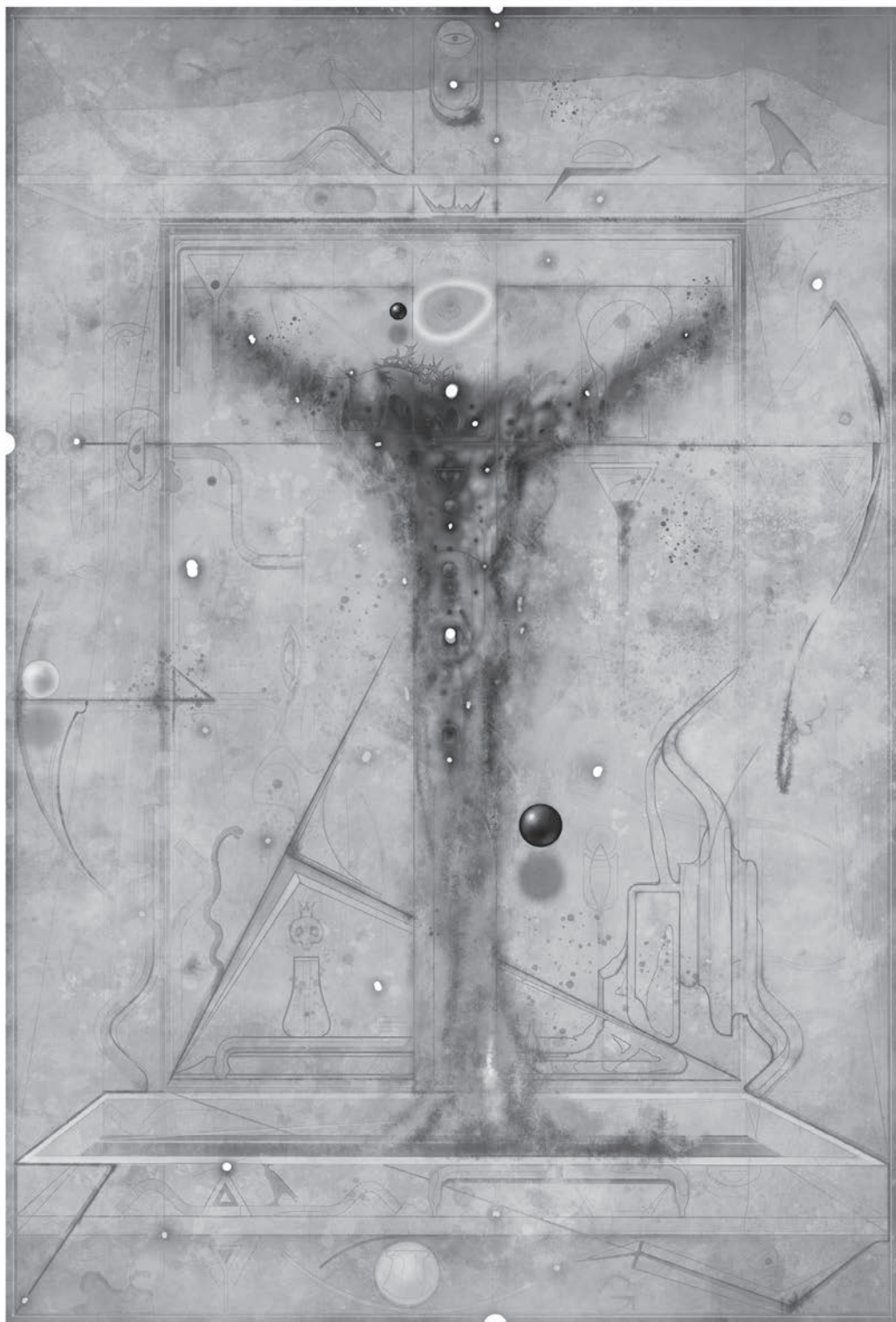


megölte a kis Szonját, és ő a Kárpátok Réme. A közönség az ellenvetés kérdésével választás elé kényszerül, és reakciójától függ az előadás kimenetele. Hallgatása esetén a játszóknak magára hagyják Mordechájt, ha pedig van ellenvetése a közönségnek, egymást követve jelentik ki sorra, „Én vagyok a Kárpátok Réme!” (21. jel.) Vagyis a közösség megtartja Mordechájt és felvállalja a következményeket. Ahogy a rendező mondja: „...ráció és morál kérdésében szavaznak. Egy személy feláldozásáról vagy a kollektív bűnösségük vállalásáról kell dönteniük.”⁷⁶

A darab a messiási szerepet is problematizálja, amennyiben az individuum és kollektívum elválaszthatatlanságát artikulálja, amelyben a haszid történetek megalapozó, a cádik és a haszidjai konstellációjára ismerünk. Míg a messiási szerep individuális kiválasztottságon alapul, amely nem elsősorban annak tudatától, hanem a kollektívum vélekedéséből fakad. A kiválasztottság Schwarz-Bartnál a szenvedéssel és mártíromsággal jár együtt, ez az elem pedig megidézi a Talmud (bSuk. 52a, b) József vagy Efraim házából származó Messiás koncepcióját (aki szenved és mártírként elbukik) éppúgy, mint a keresztény Messiás, Jézus történetét (a béna meggyógyítása kapcsán is erre aszszociálhatunk). A mártíromra való kiválasztottság azonban az egész kollektívum sorsképletét megtestesíti: „Szenvedni kell. Szenvedni... szenvedni. [...] Úgy illik Izráelre a szenvedés, akár piros szalag a ló fejére. Nekünk kell hordoznunk a világ minden szenvedését. Mert mi vagyunk a kiválasztottak” – mondja a darabbeli „Kárpáti Péter” (3. jel.) a regényt idézve.⁷⁷

76 KOVÁCS Gabi, *Ráció vagy morál: Interjú Boross Martinnal* [online], Litera, 2013. május 3. <https://litera.hu/magazin/interju/racio-vagy-moral.html> (letöltve: 2021. 11. 28.).

77 SCHWARZ-BART, *Az igazak ivadéka*, 51–52.



TANULMÁNY GOLGOTÁHOZ I., ELEKTROGRÁFIA, 84x57 cm, 2019

POSTA MARIANNA

SALAMON-SZIGETEK

Elfelejt dolgokat, és időbe telik, mire bármi eszébe jut. Csak egy kis feledékenység, csak egy kis feledékenység. Nem veszi túl komolyan, ebben hajlamos vagyok hallgatni rá. Egy-egy eseten sokat nevetünk, sokáig persze nem, mert ezeket is hamar elfelejti. A múltkor például sétáltunk a Petőfin, de ő úgy emlékszik, hogy ez a Kossuth utcán történt, amikor szembe jött velünk Rezső, kedvesen köszönt, még beszélgetni is megállt. Miután továbbment, a feleségem azt kérdezte, ki volt ez a bajuszos férfi, kék szvetterben. Hogy lehet, hogy nem ismerted meg Rezsőt, kérdezem. Különben meg barna kardigánban volt, nem kék szvetterben, de ezt csak gondolatban teszem hozzá. Amikor először mondta, hogy nem emlékszik Rezsőre, aki segített megépíteni a teraszt, és Rezső feleségére sem, aki tőlünk veszi a tojást a cukrászsüteményeihez, azt hittem, viccel. Csak egy kis feledékenység, csak egy kis feledékenység.

Korábban a kulcsot mindig a virágos kert szélén álló tulipános cserép alá tettük, a bejárati ajtótól balra, de mióta megcsináltattuk a teraszt, azóta a jobblábas szürke kertészmamuszba tesszük. Legutóbb ezt is elfelejtette. A bejárat előtt dühöngött, hogy nem tud bemenni a saját házába. Összetörte a tulipános cserepet, pedig az még Zsuzsi mamáé volt. Eresre hűlt arccal addig sírt a lépcsőn, amíg haza nem mentem a tyúktelepről. Csak egy kis feledékenység, csak egy kis feledékenység, mondogattam. Sikerült megnevettetnem, amikor azzal viccelődtem, hogy ezután nem tévesztheti meg a tulipános cserép, ami amúgy is ronda volt. Ezt ő sose vallaná be Zsuzsi mama miatt. A feleségem még mindig szép, szépen öregszik. Az arcán mélyebbek a nevetővonalások, az enyémen a haragránccok sokasodnak.

Egyre gyakrabban leszek dühös, veszekszem vele, amiért nem emlékszik, hol tartjuk a barackbefőttet, csak egy kis feledékenység, mentegetőzik. Számonkérem rajta, ha hazáig tolja a bevásárlókocsit, ettől dühbe gurul, hogy én is igazán bevásárolhatnék időnként, nem magának veszi azt a sok mindent, amit nem bír egy szatyorban hazahozni. Örjögök, ha nem borsosan készíti el a brassóit, ahogy szokta, ahogy megszoktam, ahogy szeretem, hanem paprikásan, recept szerint. Ilyenkor fogja a brassóit, és kiborítja a hátsó udvarra a disznóknak. Ettől olyan dühös leszek, hogy a sarki kocsmáig meg se állok, ott megiszok két féldecist, aztán hazamegyek.

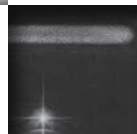
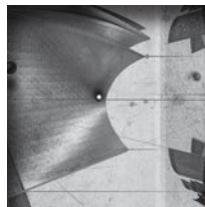
Valaki jött és elrabolta a feleségemet, kicserélte erre a robotra, aki még csak most tanulta meg az emberi nyelvet, és mindent meg tud magyarázni a feledékenységgel. Éjszakánként olyan mélyen alszik, hogy elkap az érzés, csak a teste van mellettem. Ha becsukom a szemem, a feleségem agyféltekéin keresem a kiutat egy pókrémálomból, ahol egész mezők kerültek a ragacsos hálók alá. A feleségem felejt, emiatt kénytelen vagyok emlékezni. Annyi információ kering az agyamban, hogy nincs hely benne többnek. Nekem kell észben tartani a három gyerekünk, öt unokánk születés- és névnapját, a házassági évfordulónkat, a kopasztások időpontját, a csibekeltetés dátumait.

Amikor elegendő lesz, akkor járok egyet, vagy a National Geographicot nézem. Nem megyek messzire, nehogy a feleségem elfelejtse, hol vagyok, nem szeretném, ha megrémülne. Ilyenkor fel-alá sétálok a ház előtt, vagy a másik szobában kapcsolgatom a tévét. Csak egy kis feledékenység, csak egy kis feledékenység. Láttam egy ismeretterjesztő filmet arról, hogyan tűnnek el szigetek a tengerszint emelkedése miatt. A Salamon-szigetektől legalább tizenegy tűnt el az elmúlt évtizedekben. A feleségem jut eszembe, az emlékezet szigetei a fejében, ahogy egymás után süllyednek el. Amikor mesélek neki erről, úgy néz rám, mintha a szemébe sütné a nap. Egy pillanatra megijedek, hogy engem is elfelejtett, aztán megigazítja az ujjamon a jegygyűrűt.

SEHOL EGY ÖRÖKZÖLD

Eltemettük. A kezemben tartott zserbót bámultam. Az olvadt csokoládét a mutatóujjam begyén, a harapásnyomot a sütemény szélén, ami az övé is lehetne. Ugyanazon a fogászaton csináltattuk a fogsorunkat, még vicceltünk is vele, milyen egyforma lett a mosolyunk. Persze, ez nem volt igaz, az övé féloldalas volt, balra billent, mintha titkolna valamit. Az én mosolyomban semmi jellegzetes nincs. Ez a fognyom a zserbón bárkié lehetne, de örülnék, ha az övé lenne, ezen töprengek, amikor mellém lép az özvegy. A zserbó nem kimondottan halotti torra való, mentegetőzik, de nem volt kedvem karácsonyra külön sütni. Egyél egy kis krumplisalátát fasírttal, az kiadósabb, mondja. Nem mondom neki, hogy allergiás vagyok a majonézre, és húsból is egyre kevesebbet eszek. Nem mondom neki semmit, csak a maradék zserbóval a számban bólogatok. Ez elég ahhoz, hogy továbbmenjen. Sose értettem, miért állt össze Péter ezzel a nővel, Edit a temetésről se tudott egyedül gondoskodni, ott rakta egymásra az aprópénzt előttem, és azon lamentált, hogy a hamvasztás kevesebből kijön. Péter koporsót akart, az ő családjában ez hagyomány, emlékeztem. Péter végakarata nem győzte meg, csak az az ötszáz ezer készpénz, amit a konyhaasztalon hagytam. Legyen meg az ő akarata. Talán ha annak idején én csapok le Editre, akkor Péter élne és én lennék a föld alatt. Ez a nő akkor is a pörköltsaftot locsolgatta a férje krumplijára, amikor az orvos figyelmeztette, hogy a zsíros étrend felgyorsítja az Alzheimert és a szívleállást. Világéletemben zsírral főztem, mégse halt bele senki, mondogatta Edit. Eddig, gondoltam. Ha Péter látná ezt a sok embert, nem értené, mit keresnek itt. Egyikkel se találkozott évek óta. Én csak az özvegyet ismerem, az özvegy félszáz éves fiát, aki most ette meg az utolsó tormával töltött sonkatekeresztet, meg az özvegy menyét, aki a fekete ruha alatt alig látszik, meg az özvegy unokáját, aki ki se lát a telefonjából, miközben suttyomban dézsmálja a demizsont. A többieket nem ismerem, talán csak azt a fehér hajú nőt a 22-es lakásból. Ennyi. Kész a leltár, öregem, gondolom. Péter talán ennyi arcot se ismerne fel, az utolsó héten rám is alig emlékezett, pedig az orvos azt mondta, a gyerekkori emlékek lesznek élénkebbek, engem meg óvoda óta ismert. Mégse mondtam semmit, amikor rám nézett és megkérdezte, mit keres itt a postás. Egy levél se volt a fákön a temetőben, sehol egy örökzöld, ez csak most jut eszembe, ott nem tudtam másra figyelni, csak a nyitott koporsóra a ravatalozóban. A ráncatlanra nyúlt arcra, az arcélen túllógó fülcimpára, a tejüveg bőrre. Az egész olyan volt, mintha elkaptam volna Pétertől az Alzheimert, nem ismertem meg őt, nem emlékeztetett senkire. A hó ropogott, ahogy vonultunk a kopasz fák között a koporsós kocsin, aztán a sírásók küszködtek a kemény földdel, ami rögzösen fordult ki a lapátok élén, és nagy dörrenéssel ért földet minden mozdulat után. Végül leeresztették a koporsót, mint egy virágliftet az alagsorba. Aztán újra föld, döngölés, a pap monoton beszéde, sehol egy örökzöld, szípagás, hideg, hidegtál, zserbó.





VERES ERIKA

EREDETI MÁSOLAT: ÇINTAMANI

Legelőször a szó hangzása ejt rabul.

*csi-llog, csi-lingel, csi-kó, csi-nos, csi-llag, csi-perke, CSI-MOTA, csi-ripel, csi-nál
-nta-, hi-nta, he-nt-es, palá-nt-a, ala-nta-s, elro-nt, kara-nt-én, po-nt
-mani-, maní-r, mani-fesztum, man-kó, man-darin, Čič-many, money, money, money*

Hiába nevetséges, ez a szólánc eredeti vagy legalábbis spontán – keresetlen őszinteséggel csapódik le agyamból a papírra. Miközben logikailag használhatatlan egymásutániság csupán. Hangosan kimondott szótagok ismétlődése, másféle szótagokhoz kapcsolása. A szólánc nem hoz létre összefüggő, új jelentést. Még csak nem is *cinquecento!* – merül fel hirtelen bennem. De mit tudhatok én a világ nyelveinek felszín alatti mikorrhizás hálójáról?! Néhány hangsúlyos szótag, néhány kellemes összecsengés itt meg amott... Egy ilyen szót nem lehet komolyan venni. *Çintamani*. Ne nézz hülyének.

El is határozom, hogy ezentúl így nevezlek. A hangalak illik a hóbertossághoz. Kiszámíthatatlan viselkedésed pedig visszacseng a melódiában – a harmónia természetes kontrasztja vagy. A „csintamániság” kiemeli szépséged: arccsontodra némi fény, s ezzel egyidejűleg némi árnyék is vetül. Hosszú, rövid, hosszú, rövid. Hiányzik körül a keret. *Nem készül el a kép.* Arcod négy szótag, négyszer villan a vaku. Aztán végleg elsötétülsz előttem. Bennem. Tudom ugyan, hogy ott vagy még, de nem érzekellek többé. A szakítás után megérted: ez is egy vadászat volt csupán. Jó érzések keresése. De van, hogy a zsákmány legyőzi elejtőjét. *Túlélni a halált.* Szoborszemek, „szem-pontok” villanása.

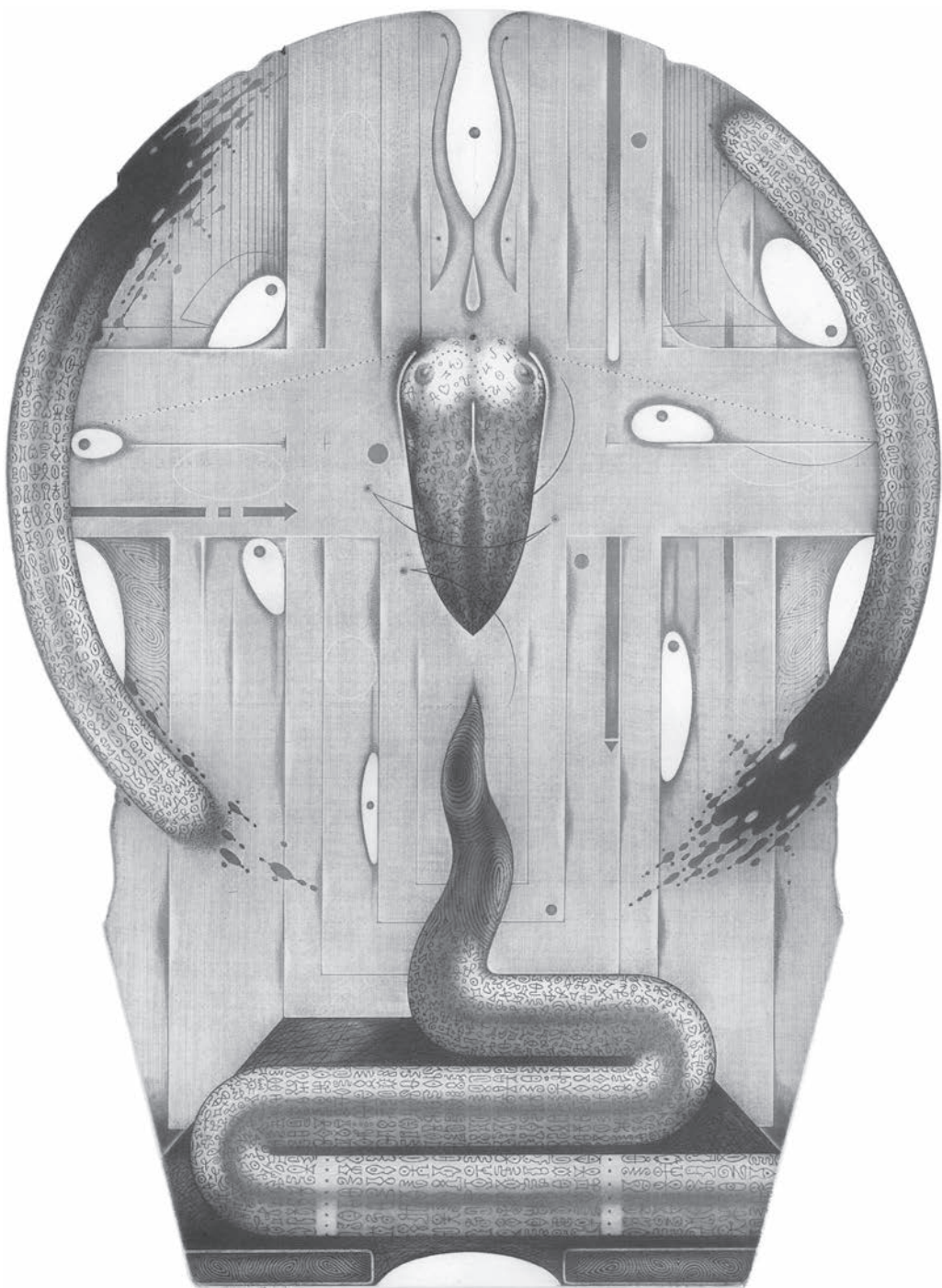
Három egymás mellé helyezett pont, amelyek mindegyike további pontokat, koncentrikus köröket tartalmaz. Az első, legnagyobb sugarú kör fehér, a második kék, a harmadik piros színű. Egymásban való elhelyezkedésük nem centrális, hanem periférikus, a körvonal széléhez közelítő. Egyfajta súlypont kialakítása valósul meg a körön belül. S a három kör súlypontjai egymáshoz húznak a képen. Így *nehezülni el a látvány.*

Miközben továbbra is meghatározó a pontok önállósága, amelyek egymástól függetlenül, mégis mind középre, egymás belseje felé irányulnak.

Motívumként e három pont többféle elnevezéssel és többféle értelmezési lehetőséggel bír. Csakúgy, mint a pontok mellett feltűnő, egymással párhuzamosan futó szalagpár. Ez utóbbi interpretálható felhőként, sárkány orrából kifelé törekvő páráként, két ajak leképezéseként, de lehet akár tigrisek bundájáról kölcsönzött csík is. A három pont pedig párdúc foltja, gyöngy, labda vagy hold. A türk népek félnomád életmódjának jelei a képzőművészetben: vadállatokkal küzdeni, élethalálélet. A čintamani motívuma erőt és tekintélyt sugároz. Hogy a harcot megnyered. Nemhiába szőtték kelmék szövetébe a három pontot a két szalaggal: erős, talpraesett, kitartó, legyőzhetetlen előjárók, uralkodók viselték a čintamanival ellátott kaftánokat. Viselőjüknek erőt adtak, bátorságot, egyúttal megvédték őt a rosszindulatú tekintetektől. Mindemellett kedvelt dekorációs elemként alkalmazták a kézműipar számos területén, például a csempéken és kerámia-tárgyakon is. A „Timur rózsájának” is nevezett čintamani motívum talán még a buddhizmussal is összeköthető az ujugurok révén, akik egy időben a buddhizmust tekintették vallásuknak.

Teljesen azonban még nem sikerült letisztázni a čintamani motívum jelentését, lehetséges tartalmait. Az Oszmán Birodalom fénykorában közkedvelt díszítésnek, mély értelmű, misztikus, szimbolikus jelnek számított. Alakváltozataiból előállíthatjuk a gránátalma formáját, netán a mák termésének illusztrációját. Nem kell mást tennünk, csupán három kört rajzolni, amelyeknek külső és egymástól legtávolabb eső pontjain egy-egy termőrész található. Optikailag széthúzó, egymástól távolodó köröket kapunk így, amelyek széthúzását a pontok belsejében összpontosuló két kisebb pont ellensúlyozza. Ez utóbbiak a pontok belseje felé közelítenek, és ellentétben állnak a kör külső felén elhelyezkedő termőrésszel. A gyümölcsök és termények illusztrációján keresztül hovatovább a termékenység fogalmához jutunk. Sőt, a képben benne van egy kialakuló háromszög képzete is, amely a női petefészkek stilizációját juttathatja eszünkbe. Közvetlen közelében két hosszú csíkkal, amelyeknek alakja nem egyenletesen, azaz nem szimmetrikusan jelenik meg. Egymás mellé helyezett hullámvonalak ezek tulajdonképpen – tenger, *amorf cumulus*, himivarsejt, női hüvely, két ajak, vagy a tigris csíkjának felismerhetősége rejlik bennük. És persze az időre vonatkozó utalások, a folytonosság és az örökkévalóság szimbólumai. #apontavonal#aköracsík. A pont a vonal, a kör a csík – ahogy ezt fentebb már említettem.

S valójában az sem véletlen, hogy az *Alnilam* után keresgélve szembejött a tigris. A fehér bundájú *Xifāng Báihū* a kínai mitológiában a Nyugat jelképe. Az Orion-öv három csillagából a középső. 2022 a tigris éve. Gyökekapcsoltság, összefüggés-rendszerek. A szó hangzása után a szó jelentése is rabul ejt. A zsákmány legyőzői elejtőjét.



A VÁGY BELTEREI, RÉZKARC, MEZZOTINTA, 30x22 cm, 2008

NEMI SZTEREOTÍPIÁK A KORTÁRS IKERMESEREGÉNYEKBE

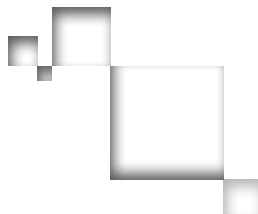
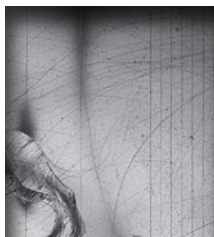
BEVEZETÉS

Tanulmányom célját a meseregény főszereplőinek genderszemponstú vizsgálata képezi: arra a kérdésre fókuszálok, hogy a meseregény hősábrázolása mennyire terhelt a nemi sztereotípiák által, illetve a szereplőábrázolás milyen módon prezentálja ezeket a sztereotípiákat.

A vizsgálatot alapvetően meghatározza, hogy egyrészt a meseregény műfaját a népmese – azon belül is elsősorban a varázsmese² – metamorfózisaként, intertextuális újragondolásaként, sajátos adaptációjaként értelmezem,³ amely magába foglalja a két műfaj szereplővilága közti korrelációs viszony meglétét, másrészt feltételezem, hogy a kiindulópontként felfogott, archetipusos varázsmese-szereplők nemi sztereotípiákat hordoznak, és a két műfaj közti összefüggéseknek köszönhetően ezek a nemi sztereotípiák valamilyen formában a meseregény szereplőábrázolására is rávetülnek. Ebből kifolyólag a tanulmányom első felében, kontextusteremtésként a varázsmesei hős szerepkörét mutatom be, amelyet összefüggésbe hozok a nemi sztereotípiák fogalmával, majd ezekből kiindulva a meseregény főszereplőinek gender alapú vizsgálatára fókuszálok.

A tanulmány primer szöveganyagát a kortárs magyar meseregények szövegvilágából merítem, azon belül is egy sajátos típussal, az ún. „ikerkönyvek”⁴ elemzésével foglalkozom. Az ikerkönyvek a könyvsorozatok specifikus esetei, amelyek egy szövegvilágon belül két párhuzamos, nemileg differenciáltan újraírt, kiegészített vagy tükrözött történetet tartalmaznak. Az ikerkönyvek egyik elemében női, a másikban férfi főszereplő áll az események fókuszában. Az ilyen típusú duológiák vagy egymás tükröképei, vagy egymás kiegészítései. A tükrös szerkezetű ikerkönyvben férfi és női

- 1 A tanulmány alapjául szolgáló kutatás az APVV-17-0071 projekt keretén belül készült.
- 2 A varázsmese műfaji jellegzetességeiről lásd bővebben: Vlagyimir Jakovlevics PROPP, *A mese morfológiája*, ford. SOPRONI András, Budapest, 1995, Osiris – Századvég Kiadó.
- 3 Vö. J. R. R. TOLKIEN, *A gyűrű nyomán: Fa és levél*, ford. NÉMET Anikó, Budapest, 1996, Merényi Kiadó; Gyermekirodalom, szerk. KOMÁROMI Gabriella, Budapest, 1999, Helikon Kiadó; BOLDIZSÁR Ildikó, *Varázslás és fogyókúra*, Debrecen, 2003, Didakt; LOVÁSZ Andrea, *Jelen idejű holnemvolt*, Budapest, 2007, Krónika Nova Kiadó; PAPP Ágnes Klára, *Mese, mítosz és modernség: A modern műmese kétarcúsága*, Budapest, 2008, Napkút Kiadó; BÁRDOS József – GALUSKA László Pál, *Fejezetek a gyermekirodalomból*, Budapest, 2014, Nemzedékek Tudása; PETRES CSIZMADIA Gabriella, *Kontúrkísérletek – a kortárs irodalmi mese vázlata*, Nyitra, 2021, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara.
- 4 Fontos megjegyezni, hogy ikerkönyvet nemcsak a meseregények világában, hanem más műfajok között is találunk.



perspektívából kerül elbeszélésre ugyanaz a téma, a két mű alapproblémája, kontextusa, szerkezete szoros hasonlóságokat mutat. Az eltéréseket éppen a főszereplők társadalmi neméből adódó eltérő problémamegoldási stratégiák választása generálja. Ilyen könyvpárt alkot Boldizsár Ildikó és Szegedi Katalin az elemzésre választott *Királylány születik*⁵ és *Királyfi születik*⁶ című meseregénye, valamint Szegedi Katalin *Lenka*⁷ és *Palkó*⁸ című alkotása. Ikerkönyvnek minősülnek azok a könyvsorozatok is, amelyekben a két kötet folytatja, kiegészíti egymást. Ilyenkor mindkét kötetben szerepel az egymáshoz kapcsolódó női és férfi karakter is, azonban az egyik esetben főhősként, a másikban mellékszereplőként lép színre. Ezt az ikermeseregény-típust képviseli Nyulász Péternek a tanulmányomban bemutatásra kerülő *Helka*⁹ és *Ciprián*¹⁰ című műve is.

E speciális szereplőábrázolást bemutató ikerkönyvek vizsgálatakor arra vagyok kíváncsi, milyen férfi- és nőképet tárnak elénk a szövegek, mennyire tükrözik a femininitással és maszkulinitással kapcsolatos nemi sztereotípiákat, illetve tartalmaznak-e nemi egyenjogúsításra vonatkozó törekvéseket.

A MESEREGÉNY HŐSREPREZENTÁCIÓJÁNAK ELŐKÉPE: A VARÁZSMESE HŐSE ÉS HŐSNŐJE

A meseregény hősábrázolásának pontosabb artikulálásához első lépésben a varázsmese hősenek szerepkörét kell megvizsgálnunk. A varázsmese-kutatást megalapozó *A mese morfológiája* című monográfiában V. J. Propp megállapítja, hogy a varázsmese szubsztanciáját a kötött motívumsorrend mentén szövődő szüzsé és a sajátos attribútumokkal felruházott mesei szerepkörök alkotják. A varázsmese állandósult szerepkörői – a hős, a mátká, az útnak indító, a segítőtárs, az adományozó, az álhős és az ellenfél szerepköre – bizonyos szereplőtípusokat rajzolnak körül, akikhez eleve elrendelt funkciók társíthatók.¹¹ Soňa Pašteková Propp-értelmezésében kiemeli, hogy a funkciók vizsgálata során nem a szereplők, hanem a hozzájuk rendelt cse-

5 BOLDIZSÁR Ildikó – SZEGEDI Katalin, *Királylány születik*, Budapest, 2009, Naphegy Kiadó.

6 BOLDIZSÁR Ildikó – SZEGEDI Katalin, *Királyfi születik*, Budapest, 2011, Naphegy Kiadó.

7 SZEGEDI Katalin, *Lenka*, Budapest, 2010, Csimota Kiadó.

8 SZEGEDI Katalin, *Palkó*, Budapest, 2013, Csimota Kiadó.

9 NYULÁSZ Péter, *Helka – A Burok-völgy árnyai*, illusztrálta BOHONY Beatrix, Budapest, 2016, Betűtészta Kiadó.

10 NYULÁSZ Péter: *Ciprián – Helka tündérpróbája*, illusztrálta SZEPESI SZÜCS Barbara, Budapest, 2017, Betűtészta Kiadó.

11 PROPP, V. J., *A mese morfológiája*, 27–65.

lekedetek válnak fontossá.¹² A varázsmesei szereplők ennek köszönhetően önálló személyiség nélküli archetipusokat alkotnak,¹³ akiknek „nincsen egyénisége”¹⁴. Az egyes szerepkörök mögött azonban többféle személy megbújhat, amennyiben alkalmas az adott szerepkörből adódó funkciók elvégzésére – a hős szerepkörét betöltheti például egy szegény legény vagy egy okos leány, az ellenfél attribútumaival rendelkezhet egy ördög vagy egy ármánykodó boszorkány is. Nem semleges tehát, hogy az állandósult szerepköröket mely személyek töltik be, hiszen ettől függ, a varázsmese melyik típusával állunk szemben: ha egy mostoha-ellenfél lép fel a történetben, egészen más irányt vesz a cselekmény, mintha egy sárkánnyal kellene megküzdenie a mesei hősnek.

A szerepkörökön belüli eltérések nemi alapon is megfigyelhetők, hiszen a mesei tradíció értelmében gyakran előfordul, hogy a férfi és női szereplők eltérő módon válogatnak a szerepkörükből adódó funkciók tárházából. Különösen igaz ez a hős szerepkörére, amely a varázsmese origóját képezve alapvetően meghatározza a varázsmese szüzséjét, és amely – a társadalmi nemi szerepeltvárásokat követve – különböző módon viszi színre a férfi és női hőrosz hősiességét. Ezt a szemléletet tükrözi Propp koncepciója, aki alapvetően kétféle varázsmesetípust különböztet meg egymástól: az egyik a hős próbatételekkel terhelt útjárását követi nyomon, a másik az áldozat perspektívájából építi fel a szüzséjét.¹⁵ A férfi hős dominánsan az első típusú varázsmese középpontjában áll, aki különféle segítők és varázsszörkösök segítségével halad a problémamegoldás irányába, vagyis elsősorban aktív, cselekvő pozícióban mutatkozik. Útjárása során többnyire bátorságpróba alá esik, és az ellenfelén alapvetően a fizikai ereje segítségével kerekedik felül. A nagyrészt az áldozat szerepében mutatkozó női hősök többnyire passzív szereplők, akik csupán elszenvedik az eseményeket.¹⁶ Jellemző rájuk, hogy tárgyiasított, a maszkulin tekintet szempontjából „nézett és vágyott”¹⁷ minőségben, megszerzendő célként konstruálódnak meg a történetben. A varázsmesék hőisének szerepkörét betöltő női szereplők ezért többnyire a *bajba jutott hős* funkcióit teljesítik, míg a *kereső hős* típusa dominánsabban figyelhető meg a férfihősök esetében. Boldizsár Ildikó

12 Soňa PAŠTEKOVÁ, *Morfológia rozprávky* [online] = *Hyperlexikón literárnovedných pojmov*, szerk. Andrea MIKULÁŠOVÁ és tsai, Bratislava, 2014, Ústav svetovej literatúry. <http://hyperlexikon.sav.sk/sk/pojem/zobrazit/autor/7/morfologia-rozpravky>

13 Marie-Louise von FRANZ, *Archetipusos minták a mesékben*, Budapest, 1998, Édesvíz Kiadó.

14 KIBÉDI VARGA Áron, *Népmese és irodalomelmélet*, Magyar Műhely, 1976/50, 33.

15 PROPP, *A mese morfológiája*, 78–82.

16 Kisebb számban ugyan, de léteznek olyan mesehősnők is, akik eltérnek a nemi sztereotípiáktól, és a ravasz, okos vagy nagyravágyó lány/asszony szerepét felöltve cselekvő hősként mutatkoznak – ők többnyire a varázsmese-paródiákban, novellamesékben vagy az ostoba házaspárokról szóló tréfás mesékben lépnek színre, ám karakterük kevésbé járul hozzá a mesehősnőről alkotott sztereotípiák átalakításához.

17 ZSADÁNYI Edit, *A másik nő: A női szubjektivitás narratív alakzatai*, Budapest, 2006, Ráció Kiadó, 65.

a Grimm-mesék vizsgálata során megállapítja, hogy a férfi és női szereplők alapvetően kezdeményező-készségükben és a cselekményben betöltött aktivitásuk mértékében térnek el egymástól. A varázsmesék többségében a férfiak útnak indulását a kalandvágy, a képességek megpróbálása, a pár- és kincskeresés, a világ megismerésének vágya motiválja, míg a nők nem saját döntés alapján, hanem a külső körülményeknek köszönhetően sodródhatnak aktuális élethelyzetükbe; a férfiak nyílt harcban néznek szembe az ellenfelükkel, a nők azonban gyakran csupán késleltetve veszik észre a közvetlen közeli veszélyeket.¹⁸ A varázsmesék hősnői az aktív férfihősökkel szemben a szenvedő tűrés, a némaság és belső küzdelem elviselését kapják feladatul. Erejük csak nagyon ritkán fizikai természetű, inkább a megalázás, gúnyolás elviselésében rejlik.¹⁹ A férfi hőst ezáltal a dinamikusság, rátermettség, aktivitás attribútumai jellemzik, míg a női hőst a statikusság, akadály, korlátozás jelenségei határozzák meg.²⁰

A NEMI SZTEREOTÍPIA FOGALMA ÉS SZEREPE A VARÁZSMESÉBEN

A varázsmesében tapasztalható eltérő férfi-női viselkedésmódok hátterében a nők és férfiak differens szocializációs mintázatai, a két nem által betöltött eltérő társadalmi pozíciók állnak, amelyek a nemekről alkotott sztereotípiákon nyugszanak. A sztereotípi fogalmat Walter Lippmann vezette be, és a világról alkotott, tudatban őrzött konzisztens képként definiálta,²¹ amely alapvetően a gyors információ-átadást és -feldolgozást szolgálja, azonban éppen az általánosításnak köszönhetően gyakran torzításokat tartalmaz. Allport szerint a sztereotípiák egy adott csoportra vonatkoztatott általánosításokon, túlzásokon nyugvó hiedelmeket foglalnak magukba, kategóriákat hoznak létre, ezáltal gyakran összefonódnak az előítéletekkel.²² Bár a sztereotípiák alapvetően lehetnek pozitívak, negatívak vagy semlegesek,²³ a nemekhez kapcsolódó, hagyományos patriarchális gondolkodásmódon nyugvó sztereotípiákat többnyire negatív attitűdök kísérik, amelyek egymástól markánsan leválasztható, bináris oppozícióon alapuló²⁴ „nőies” és „férfias” szerepmintákat feltételeznek. Kegyesné Szekeres Erika

18 BOLDIZSÁR Ildikó, *Férfiak a mesékben = Mesepoétika. Írások mesékről, gyerekekről, könyvekről*, szerk. Uő, Budapest, 2004, Akadémiai Kiadó, 55–56.

19 BOLDIZSÁR, *Varázslás és fogyókúra*, 38–42.

20 ZSADÁNYI, *A másik nő*, 21.

21 Walter LIPPMANN, *Public Opinion*, New York, 1922, Harcourt, Brace and Company, 81.

22 Gordon W. ALLPORT, *Az előítélet*, Budapest, 1977, Gondolat Kiadó.

23 PATÓ Attila, *Sztereotípiák és etnokulturális sztereotípiák* [online] = *Szótár plurális társadalmaknak*, szerk. Gabriela COLȚESCU és tsai, Iași, 2005, Polirom Kiadó. <http://tarstudszoar.adatbank.transindex.ro/?szo=79>; MALOTA Erzsébet, *Fogyasztói Etnocentrizmus – A sztereotípiák, az etnocentrizmus és az országereget imázs hatása a hazai és a külföldi termékek megítélésére*, PhD-értekezés, Budapest, 2003, BKÁE, 10.

24 Shoshana FELMAN, *A nők és az örültség: a kritika téveszméje = Testes könyv II.*, szerk. Kis Attila Atilla – Kovács Sándor – ODORICS Ferenc, Szeged, 1997, Ictus – JATE Irodalomelméleti Csoport, 384.

szerint a nemi sztereotípiák társadalmi funkciója a címkézés,²⁵ ami eleve elfogult eljárásokon nyugszik, mivel ezeket a sztereotipizált értékeket a közgondolkodás természetétől adottan tekinti,²⁶ s ezáltal nem tudja elkerülni a túláltalánosítás veszélyét. A nemi sztereotípiáknak köszönhető, hogy a közgondolkodásban a férfihoz az alkotó, irányító, aktív, erős, felelősségteljes, önérvényesítő, határozott, célratörő tulajdonságok társulnak, a nőt pedig a passzivitás, gyengeség, gondoskodás, intuitivitás, irányításra szorulás, határozatlanság, alkalmazkodás jegyei írják körül.²⁷ Rudman-Phelan kutatása továbbá kiemeli, hogy a maszkulinitáshoz rendelt tulajdonságok előíró sztereotípiaként funkcionálnak, amelyek a közsférabeli hatalmi pozíciót erősítik és elősegítik a munkaerőpiacon való boldogulást, míg a feminitáshoz fűződő sztereotípiák leíró jellegűek, és az intim sférában való boldogulást szolgálják.²⁸

A deskriptív és preskriptív jellegű szerepmintákat tartalmazó, aktivitáson és passzivitáson alapuló dichotómia jól körülhatárolhatóan tükröződik a népmesék világában. Ezzel függ össze az a tapasztalat, hogy a népmesék sztereotipikus férfi- és nőábrázolása nemi diszkriminációs viselkedésmintázatot hordoz, és láten módon ezek elsajátítására ösztönzi a befogadókat.²⁹ Számos me-

- 25 KEGYESNÉ SZEKERES Erika, *Kollokációk: nemi sztereotípiák és gender-markerek* [online], VII. Nemzetközi Magyar Nyelvtudományi Kongresszus, szerk. BARTOS Huba, Budapest, 2004, MTA Nyelvtudományi Intézet. <http://www.nytud.hu/NMNyK/eloadas/kegyesne-szekeres.rtf>
- 26 Simone de BEAUVOIR, *A második nem*, ford. GÖRÖG Lívia – SOMLÓ Vera, Budapest, 1969, Gondolat Kiadó, 197.
- 27 Thomas ECKES, *Paternalistic and Envious Gender Stereotypes: Testing Predictions from the Stereotype Content Model*, *Sex Roles*, 2002/3–4., 99–114.
- 28 Laurie A. RUDMAN – Julie E. PHELAN, *Backlash Effects for Disconfirming Gender Stereotypes in Organizations*, *Research in Organizational Behavior*, 2008/28, 61–79. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.riob.2008.04.003>
- 29 Jana CVIKOVÁ, *Nerodíme sa ako ženy a muži* [online] = *Ružový a modrý svet: Rodové stereotypy a ich dôsledky*, szerk. Jana CVIKOVÁ – Jana JURÁŇOVÁ, Bratislava, 2006, *Občan a demokracia – ASPEKT*. [http://www.ruzovymodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/citaren/ruzovya-modry-svet-\(cd-rom\)/jana-cvikova-nerodime-sa-ako--zeny-a-muzi](http://www.ruzovymodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/citaren/ruzovya-modry-svet-(cd-rom)/jana-cvikova-nerodime-sa-ako--zeny-a-muzi); Kovács Mónika, *Nemi sztereotípiák, nemi ideológiák és karrier aspirációk*, *Educatio*, 2007/1, 99–100.





sepszichológus – például Marie-Louise von Franz,³⁰ Verena Kast,³¹ Boldizsár Ildikó³² vagy Pápes Éva³³ – ezeket a viselkedésmintákat normatív nemi modellként értelmezi, vagyis a népmesékben olyan archetípusokat lát körvonalazódni, amelyek jellegzetes „férfias”/„nőies” sorsokat reprezentálnak, és a férfi/női szubsztancia lényegét ragadják meg. A varázsmesei archetípusos magatartásmodellek közvetítése azonban hozzájárul a nemekre vonatkozó hiedelmek és sztereotípiák megszilárdításához.³⁴

A MESEREGÉNY HŐSE ÉS HŐSNŐJE

A regény műfaji hatásának köszönhetően a meseregény a varázsmeséhez képest árnyaltabban ábrázolt és gazdagabb szereplővilágot teremt. Ebből kifolyólag egyrészt a hős szerepkörét a férfi és női szereplők mellett különféle újszerű szereplők – fantázialények, antropomorfizált állatok, növények, jelenségek – is betölthetik, akik nem a férfi vagy női attribútumok kidomborítása, hanem a gyerekpozíció előtérbe helyezése szempontjából kerülnek bemutatásra. A férfi-női szerepek bináris oppozíciójának hangsúlyozását ezekben az esetekben a felnőtt-gyerek oppozíció nyomatékosítása váltja fel. Másrészt a női és férfi hős karaktere sokrétűbbé válik: az archetípusos ábrázolásmód mellett megjelennek a saját egyéniséggel rendelkező, individualizálódó hősök is, akik már nem pusztán egy-egy típus reprezentánsai, és akiknek a cselekedeteit nem a funkcióik, vagyis a különböző külső tényezők, események, hanem a személyes, belső motivációk határozzák meg.³⁵

Az individualizálódási folyamatok ezáltal, elméletileg, lehetőséget kínálnak a sztereotipikus szereplőábrázolás-módból való kilépésre, a nemi sztereotípiák levetkőzésére is. A gyerekirodalomban megképződő nemi sztereotípiák kutatói (pl. Pálóczi – Nagy³⁶; Navratil³⁷) azonban rámutatnak, hogy a szereplők látszólagos emancipálódása ellenére továbbra is megjelenik a nemi diszkrimináció a kortárs gyermekkönyvek-

30 Marie-Louise von FRANZ, *Női mesealakok*, Budapest, 1992, Európa Kiadó; FRANZ, *Archetipusos minták...*

31 Verena KAST, *Férfi és nő a mesében: Lélektani értelmezések*, Budapest, 2002, Euroadvice Kiadó.

32 BOLDIZSÁR, *Varázslás és fogyókúra*; BOLDIZSÁR Ildikó, *Meseterápia: Mesék a gyógyításban és a mindennapokban*, Budapest, 2010, Magvető Kiadó.

33 PÁPES Éva, *Királylányok, tündérek, boszorkányok: A nő három arca a mesében*, Budapest, 2013, L'Harmattan Kiadó.

34 PÁLÓCZI Bence – NAGY Beáta, *Nemi sztereotípiák a mese- és gyermekkönyvekben = Társadalmi nemek: Elméleti megközelítések és kutatási eredmények*, szerk. KOVÁCS Mónika, Budapest, 2017, ELTE – Eötvös Kiadó, 85–102.

35 HANA ŠMAHELOVÁ, *Prolamování struktur*, Praha, 2013, Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 115–116.; LOVÁSZ Andrea, *Jelen idejű holnemvolt*, 103–108.; PAPP Ágnes Klára, *Mese, mítosz és modernség*, 115–116.

36 PÁLÓCZI – NAGY, *Nemi sztereotípiák a mese- és gyermekkönyvekben*, 85–102.

37 NAVRATIL Dominika, *Gender és kánon. A nemi szerepek megjelenése kortárs mesekönyvekben*, MA-dolgozat, Budapest, 2017, Károli Gáspár Református Egyetem.

ben, bár ezek számos esetben kevésbé látványos módon mutatkoznak meg. Anderson és Hamilton³⁸ kutatása arra hívja fel a figyelmet, hogy a nemi egyenjogúsodás elsősorban a nőábrázolásra terjed ki: míg a lányszereplők esetében megfigyelhetjük, hogy ki lépnek a társadalmi nemi szerepelvárásokból vagy akár szembe menve velük maszkulin tulajdonságokat öltenek magukra (jó példa erre a tomboy, az ún. fiús lány karakterének színre lépése³⁹), a fiúkat csak ritkán ruházzák fel sztereotipikusan femininnek tartott tulajdonságokkal. Bray szerint ez azzal magyarázható, hogy a maszkulinitás visszaszorulása negatív attitűdöket ébreszt a társadalomban.⁴⁰

A tanulmányom tárgyául választott ikerkönyvekben fontos jelentőséget nyer a főszereplő neme, hiszen a duológia alapját éppen a kétféle nem perspektívájának közvetítése képezi. Ebből kifolyólag az ikerkönyvek meglehetősen nehézkesen vetkőzik le a nemi sztereotípiákat, még akkor is, ha a szereplőábrázolásban felfigyelhetünk néhány nemi egyenjogúsításra irányuló gesztusra. A továbbiakban három ikerkönyvpár elemzésén keresztül kísérem végig, milyen módon jelennek meg a kortárs meseregények világában a nemi sztereotípiák, mely sztereotípiákat örökítik tovább és melyeket próbálják lebontani.

A NEMI SZTEREOTÍPIÁK MEGERŐSÍTÉSE

Az elemzésre választott művek közül első lépésben egy olyan könyvpárt vizsgállok meg, amely a vizsgált korpuszból a legszorosabban épít a varázsmesei tradícióra, és a szereplőábrázolásában teljesen azonosul a sztereotipikus férfi- és nőkép közvetítésével. A Boldizsár Ildikó – Szegedi Katalin szerzőpáros alkotta *Királylány születik*⁴¹ és *Királyfi születik*⁴² ikerkönyv a normatív nemi viselkedésminták átörökítésére törekszik, és a varázsmesékben megjelenített „igazi nő” és „igazi férfi” képének⁴³ artikulálásával megerősíti a feminitásról és maszkulinitásról kialakított nemi sztereotípiákat. A duológia első részeként megjelent *Királylány születik* a Csipkerózsika-történet azon szüzséelemének újrameselését tartalmazza, amely során a tündérek az újszülött kislányt különböző ajándékokkal vértetik fel. A Grimm-féle pretextusban ezt találjuk: „egyiküktől erényt

38 David A. ANDERSON – Mykol HAMILTON, *Gender Role Sereotyping of Parents in Children's Picture Books: The Invisible Father*, *Sex Roles: A Journal of Research*, 2005/3–4., 145–151. <https://doi.org/10.1007/s11199-005-1290-8>

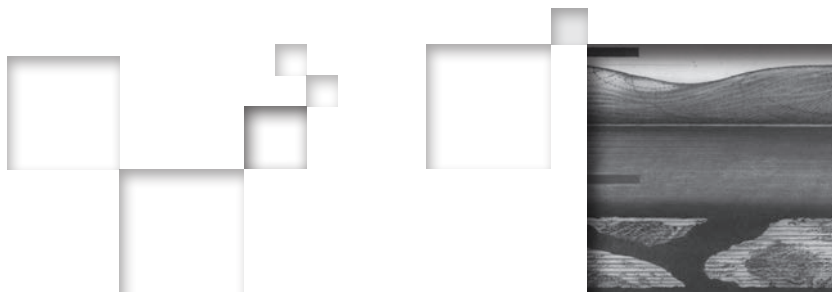
39 Shawna McDERMOTT, *The Tomboy Tradition: Taming Adolescent Ambition from 1869 to 2018*, *Children's Literature Association Quarterly*, 2019/2., 134–155.

40 Daniel BRAY, *Sissy Boy Mothering: Male Child Mother Figures in Middle-Grade Fantasy Literature*, In = *Children's Literature in Education*, 2015/46, 160–174.

41 BOLDIZSÁR – SZEGEDI, *Királylány születik*.

42 BOLDIZSÁR – SZEGEDI, *Királyfi születik*.

43 BOLDIZSÁR – SZEGEDI, *Királylány születik*, 212.



kapott, a másiktól szépséget, a harmadiktól gazdagságot és így tovább, mindazt megkapta tőlük, amit kívánni lehet e világon”⁴⁴. Míg a Csipkerózsika-történetben a felsorolt ajándékok az általános emberi kívánságokat elégítik ki, és a befogadóra bízják a lista személyes igények szerinti lezárását, a Boldizsár-féle újraírás a „királynő-lét-hez” szükséges attribútumok artikulálására szűkíti a listát, és a női princípium lényegét körülhatárolva nemi sztereotípiákat generál.

A szöveg „útravaló kincsek”, a szív megtöltésének nevezi ezeket az attribútumokat, melyek – a varázsmesei királynő „hét szépségére” mint a nőiség alapvető tulajdonságaira⁴⁵ rimelve – hagyományos feminin értékeket közvetítenek: szépséget, tisztaszívűséget, egészséget, állhatatosságot, jóságot, vidámságot, türelmet, igazmondóságot, kecsességet. A szöveg zárata értelmében – „az áldás csak akkor teljesedik be, ha egész életedben őrzöd kincseidet”⁴⁶ – akkor képes egy kislány teljességében megélni a nőiességet, ha ezekkel az értékekkel azonosulva éli az életét. A szöveg szerint egy nőnek az a fő feladata, hogy szemlélje és felfedezze magában ezeket az eleve elrejtett, „készen kapott” értékeket. Szembetűnő a kívánságok sorrendje is: a szépség kiemelése mint a nő esszenciája nemcsak a szövegben dominál, hanem az illusztrációra és a könyv kivitelezésére is érvényes. Külön figyelmet érdemelnek az illusztrációk közvetítette nőképek, hiszen valamennyi égi királynő más-más tájegységet, nemzetet képvisel (akik ráadásul magukon viselik az etnikai sztereotípiákat is. A sokféle nőtípus megjelenítése azonban nemcsak a nő sokarcúságát, hanem egyfajta univerzalizitást is sugallja, hiszen a különböző helyről érkezett tündérek – a kulturális eltérések ellenére – a nemi sztereotípiák alapján egységesnek bizonyulnak.

A *Királyfi születik*⁴⁷ című kötet a férfias attribútumok listázását tartalmazza (bátorság, összetartozás, éleslátás, szabadság, erő, jókedv, kitartás, nagylelkűség, hűség), és a normatív maszkulin sztereotípiák értelmében szervezi szövegét. Az ajándékokat passzívan befogadó kislány helyett itt útnak induló, önmagát aktívan kereső és értelmező királyfival találkozunk, akinek a segítői csupán felmutatják azokat az attribútumokat, melyek révén a királyfi személyisége kiteljesedhet. A mintakövetésre szólító magatartást itt a választás lehetőségét fenntartó modellmutatás helyettesíti, ami másféle attitűdöt fejez ki: megengedőbb, demokratikusabb magatartást közvetít

4 4 Jacob GRIMM – Wilhelm GRIMM, *Családi mesék*, ford. ADAMIK Lajos – MÁRTON László, Pozsony, 2009, Kalligram Kiadó, 193.

4 5 BOLDIZSÁR, *Meseterápia*, 80.

4 6 BOLDIZSÁR – SZEGEDI, *Királynő születik*, 33.

4 7 BOLDIZSÁR – SZEGEDI, *Királyfi születik*.

a személyiségkialakítás során, és a férfiak függetlenségének sztereotípiáját erősíti. Ez nyelvileg is megmutatkozik: a lányok parancsokat teljesítenek (pl. „Légy szép!”), a fiúk a megfigyelt minta alapján kikövetkeztetik az adott tulajdonságot, melyekről csupán a könyv végén találunk egy összegző listát. Az információk explicit és implicit megjelenése a nemek között feltételezett intellektuális képességek közti eltérésre utal. Fontos megjegyezni továbbá, hogy a két mű alapján a királyfi már a születésekor rendelkezik a személyiségét meghatározó alaptulajdonságokkal, vagyis a fiúk a férfidominancia sztereotípiáját erősítve, természetből adódóan rendelkeznek a férfiasnak tartott erényekkel,⁴⁸ míg a kislányok tanult társadalmi minták révén juthatnak az őket „nőiessé” alakító személyiségjegyeikhez. A két szövegben fellelhető különböző tulajdonságsor nemcsak arra utal, hogy a nőiesség és férfiasság egymástól markánsan eltérő kategóriák alapján artikulálódnak, hanem – a varázsmesei tradíció folytatása értelmében – a kezdeményezőkézség és cselekvőképeség terén maskulin dominanciát közvetítenek.⁴⁹

A NEMI SZTEREOTÍPIÁK FELMUTATÁSA

A szoros olvasat alá vont második könyvpár a nemi sztereotípiák hatására kívánja felhívni a figyelmet, és rámutató funkcióval ábrázolja azokat. Az illusztrátor-szerző Szegedi Katalin *Lenka*⁵⁰ és *Palkó*⁵¹ című ikerkönyve egy élethelyzet kétféle megélését tematizálja: két magányos, barátok nélküli, iskoláskorú gyerek hétköznapijaiba kínál betekintést. A két szereplő elszigeteltségének hátterében a testképpel kapcsolatos nemi sztereotípiák húzódnak, mivel se Lenka, se Palkó fizikuma nem felel meg a „tipikus nővel” és „tipikus férfivel” szemben támasztott legelterjedtebb nemi sztereotípiának: a női szépség és a férfierősség kritériumának. A sztereotipikus női testkép ugyanis összefonódik a nadszálvékonyságra, arányos testfelépítésre, kellemes arcvonásokra, esztétikusságra épülő szépségkultusszal, a sztereotipikus férfi testkép pedig kidolgozott izomzatot, fizikai erőt foglal magába. A két műben a „kövér” lány és a „gyenge” fiú megbélyegzését és a megbélyegzés elviselésének történetét, a sztereotipikus testkép okozta szorongást és az ebből fakadó kirekesztettség-állapotot követhetjük nyomon. Az ikerkönyvpár érdekessége,

48 BOLDIZSÁR – SZEGEDI, *Királylány születik*, 35.

49 PETRES CSIZMADIA Gabriella, *A nőiesség és férfiasság titkai. Boldizsár Ildikó és Szegedi Katalin Királylány születik, Királyfi születik című gyermekirodalmi ikerkönyveinek nemi sztereotípiái = Disciplina in fabula. Közelítések a meséhez: A mese interdiszciplináris megközelítései című nemzetközi tudományos konferencia, szerk. LÓZSI Tamás – PÖLCZ Ádám, Budapest, 2020, ELTE Tanító- és Óvóképző Kar, 131–139.*

50 SZEGEDI, *Lenka*.

51 SZEGEDI, *Palkó*.

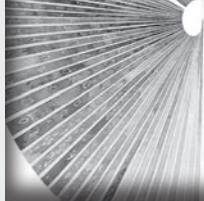
hogyan a szándékolt érzékenyítő célja ellenére a varázsmesei hőshöz hasonlóan más és más megküzdési stratégiákat rendel az eltérő nemű szereplőkhöz, a nemi alapú differenciálástól tehát nem zárkozik el.

Lenka személyes identitásválságban szenved, mert úgy érzi, a baráti kapcsolatépítéseit akadályozza a karcsúság-ideáltól eltérő testalkata. A túlsúlyosságot a szépség, ezáltal a nőesség hiányának szinonimájaként értelmezi, ami a nők csoportjából való kiközösítést vonja maga után. A környezet általi megbélyegzés – „nem akarnak játszani velem, csak csúfolnak... mert... mert... dagi vagyok”⁵² – oda vezet, hogy Lenka önreprezentációja eltorzul, és az identitása szubsztanciáját a testalkattal való azonosulásban látja. Minden más tulajdonsága, képessége – pl. a kedvessége, rajz tehetsége – lényegtelennek tűnik önmaga előtt. A nemi sztereotípiák okozta szorongást azzal domborítja ki a mű, hogy a Lenkát kivétő, kizárólag lányokból álló közösséget „tipikus női tulajdonságokkal” (szépek, karcsúak, pletykások) ruházza fel, akik „tipikus lányos tevékenységeket” űznek (ugróiskoláznak, hulahoppkarikáznak, vihognak, sugdolóznak). A femininitással szemben táplált szépségkultusz elsőbbségét látni látnak módon az édesanya is támogatja, amikor a testi szépség nemi sztereotípiájának elutasítása helyett a szépségideál fogalmát kitérítve vigasztalja a lányát: „Jaj, miket beszélsz, dehogy vagy te dagi! Te pont így vagy szép, ahogy vagy!”⁵³. A folyamatos, nyílt verbális bántalmazást elszenvedő Lenka magányossá, visszahúzódóvá, passzívvá válik, ami tovább erősíti a közösség idegenkedését tőle, és felerősíti a vele szemben táplált előítéleteket. Beszédes a Lenkát bemutató illusztrációs sor is, ami közösségi helyzetben szomorúnak, elszigeteltnek, tehetetlennek ábrázolja a lányt (lehorgasztott fejjel, a többiekől távol áll, egyedül). Ebből az állapotból, úgy tűnik, képtelen egyedül kilépni, ezért a varázsmesei hősnőhöz hasonlóan kívülről, mástól várja a helyzete megoldását.

Lenkával szemben Palkó – a maskulin sémáknak megfelelően – karakánabban, sőt optimistábban néz szembe a kiközösítéssel, és a beletörődés helyett a helyzete megoldásán dolgozik, vagyis a varázsmesei hős mintájára útnak indul, és az őt elutasítók helyett egy támogató barát keresésére vállalkozik. Lenka tragédiája abban rejlik, hogy azonosul a stigmájával, sőt megerősíti a rákényszerített kisebbségi pozíciót, Palkó azonban nem hajlandó kevesebbnek látni önmagát a fizikai kondícióbeli hiányosságai miatt – amikor például tornaórán nem választják be a focicsapatba, úgy tesz, mintha saját maga döntött volna a kimaradásról. Palkó határozottságának hátterében a többoldalú karakterábrázolása áll, hiszen a gyenge fizikumát ellensúlyozzák az intellektuális képességei. A maskulinitáshoz rendelt okosságát és termé-

52 SZEGEDI, *Lenka*, 4.

53 *Uo.*



szettudományokban való jártasságát⁵⁴ látens módon a közösség is elismeri, hiszen egy matematikaírásbelin a segítségére támaszkodnak. Ennek a kettős ábrázolásnak köszönhető, hogy Palkó nem szenved el nyílt verbális bántalmazást, „csupán” látens módon éreztetik vele a gyenge fizikumból adódó másságát. Sőt, a közösségben betöltött szerepe idővel árnyalódik, amikor egy, korábban őt elutasító osztálytársnőjének segítséget nyújt – a kutyáját elvesztő Copfos tehetetlenül sír ahelyett, hogy az állat keresésére indulna, míg Palkó azonnali probléma-megoldásával bizonyítja a rátermettségét. Végül Lenka és Palkó helyzete is a fiú kezdeményezőkézségének köszönhetően oldódik meg, hiszen mindkét történet azzal zárul, hogy a két magányos gyerek találkozik, és a fiú barátságot kínál a lánynak. Palkó ezáltal a varázsmesei kereső hős szerepét tölti be, és feladatát teljesítve nemcsak önmagát, hanem a bajba jutott hőst, Lenkát is megmenti.

KÍSÉRLET A NEMI SZTEREOTÍPIÁK LEBONTÁSÁRA

Nyulász Péter *Helka*⁵⁵ és *Ciprián*⁵⁶ című, egy testvérpár kalandjait bemutató ikermeseregényében a nőkre vonatkozó nemi sztereotípiák feloldására találunk kísérletet. A két meseregény egymás kiegészítéseként, folytatásaként értelmezhető, melyben a Balaton hercege és hercegnője felnőtté válásának és önállósodásának útját követhetjük nyomon. A két meseregényben fontos szerephez jut a szereplők viszonyrendszerének szemantikája, a társadalmi szerepeikhez fűződő attitűdök feltárása, Helka emancipálódására ugyanis nagy hatással bír, hogy az események előrehaladtával a környezete nem csupán szimbolikus értelemben vett hercegnőként, hanem valódi hatalmi pozícióba jutó uralkodóként, sőt megmentőként tekint rá. Az ikermeseregény kiindulópontját az a pre-koncepció képezi, hogy – a nő hagyományos státuszával szemben, melynek értelmében a vezetői szerephez, a közsférabeli feladatvállaláshoz kevésbé kompetens⁵⁷ – Helka a balatoni hercegség örökösének pozícióját tölti be. Ez a státusz akkor sem változik, amikor időközben kiderül, hogy a testőrének hitt Ciprián valójában a hercegnő testvére, sőt ezt követően a testvérek demokratikusan megosztják egymás között az uralmat (igaz, Helka inkább a gondoskodó, míg Ciprián a védelmező feladatokat kapja) – ezt

54 KOVÁCS, *Nemi sztereotípiák...* 101.

55 NYULÁSZ, *Helka*.

56 NYULÁSZ, *Ciprián*.

57 Susan T. FISKE – Amy C. CUDDY – Peter GLICK – Jun XU, *A (gyakran kevert) sztereotípiá-tartalom modellje: A kompetencia az észlelt státuszból, a melegszívűség pedig a versengésből ered = A társak és a társadalom megismerése*, szerk. David L. HAMILTON – Susan T. FISKE – John A. BARGH, Budapest, 2006, Osiris Kiadó, 315–389.

tükrözi a kötetborítón egymás hátának támaszkodó, egyenlő pozíciót sugalló két szereplő ábrázolása is.

A *Helka* című meseregény nyitójelenetében a lányt a környezete még a hagyományos nemi sztereotípiák segítségével határozza meg: arra a kérdésre, hogy kicsoda is Helka, az identitásának lényegét körülíró, tömör jellemzés szerint „Egy tündöklően szép hercegisasszony”⁵⁸ válasz születik. A varázsmesei hercegisasszonyhoz tapadó „hét szépség eszménye”⁵⁹ háttérbe szorítja a lány személyisége többi rétegét, és a szimbolikus pozícióként felfogott hercegnői szék elfoglalása előtt passzív szerepbe próbálja szorítani őt. Helka azonban ösztönösen lázad az udvari szertartások üressége, a formaságok elsőbbsége ellen. Jó példa erre, hogy ironikusan viszonyul a kényelmetlen, „maskarának”⁶⁰ tartott királylányruhák helyzettől független uniformitásához is. A hagyományos királylány-szerepből akkor lép ki először, amikor Cipriánnal játékból ruhát cserél. A férfiruhával együtt szimbolikus módon magára ölti a maskulinitáshoz kapcsolt megmentői és döntéshozói szerepet is. A fiúruha felöltése szimbolikus gesztus a királylány életében – a habos királykisasszony-ruhák levetkőzésével a tradicionális királykisasszony-sztereotípiákat is maga mögött hagyja, és az események irányítójaként, ösztönös megoldójaként lép fel a történetben. A „gyengébbik nemnek járó” örökös féltés által korlátozott királylányból nagyon gyorsan önálló, határozott hős válik, akinek többé nincs szüksége mások óvására – hanem ő válik mások megmentőjévé. A hősnő tradicionális némaságának és inaktivitásának feltörése, a feminin sztereotípiák követésének elutasítása tehát a személyes identitás lényegének megtalálásához vezet, és a környezet javára is válik.

Míg Helkának fokozatosan meg kell küzdenie a közzférában betöltendő tényleges pozíciójáért, Ciprián automatikusan elnyeri a hadvezéri posztot, amint fény derül a hercegi származására. Helka emancipációja Cipriánhoz mérten történik, vele egyenjogúsítja a környezete, míg Ciprián társadalmi szerepe arra a maskulinitáshoz kapcsolt nemi sztereotípiára épül, miszerint a férfiak feladata a katonai és politikai életben történő szerepvállalás. A kalandjárásban betöltött szerepük is Ciprián javára billen: míg a *Helka* című, sorozatnyitó kötetben Helka irányításával, de közösen állják ki a próbatételeket a testvérek, a *Ciprián* című meseregényben Helka a bajba jutott hős szerepét tölti be, akit Cipriánnak kell megmentenie. A herceg továbbá elutasítja a varázslatot, a mágia világát, és a józan ész hatalmában bíz, míg Helka a Balaton-világot védő sárgaköves gyűrű bűverejére támaszkodik. Ez a viselkedésmódell a nemekhez kötött értelmi és érzelmi intelligencia dichotómiáját erősíti meg, és

58 NYULÁSZ, *Helka*, 6.

59 BOLDIZSÁR, *Meseterápia*, 80.

60 NYULÁSZ, *Helka*, 18.



azt a sztereotípiát sugallja, hogy a nő a meseszerű álmvilágban, míg a férfi a racionális világban keres megoldást a problémára („Kiválóan boldogulok a hókuszpókuszok nélkül is!”⁶¹). A két szereplőről megállapítható tehát, hogy a varázsmesei királyfi és királylány archetípusából építkeznek, azonban a Helkáról alkotott képben határozottan felismerhetjük a kortárs meseregény hőseire jellemző individualizálódási folyamatokat, a feminitáshoz kapcsolódó nemi sztereotípiák lebontási kísérleteit – míg Ciprián továbbra is markánsan magán hordozza a maszkulinitáshoz fűződő nemi sztereotípiákat.

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányomban a feminitásról és maszkulinitásról alkotott mentális képeket vetettem vizsgálat alá, és azt a kérdést kísértem végig, hogy a nemi differenciálásra épülő, speciális típusú meseregényben, az ikerkönyvek szövegvilágában hogyan artikulálódnak a nemi sztereotípiák. A három könyvpár vizsgálata kétféle konklúziót von maga után.

A gender studies térnyerését követően megjelent az az elképzelés, hogy a fantázialények főszereplővé emelésével egyfajta androgün irodalommá válik a kortárs gyerekirodalom. Andrea Balázs szerint például – aki komparatív szempontból, cseh és magyar kontextusban vizsgálta a gyerekirodalomban megképződő nemi szerepeket – minél fiatalabb életkorú a potenciális befogadó, annál inkább előtérbe kerülhet a neutrális nemábrázolás.⁶² A nemi sztereotípiákra fókuszáló mesekutatás azonban kimutatta, hogy a képi és verbális narrációra egyaránt támaszkodó gyerekkönyvek – így a meseregény is – nem tudnak maradéktalanul elszakadni a sztereotipikus nemábrázolástól, sőt a sémászerűségre törekvésből fakadóan számos esetben újragenerálják

61 NYULÁSZ, *Ciprián*, 87.

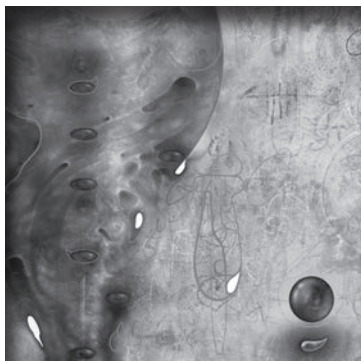
62 Andrea BALÁZS, *Gender z pohledu dětské literatury = Česká literatura v perspektivách genderu*, szerk. Jan MATONOHÁ, Praha, 2010, Ústav pro českou literaturu AV ČR – Akropolis, 292.

a nemi sztereotípiákat. Jól megfigyelhető ez a *Királylány születik* – *Királyfi születik* könyvpárban, amelyben a feminitáshoz és maszkulinitáshoz kapcsolt sztereotípiák kerülnek megerősítésre. Az első konklúzió tehát azt foglalja magába, hogy a meseregények – a patriarchális világrend működési mechanizmusainak fellazítási kísérletei ellenére – továbbra is tartalmaznak nemi sztereotípiákat, a nemsemleges szereplőábrázolás utópisztikusnak bizonyul.

A másik konklúzió a nemi szerepekhez kapcsolódó sztereotípiák állandóságával függ össze. A vizsgált művek megerősítették Anderson és Hamilton⁶³ kutatásait, amelyek arra vonatkoztak, hogy a gyerekirodalomban a feminitáshoz fűződő sztereotípiák reflektáltabban és dinamikusabban jelennek meg, mint a maszkulinitással kapcsolatos sztereotípiák. A kortárs meseregény nőábrázolásában markánsabban megfigyelhető a nemi egyenjogúsításra való törekvés, illetve a női szerepek gazdagítása. A hagyományos női szereplők mellett színre lépnek az emancipálódó, önálló döntéshozatalra és a saját sors irányítására képes karakterek⁶⁴ – erre a nőtípusra ismerünk rá a vizsgált művek között Helka karakterében. A feminitáshoz kapcsolódó sztereotípiák tehát az átörökítés mellett árnyalódnak, változásokon mennek keresztül, ami a tradicionális női szerepek feszegetését vagy akár ironikus ábrázolását is megengedi – a nemi sztereotípiáktól történő elhatárolódásra ösztönöz Lenka története is. Emellett megfigyelhető, hogy a maszkulinitáshoz fűződő sztereotípiák biztosabb talajon állnak, kevésbé problematizáltak, és a hozzájuk fűződő attitűdök is pozitívabbak – a királyfi, Palkó és Ciprián kevesebb hátrányt szenved el a hozzájuk tapadó nemi sztereotípiák-

63 David A. ANDERSON – Mykol HAMILTON, *Gender Role Sereotyping of Parents in Children's Picture Books: The Invisible Father*, *Sex Roles: A Journal of Research*, 2005/3–4., 145–151. <https://doi.org/10.1007/s11199-005-1290-8>

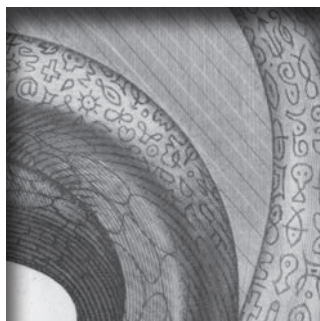
64 PETRES CSIZMADIA Gabriella, *Emancipált menyasszonyok és felvágott nyelvű fruskák*, *Irodalmi Szemle*, 2011/5, 31–35.



nak köszönhetően, mint a női társaik, így kevésbé motiváltak a nemi sztereotípiák leküzdésében.

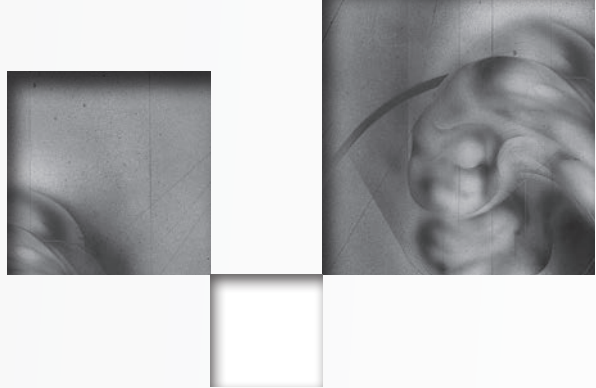
Összességében megállapítható, hogy a mesei tradícióból merítő, varázsmesei szerepköröket és a szereplők közti viszonyokat átrendező kortárs meseregény⁶⁵ számos esetben a patriarchális világrend működési mechanizmusait is megpróbálja fellázítani. Az individualizációs folyamat eredményeképpen a meseregény hőse akár szembe is mehet a varázsmesei szerepköréből adódó attribútumaival, fellázadhat a hagyományos funkciói ellen vagy kételkedhet azokban. Mindezek ellenére a meseregény „újjarcú” hőse továbbra is magán hordozza a varázsmesére jellemző tradicionális férfi- és nőábrázolás nyomait, ugyanakkor ezek a bináris oppozíció alapuló „nőies” és „férfias” szerepminták a performálódás útjára lép(het)nek.

65 Lovász, *Jelen idejű holnemvolt*, 5–37.





FLEXIBILITÁS II., VEGYES TECHNIKA, PAPÍR, 80x60 cm, 1990



SILVESTER LAVRÍK AZ UTOLSÓ K. U. K. BÁRÓNŐ

Zipser Landbuch
írta Šlauko Probier

dokuregény

[fotó] Babu és Pimi a háztanítójukkal meg a pesztonkával

Azért tanítjuk meg a gyermeket olvasni, hogy aztán maga tanuljon tovább, olvasva, mondta a Baronesz az első óránk után olyan komolyan, hogy szinte belerettentem. Kurta, kusza életem során most először beszélt velem felnőtt úgy, mint teljes értékű emberrel. Az apró, idős asszony attól a pillanattól fogva minden dolgok mércéje volt a tízéves gyermek számára. Főleg az elérhetetlen dolgoké.

[fotó] Dox, a háta- és hintósló

FARKASOK

BABU ALAKJA BELEVESZETT A PORHÓ FELVERT ÖRVÉNYEIBE.

A magasztos csendet csak az ügető ló fújtatása és prüsszkölése törte meg. Kitágult orrlukaiból dőlt a pára. Kicsit össze volt zavarodva Bálint miatt, aki ugyan tapasztalt lovasként irányította – de hát eddig főleg Babu lovagolt rajta. A néha kissé bolondos Babu, de mégis: a gazdája. Kényeztette-szeretgette Doxot, a ló pedig vigyázott rá. Te vagy az én egyetlen szerelmem, suttogetta neki egyszer régen Babu. Aki ezúttal mögötte siklott.

A nyereghez kétoldalt hosszú gyeplőt erősítettek. Ezt általában futószárazáshoz használták. Mást nemigen tudok adni, vonta meg a vállát a Baronesz lovásza. A síoktató nem volt elragadtatva. Norvégiában megszokott dolog a lovas sielés. Akár úgy is, hogy nem ül a lovon senki. Csakhogy komoly gyakorlat és megfelelő felszerelés szükséges hozzá. A vonósíjat a sielő derekára kell kötni. Nem túl szorosan, mert mi van, ha elesik és gyorsan el kell magát oldoznia? Nem kell emiatt aggódni, makacskodott a Baronesz. Ha lejtőn lejövet nem szalad ki alólam a lécs, akkor ez gyerekjáték lesz, mosolyodott el alig várva, hogy az legyen. Bálint felül Doxra, nekem meg csak arra kell ügyelnem, hogy el ne veszítsenek. Babu szerette a mozgást, a tempót.

Szikrázott a hó, és olyan erősen világított, hogy belesajdult az ember szeme. A Poprád völgyén az a fajta csend feküdt, amilyen csak az alacsonyan álló nap ragyogta fagyos téli reggeleken tud lenni. A madarak, már ahány életben maradt közülük a dermesztően fagyos éjszaka után, fázósan húzták össze magukat az ágak tövében. Még a varjak is elhallgattak a kastélyparkban, csőrüket a szárnyuk alá dugták. Az élet egyetlen jele közel s távol a hómezőn halkán suhanó trió volt. Ügyes, ismerte el magában Andris, és megigazította a puskája szíját. Kicsit útban volt a puska a keskeny völgyfa lépcsőn felmenet. Minek is hoztam magammal, gondolta. Sokkal inkább érezte magát sportolónak, mint erdésznek. Főleg mióta felfogadta a Czóbel báró, hogy tanítsa meg a három gyermekét sielni. Nem értette, miért ment hirtelen füstbe a tervezett tátraszéplaki síkirándulás. Pirkadat előtt kelt, hogy letapossa a domboldalt. Fagyott az éjjel, hozzá a porhó, megdolgozott vele rendesen. De kilencre készen állt, kezdődhetett a verseny. Mikor a telefonhoz hívták, épp doktor Guhr szanatóriumának konyháján villásreggelizett. Hagymán pirított szalonnát, meg feketekávé, jól besűrítve a hagymás szalonna zsírával. Hozzá fehér kenyeret. Megurасodott a kosztja, amióta Budapesten meg Bécsben divatja lett a Tátrának. Reggelire fehér kenyér, vacsorához bor. Keményen megdolgozott a pénzéért. El nem tudja képzelni senki, hányszor kell a dolgozó embernek a nyelvébe harapnia, ha urak között forgolódik. *Pestigyerékek*, így hívta a személyzet a szezonra érkező vendégeket.

A lovas sielés Bálintnak sem tetszett. Még úgy se, hogy a kisasszony jött elő vele, pedig az ő kedvéért igazán megtett volna bármit. De se Andris, se ő nem volt olyan státuszban,

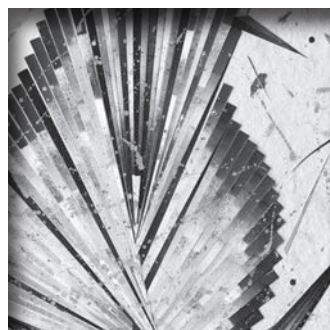


hogy megkérdőjelezhessék a kastélybeliek dolgait. Még úgy se, hogy a fiatalabb Czóbel baronesz szokatlanul... szokatlanul szívélyesen beszélt velük. Bizony, szívélyesen, mosolyodott el Andris, csak úgy magának. Volt abban a mosolyban valami bizalmas. Legalábbis Bálintnak úgy tetszett. Nem örült neki. És nem is tartotta magában, sőt az, akinek elmondta, szintén nem. És amikor aztán Andris a báró rendezte farsangi mulatságon a kastély személyzeti ebédlőjében megkérdezte tőle, hogy is van érte az a bizalmasság, csak megvonta a vállát. Mire szétválasztották őket, csupa vér volt az arca mindkettőnek. Aki nem tud inni, ne igyék, kommandálta nekik a Czóbelék egyik bérese, az öregebbek közül. A két kiskakas egyetlen szerencséje az volt, hogy a gazda nem értesült az incidensről. A báró nem volt pacifista, de a személyzet közötti összetűzésekre háklis volt. Hitte, hogy a nép apró-cseprő csetepatéi, pláne az ostoba, részegségben elkövetett purparlék majdnem annyit ártanak Bécs politikájának, mint a császári trónus körül legyeskedő politikusok ostobasága.

Mindnyájuk igazságos, szerető gazdája akarok lenni, mondta újévi beszéde végén a kastély üzemét biztosító cselédeknek, béreseknél és a kívülről hozott vendégmunkásoknak. Cserébe pedig példás munkát, tisztességes viselkedést várok el, és nem tűnök semmit, ami a köz szemében a Monarchia, Magyarország és a mi hön szeretett tátraalji pátriánk jóhírének árthatna. Vivát! Prosit! Egészségünkre! *Do dna!*, tette még hozzá a *fenékgiget* kis habozás után, mert hát ritkán szólt a helyiek nyelvén. Jutalma elégedett mormogás volt a hosszú asztal túlfeléről. Legyűrte viszolygását, és egy hajtásra kiitta a poharát. A grimaszt megpróbálta elrejtetni. Egyebek mellett azért, mert a színig töltés-fenékgig ürítés szokását *un petit devasteénak* vélte.

A SÍOKTATÓ NEM VOLT A KASTÉLY ALKALMAZOTTJA.

Annak ellenére szinte naponta megjelent ott. Főként télen. Pimit, Babut és Fint, a Czóbelék lányait és fiát általában Bálint vitte ki, ha sportolni támadt kedvük. Elsősorban Margitot. A családban csak Babunak hívták, és bár a festés volt a mindene, meg a lo-



vak, egy idő óta szenvedélyesen szánkózott, bobozott, de legfőképpen sielt. A téli sportoknak a tátrai szanatóriumokban hódoltak, főleg a Sontagh doktornál meg a Guhr doktornál. Ezek két-három órányira voltak a kastélytól, és apuka még a gondolatát is elvetette, hogy gyermekei a menetrend szerinti omnibuszt vegyék igénybe az utazáshoz. Ilyenkor befogta hát Bálint a szán elé a lovakat – nem mintha azoknak nem lett volna elég dolguk az efféle furikázások nélkül is.

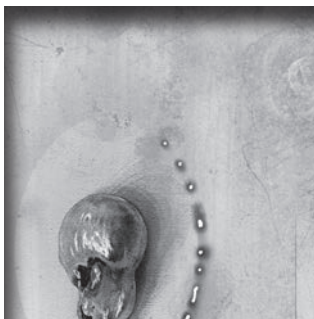
Babu időnként inszisztált, hogy nem kell hozzá Bálint, meg tudja oldani ő maga is. A gazdáék ezért örömmel látták, hogy Andris a sportoktatás mellett hajlandó Babu kocsisa és erdésze is lenni. Bálintnak ugyan más véleménye volt a kisasszony hóbortjairól, de ha meg akart maradni a Baronesz lovasoktatójának, le kellett nyelnie, hogy az úr más munkával is meg-megbízza. Egyre több munkával. Menni kellett a vendégekért az állomásra meg Késmárkra, vinni kellett a gazdáékat a rengeteg vizitre meg viszontvizitre a Kassa és Liptószentmiklós között elpötytyentett kastélyokba, kúriákba. Vagy fel egész Árvába. Igaz, ő csak a poprádi vasútállomásig szállította őket, de akkor is. Ha őszinte akart lenni magához, be kellett ismernie, hogy a státusza egyre kevésbé különbözik egy parádés kocsisétól.

Télen rövidek a nappalok, és Margit kisasszony meg a nővére a sielők-szánkázók igényeihez alakított tátrai lejtőkről gyakran csak sötéttel jöttek vissza. A biztonságos hazautat nemcsak hófúvás vagy farkasfalka veszélyeztethette, hanem a csempészek is. Főleg a lengyel oldalról jövők, azok nem törődtek a hazai szabályokkal, és ha valaki az útjukba akadt, igen rosszul is végezhet. Ezért ragaszkodott a báró ahhoz, hogy Andris vállán ott lógjon szolgálat közben az a puská, ha már egyszer ragadozókra szóló vadászengedéllyel rendelkező erdész. Ráadásul jólneveltnek tűnt a fiú, akinek a szolgálataiért gazdája, Hohenlohe herceg nem kért aránytalanul sokat. Vagyis tulajdonképpen semmit, csak a báró közreműködését, amikor a magyar parlamentben a szülőföld érdekeit érintő törvényekről szavaztak.

Andris azon a verőfényes-fagyos reggelen a harangtorony fakerítésének dőlve figyelte, hogy boldogul a tanítványa. A torony a kastély kapujával szemközt állt, jó kilátás nyílt belőle mind a négy égtáj felé. A hó borította réteken túl magasló tátrai bércek szinte fojtogatón magasztossá emelték a látványt. A ló, a lovas és a síelő úgy mozogtak e díszlet előtt, mint a bábfigurák a Hókirálynő-mesében, amit Andris a norvég királyi udvarban látott. A bábelőadást Hohenlohe herceg látogatásának tiszteletére rendezték. Andris, a közeli falu kovácsának fia csak annak köszönhetően vehetett részt a hercegi expedíción, hogy a kiterjedt tátrai erdőségek birtokosa a falu tanítójának ajánlására felvette őt az erdészei közé. Nem egész két év múlva meg elvitte magával Kristiansandba, hogy tanuljon meg síelni. Aztán megtanítod a többieket, emelte fel a mutatóujját. Hogy legalább annyira tudjanak majd csuszgorálni, mint annak idején a patikus Cornidesz, nyomta meg jól a szavakat.

CZÓBEL MARGIT AZOK KÖZÉ TARTOZOTT,
AKIK HAMAR UTOLÉRTÉK A MESTERÜKET.

Andris hunyorított, hogy a hegyes reggeli napsütésben, amelynek fényét a szikrázó hó még meg is sokszorozta, jobban lásson. Kissé el is szégyellte magát, mikor eszébe jutott, hogy majdnem azt ajánlotta a Baronesznek, fogják be Dox mögé a szánkót... A nyelve hegyén volt. Mi vagyok én, valami pesti kisasszonyka?, ilyesmit vágott volna oda válaszképpen a Baronesz. Megvillanó szemmel. A szűk egy óra alatt, ami eltelt azóta, hogy elindultak Bálinttal a nagyőri kastély környékén elnyúló szántókon és legelőkön, úgy megtanult síelni a lány, hogy felért volna a császári és királyi hegyivadászok bármelyikével... Bálint! Ne, oda ne!, kiáltotta egyszer csak Andris, de ilyen messziről se Babu, se Bálint nem hallhatta. Sarkon fordult, és ledübörgött a harangtorony tölgyfa lépcsőjén.



Megölöm!, dobolt Andris fülében a vér mindvégig, míg rohant a mély hóban. Az „oda” a folyót jelentette. Láttá rögtön, hogy nem jó ötlet. A folyó Márton-nap óta be volt fagyva, a jég vastagra hízott, elbírta volna gond nélkül a lovat, lovasával együtt. Csakhogy kordában tartani a léceket az északi szél által tükörsimára nyalt jégen még egy Margitnál sokkal tapasztaltabb sielőn is kifogott volna. A mély hóban gázolva Andris ereje gyorsan fogyott. A pusztá gondolattól, hogy ő magyarázkodhat majd a bárónak, mi is történt tulajdonképpen, feszítette a tehetetlen düh. Hajuk szála sem görbül, ezt meg kellett ígérnie, mikor Czóbel István, ki a sportok közül csak a biliárdot tartotta valamire, magához hívatta, hogy megállapodjanak gyermekei testmozgásának feltételeiről. Andris biztos volt benne, hogy nem történhet baj, ha minden szabályt betartanak. Most meg fogalma sem volt, mi van a tanítványával. Hogy közel s távol nem látott egyetlen élő lelket sem, nem jelentett semmi jót. Andris balsejtelmét felülmúlta a még nyomasztóbb valóság, amikor a szántót a legelőtől elválasztó gyeptől mögül felbukkant a vágótározó Dox. Lovasa nélkül. Habzott a pofája, és véres nyomokat hagyott maga után a hóban. Andris hívását mintha meg se hallotta volna. Aztán látta, hogy miért. Farkasok. Öt csikasz. Kettő csak a hátsó lábával lökte magát fel-fel a hóból. Fogaikkal a ló vékonyába kapaszkodtak, úgy csüngtek róla. Andris megtorpant. Lekapta a puskát a válláról. Nyugalmat parancsolt magára. Visszafogta a lélegzetét.

A Baroneszt bebugyolálta a maga kurta ködmönébe, de ez nem sokat segített. Margit csurig ázott síruhája villámgyorsan dermedt. Hiába járt már tizenegy felé az idő, a fagy semmit sem enyhült. Andris a folyót szegélyező domb szélfogó oldalán haladt, de így is küszködnie kellett, térdig a hóba süppedve. Bálint a folyó jegén rohant. Megcsúszott, elesett, felkelt, újra meg újra. Andris nem bírt futni. A karjában csüngő tehetetlen test, bármilyen törekeny volt is, lépésről lépésre nehezebbé vált. Messze van még?, suttogetta a lány alig hallhatóan. Mindjárt odaérünk. Hol van Bálint? Elszaladt segítségért. A Baronesz szeme lecsukódott, a feje elbillent, a teste még nehezebbé vált Andris karjaiban.

APUKA ESZTELENSÉGNEK TARTJA AZ EFFÉLE HAZARDÍROZÁST,

mondta az anyja. Épp csak befejezték a reggelit, de Babu lábán már ott volt a sícipő. Pimi és Fin pedig még ki se keltek az ágyból. Hazardírozás?!

Hazardírozás. Nem a sport felől nézve. A jövőre kell gondolni.

Senki se fog kapkodni egy kompromittálódott parti után, szólt közbe apuka a szomszéd szobából.

Margit addig észre se vette, hogy az apja ott van. A báró ilyenkor általában a pipaszalomban, az ablaknál olvasta kedvenc Frankfurter Zeitungját.

Felelőtlen fantaszták mind. Utópisták, mákszemnyi felelősségérzet nélkül. A sportörületük... eh, kár a szóért!

Czóbel István báró erélyes léptekkel távozott a szobából, így vetve véget szokatlanul vehemens beavatkozásának leánya nevelésébe. A levegőben szivarillat maradt utána, meg egy felhőnyi döbbenet. Jó nagy. Súlyos. Ezeknek semmi se szent, hangzott az ötszáz esztendősboltívek alól, mint egy távoli mennydörgés. Végül meg kiderül, hogy a mindenki egyenlőségéről szóló fantazmagóriáik meg a mindenféle republikánus utópiák a néphatalomról még annyira sem állnak tőlük távol, mint a pánszláv anarchistáktól az a hagymázos álom, hogy Szentpétervárról jön majd a megváltás. Mintha az orosz cárokat érdekelte volna valaha is bármi más a tengeri kijáraton és a brit birodalommal való vetélkedésen kívül! Babu tanácstalanul pillantott a sícipős lábára. Aztán az anyjára. De hát itt is elsportolgathatsz, mutatott anyuka bizonytalanul a park felé. Hiszen van hó elég. Igaza volt. Csakhogy az anya elképzelése a sportról nem egészen egyezett a lányáéval. Sportolás a parkban, azt úgy értette, szánkózás. Vagy legfeljebb egy kis sétasíelés az oktató által kitaposott pályán. Babu jobbnak látta, ha nem bocsátkozik vitába az anyjával, hanem egyszerűen megy a maga feje után. A vége az lett, hogy mikor a sport újra szóba került kettejük között, a magas szárú bőr sícipő már csak a szemétre volt jó. Mi több, a Baronesz jobb lábát ki kellett belőle vágni. Úgy meg volt dagadva. És ahogy húzták lefele a bakancsot nagy óvatosan, kiderült, hogy el is van törve. És ehhez jött még a tüdőgyulladás.

Az észak felé tartó folyó mentén novembertől januárig akár három méter magas hótorlaszokat is felrétegezhetsz a szél. Felszínükön eljegesedett hókéreg. Az embert, pláne sítalpon,

megbírja gond nélkül. A fél tonnánál is többet nyomó ló alatt viszont beszakad. Az állat besüpped, megriad. Tapasztalt lovas elkerüli a torlaszt. Olyan helyet keres, ahol viszonylagos biztonsággal léphet a jégre. Ilyen hely pedig általában egy gázló a horhos vagy a merdek sziklás lejtő közvetlen közelében. A folyóparton ügető ló ezt hirtelen irányváltással, vagy ugrással tudja leküzdeni. Bálint talált egy ilyen helyet.

NAGYON GYORSAN TÖRTÉNT MINDEN.

Az új élménytől fellelkesült Babu Bálint ismételt sürgetésére beleegyezett ugyan a hazaindulásba, de kitalálta, hogy kerüljenek inkább a kis fenyőliget felé, és elegáns ívben, a vízparton menjenek vissza. Amint beértek a liget és a folyó közé, a dombtetéji fák közül farkasok törtek ki. Mély hóban a lónak, főleg emberrel a hátán, nincs sok esélye a falkával szemben. És itt volt a Baronesz is. A farkasok nagyon hamar rájönnének, hogy könnyebb préda, mint a hatalmas, jól táplált csődör. Bálint tudta, hogy kizárólag a folyó mentheti meg őket. Csak a jégen van esélyük beérni a kastély nyújtotta biztonságba, még mielőtt a farkasok utolérik Babut, és lerántják. Kell találni egy helyet, ahol rá lehet menni a jégre. A gázló lesz a legjobb, a vasúti hídon túl. Itt ni, ez az! De ezen hótömegén át? Át tud rajta menni Margit? Még csak második éve siel.

Bálint és Andris mindennap bejártak a kastélyba megkérdezni, hogy van a Baronesz. De csak a konyháig merészkedtek, és ez igazán bölcs döntés volt. A gazda attól a naptól fogva, hogy a lányát kékre dermedve, félholtan, törött lábbal hozták haza a szánon, nem kérdezett tőlük semmit.

De hát mi történt tulajdonképpen?, kérdezte még akkor, nagyon csöndesen, enerváltan, mikor Babu már a házi orvos felügyelete és a meleg dunyha alatt az ágyában feküdt.

Farkasok, mondta Bálint.

Öt csikasz, tódította Andris.

De miért hallgattatok rá? Nem feleltek. Hát Dox?, kérdezte Czóbel báró abbéli igyekezetében, hogy féken tartsa haragját, amelynek egyszerűen nem volt ki ellen irányulnia.



Tudta jól maga is, hogy tehetetlen az ember, ha egy elbűvölő, számára sokat jelentő nő akaratával kerül szembe.

Remekül tartotta magát a jégen, válaszolta meg a kérdést Bálint.

Akárcsak a kisasszony, tódította Andris. Jó lett volna minden, ha nincs ott az a fatörzs. A ló átugrotta, de sítalppal... Lehetetlen vállalkozás a tükörjégen, tette ki pontot Andris.

De a kisasszony még ezzel is megbirkózott, folytatta Bálint. Igen ügyesen a part felé fordította a talpakat, és a becsüngő torlaszon át kikerülte a fatörzset, ami a két part között végignyúlva félig kilógott a jég alól. Bámulatos, szúrta közbe a báró gunyorosan. Bámulatos, és merőben fölösleges!, kiáltotta.

De sajnos a fatörzs pont ott akadt el a folyón keresztbe, ahol keskenyebb volt a meder, folytatta Bálint, mit sem zavartatva magát. A sodrás meg erősebb. Az uszadékfa alatt meg annyira erős, hogy be se fagyott az éjjel. A kisasszony nem tehetett mást, vissza kellett fordítania a sítalpakat a jégre. De nem láthatta a léket a rönk alatt.

Erre nem mondott a báró semmit. Hát a Dox?, kérdezte újra, az ablak felé fordulva. A nap-sütés, a fagy, a bércek lábát szegélyező fenyvesekig nyúló hólepte mezők lenyűgöző látvánnyal szolgáltak az efféle fogékony szemlélőnek.

Csak szenvedett volna, felelte Andris, és lehajtotta a fejét. De hármat elintéztem a bestiák közül is. Óhajtja, hogy kikészíttessük a bőröket, vagy vigyem a preparátorhoz?

Látni sem... Vagy tudod mit? Vidd el a szúcshöz. Megkapja Babu a születésnapjára.

Minek nekem a farkasbőr?, kérdezte a Baronesz másnap az apját, mikor az reggeli után bement hozzá a hogyléte felől érdeklődni.

Egy az ágyadban lesz, a másikat meg leterítéd ágyelőnek.

Ha ragaszkodik hozzá, akkor köszönöm, felelte Babu halkán, visszatartva a szemébe toluló könnycseppet.

Származzon valami haszon is ebből az ostoba sportkalandból. Téged melegíteni fog a prém, engem meg a tudat, hogy ha legközelebb megint kiművelnél valamit: én figyelmeztetlek.

Apuka hibája az egész, merészelte elpanaszolni Babu Pimine, mikor a nővére bejött hozzá este felolvasni az imádott Thomas Mannból. Kedvenc időtöltéseink közé tartozott a modern szerzők olvasása, ha már arra voltunk kárhoztatva, hogy vidéken éljünk, ilyen unalmas, érdektelen helyen, ahol a madár se jár, mesélte Babu zsenge ifúságának idejéről. Csak farkas, módosították a szólást testvérei minden egyes alkalommal a kaland után, amely Babunak csaknem az életébe került.

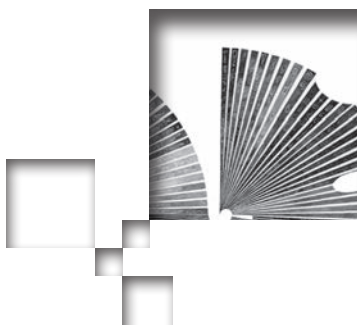
Apuka hibája volt, ragaszkodott Babu az igazához még sok évvel később is. Ha elengedett volna Széplakra sielni a Guhr-szanatórium pályájára, megspórolhattuk volna magunknak ezt a rémesen kompromittáló ügyet. Csakhogy apuka jobban félt a pesti szabadgondolkodó világfiaktól, mint maga a császár! Pedig Babu csak Ninával akart megismerkedni. A hegymászó-, utazó- és író nővel, aki olyan ösztönzően hatott rá, mint addig talán soha senki. Nina Elizabeth Mazuchelli beutazta Tibetet, a Himaláját, az Alpokat, és népszerű útirajzában, a *Magyarland*-ben olyan lebilincselően írt a Tátráról, hogy Babu megértette: nem feltétlenül sorscsapás azon a helyen élnie, amit a szűkebb pátriájának mondhat.

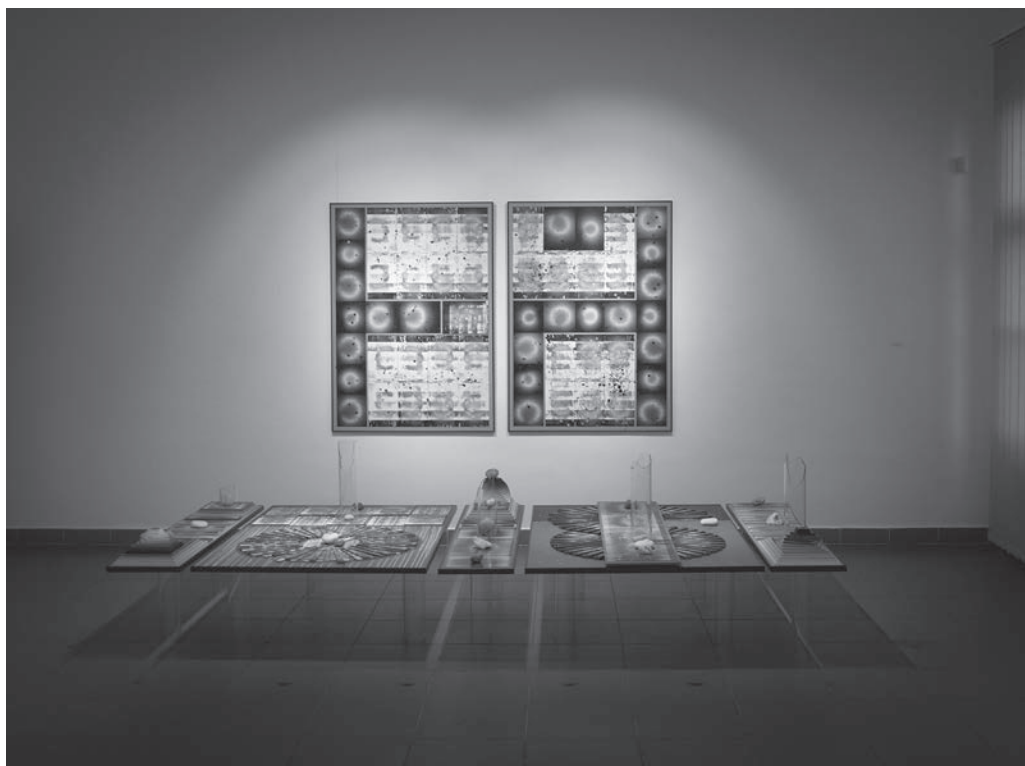
Kompromittáló?, csodálkozott Pimi.

A síverseny résztvevőire vonatkozó megjegyzés nem keltette fel az idősebbik Czóbel-lány érdeklődését, a „kompromittáló” kifejezés viszont igen. Ne lovagolj a szavakon, vakkantotta ingerülten Babu. A láz teszi, biztosan. Csakhogy a lázat nem csupán a testben lévő gyulladás okozta. Én ellen akarok neked állni, de nem tudok. Te ellen tudsz nekem állni, de nem akarsz. S hogy nem tudok neked ellenállni, az bennem számodra a legvonzóbb. De nekem ez nem elég, mondta megmentői egyikének közvetlenül azelőtt, hogy elvesztette az eszméletét. A naplójába aztán beírta. Furcsának tűnt számára, hogy az élete fölötti uralmat így át lehet engedni egy férfinak. Ezt az átéltek fölötti megrázkódtatásnak meg a láznak tudta be, és annak, hogy nem tudott koncentrálni, elveszett belőle az akarat, hogy okosan éljen. Ellen akarok neked állni, de nem tudok... Hogy melyiküknek mondta, azt elhallgatta előle az emlékezete. Az a gondolat volt a leggyötrőbb, hogy esetleg mindkettejüknek. Apuka hibája az egész, ezt sem felejtette el bejegyezni a naplóba.

Valószínűleg tényleg igen elegáns sportélményt ad a lovas sielés, felelte a tél hátralévő részében, meg még jól bele a tavaszba is apuka, ha a lánya egészségi állapotáról kérdezték. Már persze ha túléli az ember. Egyébként is könnyebben kibékülnék azzal, hogy a lányomat farkasok falják fel, mint hogy behálózzák a szocialisták, tette hozzá ilyenkor gúnyos, marcona mosollyal.

Mészáros Tünde fordítása





ASZTAL IMÁDSÁGHOZ, ÁRVAI GALÉRIA, DOLNÝ KUBÍN, INSTALLÁCIÓ, 2017

ASZTAL IMÁDSÁGHOZ, GALGÓCI KASTÉLY, INSTALLÁCIÓ, 2019





ALTA VÁŠOVÁ

TÁVOZÁSOK

Megtanulni új embert megismerni.

Barátot szerezni.

Szeretést csinálni.

Ezek szó szerinti fordításai annak, hogy: Megismerkedni. Összebarátkozni. Szerelmeskedni.

A felfedezés lehetőségét hordozzák magukban, legalábbis számodra.

Felvállalják azt a tudatos energiát, amit az embernek ki kell fejtenie ahhoz, ha szeretne megismerkedni valakivel: az erőfeszítést, hogy emlékezzen rá, felismerje az arcát a tömegben, néven tudja szólítani, hogy kiderítse, az új ismeretség mivel jár, mivel segíthet, mivel bántathat meg, miben lehetsz te a segítségére, az új ismerős miben különbözik a többitől, miért örülhetsz neki, mosolyoghatsz rá, ha újra látod.

És mit jelent még az, hogy baráttra szert tenni: időt találni rá, érdekessé, sőt pótolhatatlanná válni számára, megismerni a programjait és osztozni az örömében, felkelteni az érdeklődését az iránt, amivel te foglalkozol, olyan témákat találni a közös beszélgetésekhez és együttgondolkodáshoz, mint senki mással.

Szeretést csinálni: mintha az embernek kalapácsra, csákányra és lapátra lenne szüksége: keményen dolgozni azért, hogy a másik szeressen és hogy te szeresd őt, megismerni a test zugait, az ő és a te testedét, gyengédnek, kellemesnek és vonzónak lenni, nem csak a saját örömeinkre gondolni, szeretetté, pótolhatatlanná, szükségessé válni...

Egyes nyelvekben a SZEREZNI MEGTANULNI CSINÁLNI szavak felvállalják azt az erőfeszítést és azt a nagy energiaráfordítást, amit egyébként az emberek nem fejtenének ki – felvállalják a magány leküzdéséhez szükséges erőkifejtést is – az ember tehát a természeténél fogva magányos?

.....

Zéró állapotban:

Üresség. Azt állítják róla, hogy nem létezik. De kézzelfoghatóvá válhat, megduzzadhat, elfogadhatatlan méretűre nőhet – ha ott bujkál az emberben.

A teste magával, tulajdonképpen magában hordozza e hatalmas dolgot – amennyiben az üresség dolog. Csakhogy az üresség semmi.

A semminek nincs mérete, ezért hatalmas.

Nem körülhatárolható.

Végtelen.

Az üresség sújtotta ember nem gondolja azt, hogy a végtelent hordozza magában. Ami reményre adhatna okot: ám aligha hinne egy ilyen ígéretnek.

Mit végtelen!

A semmi terjeszkedik benne, a hétköznapi semmi.

Csak nézni és nem gondolkodni.

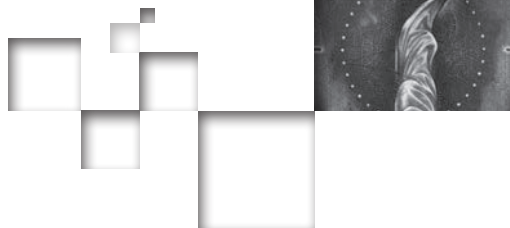
Inkább nem nézni és nem gondolkodni.

Ugyanakkor, természetesen, semmit nem elhanyagolni. Még a fogkefét sem. Tenni, amit kell. És a benne forrongó üresség kifut, kiömlik a környezetére.

Az üresség sújtotta ember tudja, hogy mindenhol el kell tűnnie, még mielőtt rajtakapják.

.....

Szia, nővérkém, épp most olvastam egy ellenzéki politikusról, 82 éves, és Hófehérke-jelmezben vezetett egy tüntetést Moszkvában. A többiekkel együtt betuszkolták egy rendőrautóba, és amikor hosszú órák elteltével el akarták engedni, azt mondta, ő meg utolsónak, majd ha a többieket is elengedik. Szóval van még némi időm aktívabbá válni...



.....

Újra felfedezni azt, ami nyilvánvaló volt. Az érintéshez, a bolyongáshoz, az idegen vallomások befogadásához érzett kedvet. Kedvet a kis utcák, átjárók, elhagyott kertek, a folyópart felfedezéséhez, ami kivezet a központból a vadonba. Kedvet ahhoz, hogy elutazz egészen a végállomásra, hogy visszavedd az időd.

A te egyedülálló időd.

.....

Érzékelni, észlelni. Befogadni...

És mi van, ha csak élete virágjában éled fel az igény?

Akik az ősz művészetét művelik, távoznak:

a bölcsek, a gondoskodók és néha a gazdagok is magányos zarándokokká válnak környezetük felfedezőivé

önmaguk felfedezőivé

annak a felfedezőivé, ami felhalmozódott.

Láthatatlan gyümölcsöket hagynak maguk után.

.....

Önmagunkkal. Minden lehetséges módon. Mások messze-messze, függönyök mögött. Beszélgetni: önmagaddal.

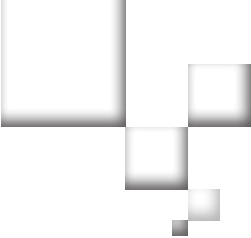
Sétálni: önmagaddal.

Badarságokat rajzolni. Badarságokat írni. Függönyök mögé rejtetten.

(Aki érdemesnek tart rá, mögéjük lép.)

Olyan, mint egy beavatkozás. Inkább, mint egy behatolás.

(Milyen jó, hogy érdemesnek tart rá.)



.....

Bizonyos értelemben úgy vagy vele, mint a fiad. Aki döntött. Hogy fekve folytatja tovább.

.....

(...)

Egy üres ház és benne az alvó fiad. Az elpilledt kutyával, a néma halakkal és egy foglyul ejtett madárpárral.

Elpilledt, néma, foglyul ejtett.

Elpilledt néma foglyok.

Ezek vagyunk mi, Peter nélkül.

A gyógyszereket rendszeren, rendszeresen. Zárójelben zajló élet. Azt, ami megtörténhetett volna: elképzeljük, végiggondoljuk.

.....

Influenza. Pestis. Először a szarvasmarhák, aztán a madarak, most pedig a sertések: nem elég, hogy nyomorúságos életre kárhoztattuk őket, ráadásul gyanakvás és halál az osztályrészük. Rosszul végezték a dolgukat.

Elpusztítani, kiirtani, felégetni, zsákokba gyömöszölni, elgázosítani. A gettóból, ahol életteret csikarhattak ki a szomszédtól, egyenesen a koncentrációs táborba.

Talán az eljövendő helyszínek előképe. És egy arra tett kísérlet, hogy meddig mehetünk el az életek táplálékká alakításában az egyedülálló sokfejú lény számára.

Talán egyszer mi is: egyikünk a másikon.
Talán mi is csak álmodhatunk a szabad mozgásról és térről.
Talán nem látunk meg másokat, csak a hozzánk hasonlókat –

Amíg nem kötnek belénk a legkisebbek és a láthatatlanok, amíg át nem alakítanak
kamrává és étkezdévé.

.....

Már olyan fiatalon nagymama lett... és fiatalon osztogatta az ékszereket, a pénzt,
a hétvégi házat... hogy örömet lelje benne, amíg még emlékszik? Az ajándékokra
és a megajándékozottakra?

Változnak az arányok? Ha az élet egyre hosszabb, ezentúl így lesz ez már? Nagy-
szülőség az élet felétől? Egyben szülőség és dédszülőség, mint a primitíveknél: rö-
vid ideig élnek, de túl hamar kezdik.

.....

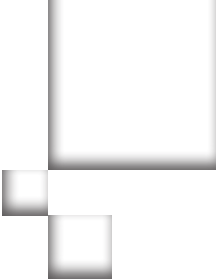
Siránkozások? Ide jutottál. Siránkozol a világ fölött, a fiad fölött, az öregek fölött
(utánuk következél).

Minek a túlvilág kapuinak kitérőre szolgáló rítusok, amikor már a halál előtti
kapuknál is rideg kötelességet éreznek:

a segítség elfogadásakor, amit nem győznek viszonzni,
üres fecsegések és kényszermosolyok közepette,

a fájdalom, a magány, a kapzsiság elleni védekezésben összekuporodva. Mások
és a saját közönyük ellen.

.....



Nem lehet csak úgy: egyszerű hozzátoldással. Ne engedj az idő nyomásának, ne hagyj, hogy utolérjen az idő.

Lépj el magadtól.

A nap hézagjaiban születő feljegyzések ereje.

Amikor a toll. Amikor a magány. Amikor az akarás. Dehogyan vágy: akarás. A nap kegyes hézagjaiban.

.....

Peter a maga sokrétűségében. Természetes adottsággal a szervezésre, a projektek kiötlésére, a váratlan dolgokkal való szembenézésre, a megfogalmazásra, az absztrakt gondolkodásra, az elméletalkotásra, a politikai gondolkodásra, a szövetségesek megszólítására, a pontos látásmódtól való félelemnélküliségre, a megengedhető és az ostobaságok, a hazugság és az igazság, az igen és a nem szétválasztására.

És minduntalan évtizedekre előrevetített projektperspektívák lebegtek előtte.

De mindeközben, mindemellett: ajándék.

Ajándék számodra. Egy könyv, tele a te megvalósult és meg nem valósult forgatókönyveiddel. Titokban, olyan vehemenciával, amilyenre te soha. Nem leszel képes.

.....

Minden élőlény tudja, hogyan viselkedjen és hogyan őrizze meg önmagát, hogyan éljen túl az élők és élettelenek közösségében.

Hogyan alakítson át valamit ebből a saját testébe, a saját energiáivá.

És mindemellett összhangban legyen.

Az ember kifejlesztett egy eszközt: az elmét. Nem azért, hogy megkülönböztesse a jót a rossztól, hanem hogy megkerülje a megkülönböztetést. Időnként kerülőt tett, rövidebb utat talált, megtévesztett másokat, önmagát, fölénybe került.

Nem csak olyannak képzelte részét, ami csak. Természetes módon harmonizál.

Pénzes Tímea fordítása

BAKA L. PATRIK

AZ IRODALMI MESE MORFOLÓGIÁJA

PETRES CSIZMADIA GABRIELLA *KONTÚRKÍSÉRLETEK:
A KORTÁRS IRODALMI MESE VÁZLATA* CÍMŰ KÖNYVÉRŐL

Tájainkon nem igazán akad olyan, aki jobban kiismerné magát a mesék útvesztőiben, mint Petres Csizmadia Gabriella. Különösen igaz ez a kortárs irodalmi mesék korpuszát illetően, mely utóbbiban a járatlan kalandor máig könnyen eltévedhet.

A kérdéskör kapcsán jegyzett szakirodalom széttartó fogalomhasználata is a *Világirodalmi lexikon* megállapítását látszik megerősíteni, mely szerint az irodalmi mese a szerzők egyediségre törekvő nyelvhasználata, valamint a (nép)mesei sztereotípiáktól való tudatos elrugaszkodási kísérleteik miatt markánsan ellenáll a rendszerezési kísérleteknek. Petres Csizmadia több korábbi publikációja is arról árulkodik azonban, hogy a rend és a tipizálás számára meghatározó törekvések, és talán épp azért, mert a népmesék esetében még alapattribútumnak számító (világ)Rend helyreállításáról az irodalmi mese sem mondott le teljesen – legfeljebb tágabban érti ennek tartományait –, a szerző is azt vallja, hogy az irodalmi mese korpuszán belül felsejlő mintázatok fölött sem hunyhatunk szemet. Hisz e kontúrok elkülöníthető mese-csoportokat körvonalaznak.

Petres Csizmadia a *Kortárs irodalmi mesék: elméleti dilemmák*¹ című tanulmányában és a *Fejezetek a gyermek- és ifjúsági irodalomból*² című tankönyvében vázolta kilenclemű tipológiáját, mely szerint az irodalmi mese berkein belül elhatárolható az *aktualizált*, a *saját*-, a *beágyazott*, az *ellen*-, a *szomorú*, a *lírai*, a *gyerek*- és az *allegorikus* mesék, illetve a *fabulák* alműfaja. Legújabb, *Kontúrkísérletek. A kortárs irodalmi mese vázlata*³ című monográfiájának tanulságai viszont azt mutatják, hogy a szerző túl tágnak ítélte a korábbi keretet, mely az egyes mesetípusok számát tekintve is a *Magyar népmese-katalógus* típuszámához igazodott. A *Kontúrkísérletek* alapvetése mindazonáltal továbbra is az, „*hogy a műmese fogalmának szétszálazására produktív útnak minősülhet a genológiai megközelítés, amely során a komp-*

1 PETRES CSIZMADIA Gabriella, *Kortárs irodalmi mesék. Elméleti dilemmák = Teóriák, hipotézisek és az igazság viszonya*, szerk. LÓRINCZ Ildikó, Győr, 2015, Nyugat-magyarországi Egyetem, Apáczai Csere János Kar, 211–217.

2 PETRES CSIZMADIA Gabriella, *Fejezetek a gyermek- és ifjúsági irodalomból*, Nyitra, 2015, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, 124–110.

3 PETRES CSIZMADIA Gabriella, *Kontúrkísérletek: A kortárs irodalmi mese vázlata*, Nyitra, 2021, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara. A főszövegben zárójelben szereplő oldalszámok erre a kiadásra utalnak.

lex kategóriaként kezelt műmesekorpuszt műfaji csoportokra bontva próbáljuk körüljárni” (6). Noha e megközelítés nem átjárhatatlan határokat feltételez, fókuszában mégis a szövegcsoport összefüggő mintázatai állnak.

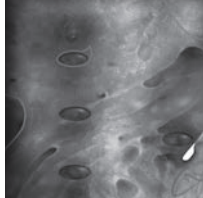
Petres Csizmadia monográfiája öt nagyfejezetből épül fel, melyek közül az első, *kortárs irodalmi mese poétikája* címet viselő szakasz mint elméleti felvezetés a népmese specifikumainak viszonylatában tárgyalja az irodalmi mese sajátosságait. A monográfia a mese terminusát nem műfajokon átívelő modalitás (hangulat) értelmében, és nem is a népmese szinonimájaként használja, hanem a népmesét és irodalmi mesét egyaránt magába foglaló műfajcsoportként, „melynek közös pontját az alapvető mesei jegyeket integráló intertextuális háló képezi” (12). Az irodalmi mese szinonimájaként használt műmese „mű” előtagjára többen pejoratív értelemben tekintenek, az irodalmi mesét másodlagosként kezelve a népmesék viszonylatában. A kortárs, Petres Csizmadia által is elemzett korpusz azonban igazolja, hogy az előtag sokkal inkább a „művészi igényességet” sűríti magába, az irodalmi mesék pedig a kollektív mesevilág egyénire való fordításaként értelmezendők. A két szövegcsoport közt zajló motívumvándorlás ráadásul ugyancsak nem egyirányú. A népmesék éppúgy merítették történetalkotó elemeket az irodalmi művekből, ahogy azok belőlük.⁴ Miután pedig a népmese a 18. században gyermekmesévé adaptálódott, az irodalmi mese a gyerekekkel eleve mint (elsőrendű) befogadókkal kezdett számolni, ami az egyes szövegek poétikai megoldásaiban és az adott korcsoport mindennapi kihívásai iránti érzékenységükben egyaránt megmutatkozott és mindmáig megmutatkozik.

Petres Csizmadia a műfaji szempontú elhatárolást mindazonáltal szükségesnek tartja, így különítve el egymástól a népmesét, az irodalmi mesét és a meseregények csoportjait⁵, melyek bár rendelkeznek hasonló tematikus, strukturális és stilisztikai jegyekkel, más, tendenciaszerű jellemzőik viszont megkülönböztetik őket. Közös ismérvük a mindennapi és csodás elemek vegyítése, a fantasztikus szereplők és jelenségek, a racionális és irracionális világ által alkotott közös dimenzió s az eukatasztrofikus befejezés, ami a korábban megbontott rend helyreállításával társul.

Megkülönbözteti őket azonban az, hogy amíg a népmese időtlen, addig a Petres Csizmadia által taglalt irodalmi mesék reflektálnak keletkezési idejükre, annak égető

4 Vö. JENEY Zoltán, *A népmese és a műmese határvidékei: A magyar népmesehagyomány és a középkori udvari epika = Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, szerk. HANSÁGI Ágnes – HERMANN Zoltán – MÉSZÁROS Márton – SZEKERES Nikolett, Budapest, 2017, FISZ, 224–225.

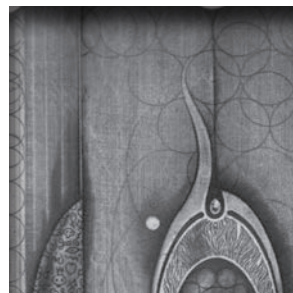
5 A meseregénnyel a monográfia részletesebben nem foglalkozik (BLP).



társadalmi problémáira, etikai kérdéseire vagy épp tárgykultúrájára (pl. technikai eszközök). A népmesékben a reális és az irreális világ egybetartozása természetes, az irodalmi mesék szereplői azonban rácsodálkoznak a természetfelettre, a két világ közt való ingadozás pedig sokszor centrális történetsszervező elemként jelenik meg. Amíg a népmese végletekben gondolkodik és a közösség értékrendjét tükrözi, a műmese szkeptikus, megkérdőjelezi a népmese hagyományait, hősei pedig sokkal kevésbé heroikusak – gyakran az individuális problémáik kerülnek előtérbe. Ám ami a legfontosabb: a népmesék mintakövetésével szemben az irodalmi mese egyik kardinális célja az azoktól való elrugaszkodás és a sztereotípiák felülírása. Az egyéni, aktualizáló, poétikus nyelvhasználat ugyancsak a műmesék megkülönböztető jegye, ami sok esetben gazdag, demitologizáló és profanizáló humorral társul, szövegalkotási stratégiai pedig (nonszensz, groteszk helyzetek, ironia és önironia, nyelvi rétegkeverés, intertextualitás, a „fenséges” és a „mindennapi” egymás mellett való szerepeltetése) a kortárs, felnőtt posztmodern irodalom megoldásait tükrözik vissza. A népmesékkel szemben főszereplői általában gyerekek, akik a gyermeki gondolkodásmódot és nyelvhasználatot a szövegek természetes poétikai jellemzőjévé teszik.

Petres Csizmadia Gabriella az irodalmi mese népmese viszonylatában való pozicionálását követően tér rá a szövegcsoporthoz belső osztályozására. „A tipologizálást az irodalmi mese műfajalkotó aspektusait – struktúráját, stilisztikai jegyeit, tematikáját – figyelembe véve végezzük, miközben szem előtt tartjuk az adott típus kapcsán a mesei intertextuális hálóból történő mérítkezést: hogyan ábrázolja az adott típus a csodás és hétköznapi világot, a csodás szereplőket és jelenségeket; hogyan érvényesíti a mesei etikát és a történet elején megbomlott mesei rend helyreállítási szándékát” (24). Korábbi osztályozásával szemben a *Kontúrkísérletek* hasábjain négy mesetípust különböztet meg, a *modern*, a *szomorú*, a *lirizált* és a *gyerekmesét*. A kötet további fejezetei ugyancsak e típusok köré szerveződnek.

A *modern mese* a monográfia tanulságai szerint a korábbi aktualizált, saját-, beágyazott és ellenmesék (s legalább részben a *fabulák*, valamint *allegorikus mesék*) helyére került, talán amolyan fölérendelt kategóriaként, a megelőző kvartett pedig annak tipikus poétikai tendenciáival vált azonosíthatóvá. A modern kifejezés itt a korszerűsítés szinonimája. Noha ez a szövegtípus kötődik leginkább a népmesék (különösen pedig a *tündérmesék*) motívumaihoz, szűzségéhez, mindenekelőtt abban érdekelt, hogy azok mintáit valamilyen minőségben – akár radikálisan – kiközlentse, kifigurázza, esetleg ellentétükbe fordítsa. „A modern mesék lényegét az egyes népmese-típusokkal alakított szövegek közti kapcsolatok képezik” (25). Noha a mesei világkép és az eukatasztrófabá vetett hit megmarad, a cselekmény új irányt vesz, a szűzség felborul, a motívumok,



a szereplők és azok funkciói átalakulnak. A modern mesék „*normatív minta helyett konstrukcióként tekintenek a népmese nemi sztereotípiáira* [is], és az archaikus szövegekben fellelhető magatartásmintákat rendszeresen felülírják” (38). A szövegcsoport visszatérő jellemzője az aktualizálás szándéka. A mindenkori jelen közege, kihívásai és nyelvhasználata egyaránt a szövegek háttérét adják, ilyenformán pedig az ismert(nek hitt) minták újrendezésében is nagy szereppel bírnak. E szövegcsoport képviselője többek között May Szilvia *Dínom-dánom partiszervíz*, Kertész Erzs *Iszup*, Scheer Katalin *A bonbonkirálykisasszony* és Gimesi Dóra *Óriásölő Margaret* című meséje is.⁶

A *szomorú mese* legfőbb ismérve, hogy látszólag ellenszegül a mesei etikának, hiszen a pozitív végkifejlet helyett itt a jók tragikus sorsával szembesülünk. A szövegcsoport a halálesztétika elvén alapul, minek értelmében „*a halált, az önérdekmentes áldozathozatalt, az elmúlást a mese beavatási folyamatának elkerülhetetlen eszközeként ábrázolja*” (41–42), a főszereplők pedig az életük során elszenvedett veszteségeikért a túlvilágon nyerik el jutalmukat. A központi figurák passzívak, a szövegek tónusa pedig jellemzően melankolikus és balladisztikus. A szomorú mese klasszikus darabjaira (Andersen, Oscar Wilde) jellemző a didaktikusság, a kortárs példák viszont a fizikai halál helyett inkább a veszteséggel és az elmúlással szembesítenek, melyek révén a mese zárlatából a harmónia visszaállítása is kikerül. Tipikus példaként említhető Mészöly Miklós *A csengős bárány*, Finy Petra *A citromtündér* vagy Nádor Lidia *Sárkány a lépcsőházban* című meséje.

A *lirizált mesék* esetében a poétikusság és a metaforikus nyelvhasználat kerül előtérbe. A műfaj a próza és líra határmezsgyéjén egyensúlyoz, s bár tónusát tekintve közel áll a szomorú mesékhez, végkifejletében megőrzi az eukatasztrófát. Legfőbb jellemzői közé tartozik, hogy a szövegekben minimalizálódik a cselekmény, helyette pedig a pillanatképszerű leírások és a hangulat megteremtéséé lesz a főszerep. A szövegcsoportot gazdag trópushasználat jellemzi (szinesztéziák, metonímiák, refrénszerű ismétlések, megszemélyesítések), ami a mesék dallamosságához is hozzájárul. „*A lirizált mese lényegét tehát a »mesesép nyelv« használata [...] hozza létre, [...] így a szófestés eszközével teremti meg a maga mesevilágát*” (63). Hangsúlyosan jelenik meg továbbá a gyermeknyelv imitálása, amivel a grammatikailag helyes nyelvhasználat kizökkenítése is együtt

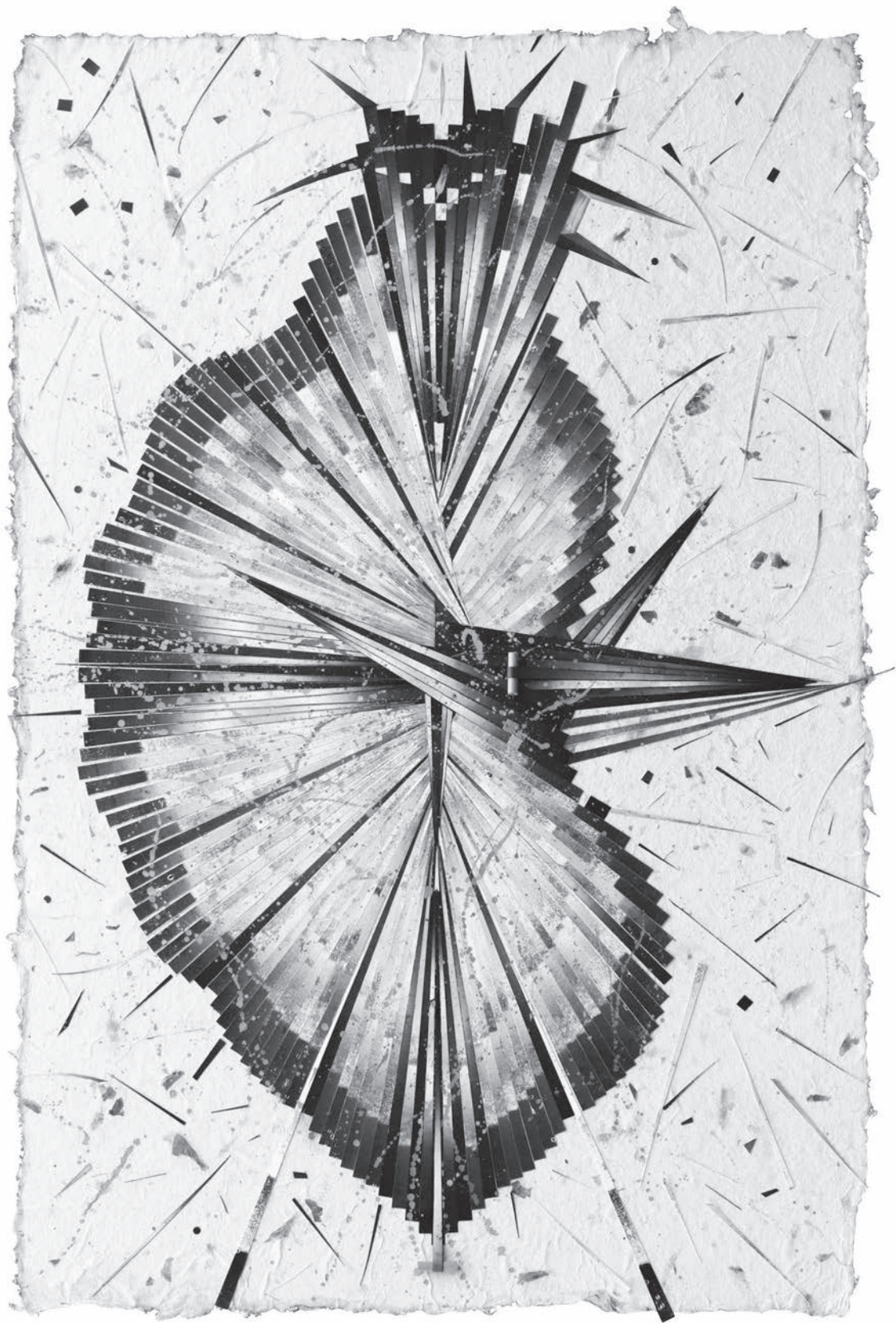
6 Petres Csizmadia kötete a jelen szövegben említett mesék legjavának elemzését ugyancsak elvégzi. (BLP)

jár. Itt említhető példaként Máté Angi *Volt egyszer egy*, Finy Petra *A fűszerkaton*a vagy N. Tóth Anikó *Illatos* című meséje.

A negyedik taglalt típus, a *gyerekmesék* szövegei állnak a legtávolabb a népmeséktől, és sokkal inkább a novellák felé közelítenek. A történetek fókuszában a gyerekek és a gyermeki miliő állnak, amelybe épp a gyermeki világlátás és fantázia révén türemkedik be a csoda. A gyerekmesék valójában realiztikus közegben játszódnak, s ami természetfeletti(nek tűnik bennük), azt a gyermekek képzelőereje montírozza rá a valóság szövetére, a „*metaforikus és animizáló* látásmód, antropomorfizáló fantázia” (27) révén. A főszereplők itt már kizárólag gyerekek, játszótársaik – az életre kelt(ett) állatok, növények – pedig az ő teremtményeik, akik által meséssé teszik a realitást. „*A gyermekese ebben az értelemben a gyermeki gondolkodás externalizációs folyamatait képezi le*” (66). Ide sorolható történet Gimesi Dóra *Kréta királylány*, Elekes Dóra *Dettike fiú lesz* vagy Lackfi János *Autós mese lányoknak* című meséje.

A *Kontúrkísérletek. A kortárs irodalmi mese vázlata* egy műfajpoétikai fókuszú fogalomtisztázási kísérlet, amely átfogóan értekezik a kortárs irodalmi mese tendenciáiról. Vizsgálati korpuszát tekintve impozáns teljesítmény, hiszen közel háromszáz kisepikai alkotás tanulságait összegzi. Olvasmányos, izgalmas munka, amelyet a szakma képviselői mellett a szélesebb olvasóközönség, különösen pedig a gyakorló pedagógustársadalom is nagy haszonnal forgathat. Utóbbi egyebek mellett azért is igaz, mert a monográfia rendre olyan szerzők meséire reflektál, akik visszatérő alkotói és egyszersmind megszilárdítói a kortárs magyar irodalmi mese kánonjának, ami minden kétséget kizáróan méltó párja, progresszív örököse a népmeséknek. Petres Csizmadia Gabriella munkája pedig az egyik legfontosabb bizonyíték az ügy kapcsán.

(Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, 2021)



SZERZŐINK

BAKA L. PATRIK (1991, BRÜNN) ÍRÓ, KÖLTŐ, EGYETEMI OKTATÓ (SELYE JÁNOS EGYETEM, KOMÁROM) ■ **GYUKICS GÁBOR** (1958, BUDAPEST) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ. ■ **HIZSNYAI ZOLTÁN** (1959, RIMASZOMBAT) KÖLTŐ, SZERKESZTŐ ■ **KIRÁLY CSENGE KATICA** (2001, BUDAPEST) KÖLTŐ ■ **KWON DOBBS, JENNIFER** (VONDZSU) KÖLTŐ ■ **LAVRÍK, SILVESTER** (1964, SAVNIK) ÍRÓ, KÖLTŐ ■ **MÉSZÁROS TÜNDE** (1970, POZSONY) MŰFORDÍTÓ ■ **PÉNZES TÍMEA** (1976, ÉRSEKÚJVÁR) KÖLTŐ, ÍRÓ, MŰFORDÍTÓ ■ **PETRES CSIZMADIA GABRIELLA** (1981, HIDASKÜRT) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, EGYETEMI OKTATÓ, SZERKESZTŐ (NYITRAI KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM, KATEDRA) ■ **POSTA MARIANNA** (1983, DEBRECEN) KÖLTŐ ■ **SZÁZ PÁL** (1987, VÁGSÉLYLYE) ÍRÓ, DRAMATURG, EGYETEMI OKTATÓ (COMENIUS EGYETEM) ■ **TÉLFFY ÁRMIN** (1996) KÖLTŐ, IRODALOMKRITIKUS ■ **VÁŠOVÁ, ALTA** (1939, NAGYSZÖLÖS) ÍRÓ, DRAMATURG ■ **VERES ERIKA** (1986, ÉRSEKÚJVÁR) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ

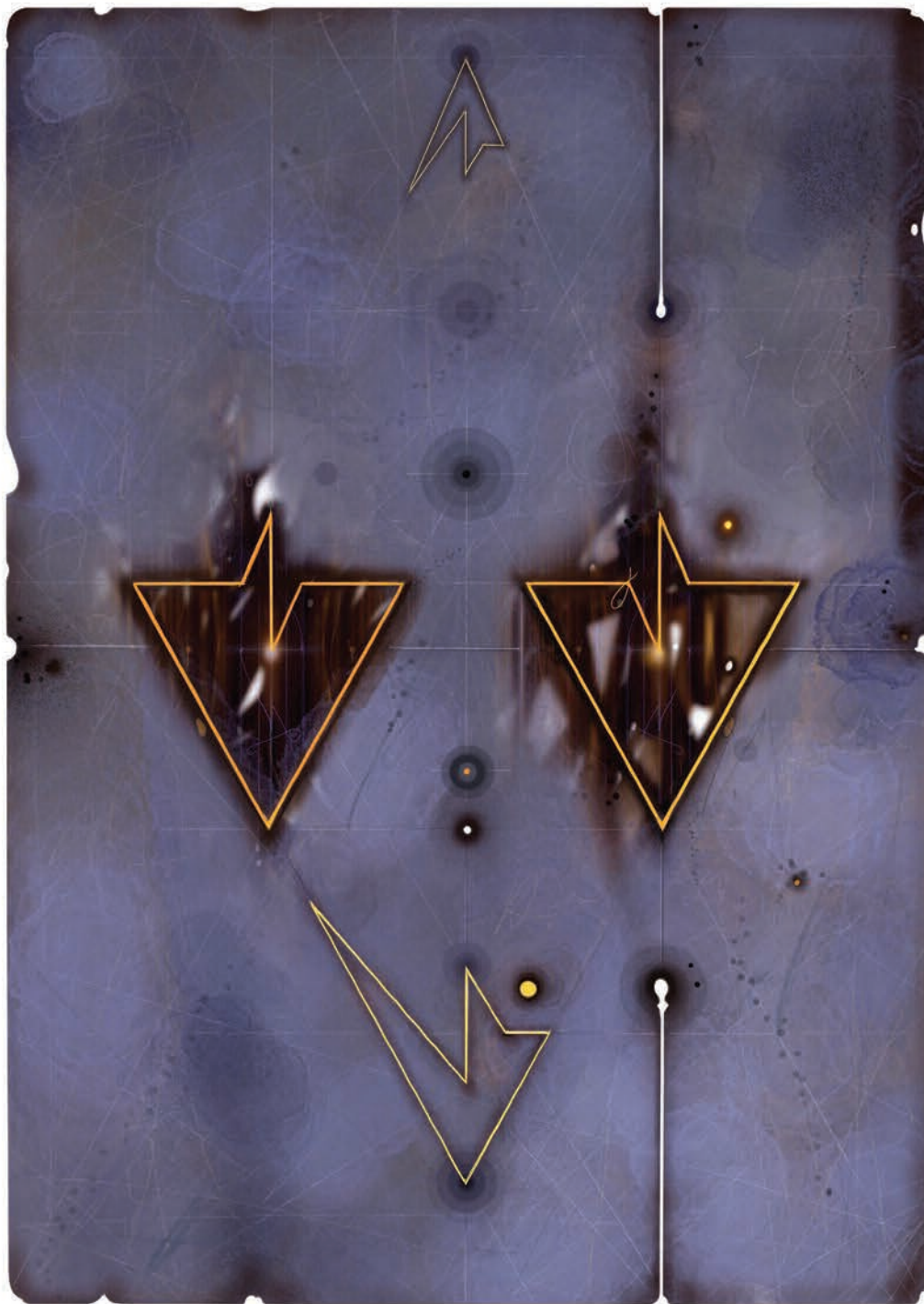
AZ IRODALMI SZEMLE MEGVÁSÁROLHATÓ

SZLOVÁKIÁBAN

DUNASZERDAHELY – MOLNÁR-KÖNYV (GALÁNTAI ÚT [HYPERNOVA])
KOMÁROM – DIDEROT KÖNYVESBOLT (LÚDPIAC TÉR 4810. / TRŽNÉ NÁMESTIE 4810.)
ÉRSEKÚJVÁR – KULTÚRA KÖNYVESBOLT (MIHÁLY BÁSTYA 4. / MICHALSKÁ BAŠTA 4.)
GALÁNTA – MOLNÁR-KÖNYV (FŐ UTCA 918/2. / HLAVNÁ 918/2. [UNIVERZÁL])
KIRÁLYHELMEC – GERENYI KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 49. / HLAVNÁ 49.)
NAGYKAPOS – MAGYAR KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 21. / HLAVNÁ 21.)
NYITRA – MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK – KÖZÉP-EURÓPAI TANULMÁNYOK KARA. KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM (DRÁŽOVSKÁ 4.)
POZSONY – „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET”, MADACH.ASIST@GMAIL.COM
SOMORJA – MOLNÁR-KÖNYV (FŐ ÚT 62. / HLAVNÁ 62. [VÚB MELLETT])
TORNALJA – TOMPA MIHÁLY KÖNYVESBOLT (BÉKE UTCA 17. / MIEROVÁ 17.)

MAGYARORSZÁGON

BUDAPEST – ÍRÓK BOLTJA (ANDRÁSSY ÚT 45., 1061)



IKREK, ELEKTROGRÁFIA, 54x39 cm, 2018



KOMPOZÍCIÓ, ELEKTROGRÁFIA, 54x39 cm, 2018



FÉNY, RÉZKARC, MEZZOTINTA, 21x11 cm, 1993



FÉNYFOGÓ V., ELEKTROGRÁFIA, 85x56 cm, 2019